

TAMPEREEN YLIOPISTO

Niko Talpio

JALOA KANSAA

RODUNJALOSTUS LAINSÄÄDÄNNÖN MOTIIVINA SUOMESSA 1935–1970

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

TALPIO NIKO: Jaloa kansaa: Rodunjalostus lainsäädännön motiivina Suomessa 1935–1970

Pro gradu -tutkielma, 128 sivua

Historia

Toukokuu 2019

Seuraten Saksan ja muiden Pohjoismaiden esimerkkiä, rotuhygieniasta ja rodunjalostuksellisista pyrkimyksistä muodostui tärkeitä periaatteita suomalaisessa lainsäädännössä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tämän sosiaali- ja aatehistoriallisen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten rotuhygieeniset näkemykset ja rodunjalostuksellista motiivit ilmenivät lainvalmisteluaineistossa ja eduskunnan keskusteluissa, sekä millaisessa yhteiskunnallisessa ja historiallisessa kontekstissa suomalaiset lainsäätäjät ottivat rotuhygienian omakseen? Miksi rotuhygieniasta muodostui merkittävä osa suomalaista lainsäädäntöä ja miten sen soveltamisen perusteet ja käytänteet kehittyivät vuosien 1935–1970 välillä ja miten tätä muutosta perusteltiin? Minkä takia lainsäätäjät vakuutuivat siitä, että vajaamielisten, mielisairaiden ja antisosiaalisten yksilöiden kasvava massa uhkasi suomalaista kansanruumista ja täten koko maan kohtaloa?

Tutkimus käsittelee vuonna säädetyin 1935 sterilisaatiolain, vuoden 1950 sterilisaatio-, kastraatio- ja aborttilakien, sekä vuoden 1970 sterilisaatio-, kastraatio- ja aborttilakien säätämistä edeltävää lainvalmistelua ja miten lakeja sovellettiin käytännössä. Biologisen rappion – degeneraation vastainen taistelu nähtiin niin tärkeäksi, että vuonna 1935 säädettiin perinnöllisin perustein pakkosterilisaatiot mahdollistava laki. Vuoden 1935 laki todettiin nopeasti riittämättömäksi ja samalla paine raskauden keskeytyksiä koskevan lainsäädännön säätämiseksi kasvoi, niinpä vuonna 1950 tulivat voimaan aiempaa ankarammat sterilisaatiolait, sekä rotuhygieenisin perustein suoritettu abortti laillistettiin. Kun lakeja uudistettiin kolmannen kerran vuonna 1970 asenteiden muutosten myötä pakkosterilisaatioista luovuttiin ja raskauden keskeytys sallittiin sosiaalisista syistä.

Suomalainen yhteiskunta koki suuria muutoksia näiden kolmen lainsäädännöllisen vaiheen aikana maan ottaessa askelia kohti pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Vuosien 1935 ja 1950 lakien säätämisen aikana, suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsi yhteistä hyvää ja kansalaisten velvollisuuksia korostava ajattelu, mikä mahdollisti lääkintöhallituksen määräämien sterilisaatioiden ja aborttien kaltaisten pakkokeinojen toteuttamisen. Yksilöitä, jotka eivät kyenneet toteuttamaan yhteiskunnan heille asettamaa roolia, ei pidetty täysivaltaisina ja arvokkaina ihmisinä, mikä näkyi sterilisaatio- ja aborttilainsäädännön lisäksi, esimerkiksi äänestysoikeuden rajaamisena mielisairailta, vajaamielisiltä ja köyhäinhoidon holhouksen alaisilta.

Suomalaisen rotuhygieenisten sterilisaatioiden- ja aborttien huippuvuodet asettuivat 1950–1960-lukujen taitteeseen, mutta jo 1960-luvulla sosiaalipolitiikka ja yhteiskunnallinen ajattelu ottivat uuden suunnan ja yksilön yhteiskunnallisia velvollisuuksia korostanut ajattelu vaihtui yksilön oikeuksia ja autonomiaa korostavaan ajatteluun, jossa yhteiskunnan tehtäväksi muodostui yksilön oikeuksien turvaaminen, minkä seurauksena rotuhygieeninen lainsäädäntö purettiin Suomesta.

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Taustaa.....	1
1.2 Aiempi tutkimus ja oppihistoriallinen tausta	1
1.3. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen etiikka	6
1.4. Tutkimuksen lähdeaineisto	7
1.5 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja metodologia.....	10
1.6 Rotuhygienia ja eugeniikka.....	15
1.7 Rodunjalostuksesta ja suomalaisesta rodusta.....	21
2. Suomi pakkosterilisaatioiden tiellä	24
2.1 Pakkosterilisaatiolakiin päätyminen.....	26
2.2 Degeneraation uhka	30
2.3. Sterilisaatio aseena taistelussa degeneraatiota vastaan.....	40
2.4 Brynolf Honkasalon – rotuhygienisti	48
2.5 Kritiikki sterilisaatiolakia kohtaan	52
2.6 Ensimmäisen pakkosterilisaatiolain rotuhygieeniset kohdat	55
2.7 Pakkosterilisaatiolain toteutus käytännössä.....	56
3. Rotuhygieenisen lainsäädännön kulta-aika	59
3.1 Raskauden keskeytys rotuhygieenisenä apparaattina.....	66
3.2 Lapsia metsästävät miespedot.....	74
3.3 Eduskunta kiristää rotuhygieenistä kontrollia.....	78
3.4 Usko degeneraatioon kestää.....	83
3.5 Lakiehdotusten kohtaama kritiikki.....	85
3.6 Vuoden 1950 voimaantulleiden lakien rotuhygieeniset kohdat.....	88
3.7. Lakipaketin toteutus käytännössä.....	91
4. 1970–luvun radikaali suunnanmuutos.....	94
4.1. Pakkosterilisaatioiden aikakauden päättyminen	98

4.2. Uudenlainen suhtautuminen raskauden keskeytykseen.....	104
4.3. Eduskunta unohtaa degeneraation.....	107
5. Johtopäätökset.....	117
Lähteet ja kirjallisuus	124
I Painetut lähteet.....	124
II Internet-lähteet	124
III Aikalaiskirjallisuus	125
IV Tutkimuskirjallisuus.....	125

1. Johdanto

1.1 Taustaa

Vuosien 1929–1970 välisenä aikana rotuhygieniasta ja rodunjalostuksesta muodostui tärkeitä periaatteita suomalaisessa lainsäädännössä. Suomi oli nuori, kehittyvä valtio, joka haki vaikutteita ympäröivistä valtakunnista uuden maan ja sen yhteiskunnan järjestämiseen ja kehittämiseen. Ajan ideologisten virtauksien myötä, kansakunnan biologista koostumusta koskeva kysymys tuli keskeisen tärkeäksi. Nuoren kansakunnan oli kasvettava ja vahvistuttava, jotta se kykenisi kamppailemaan paikastaan historian näyttämöllä. Hyvien, biologisesti kelpojen ja moraalisesti vahvojen kansalaisten määrä oli saatava kasvuun ja kansaa heikentävän epäkelvon väen määrä saatava pienemmään. Tuen suomalaisen rodun elinvoiman kasvattamiseksi rotuhygienian keinoin tarjosi se, että ennen kehittymistään pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi Suomi oli pikemminkin kuriyhteiskunta, jossa yhteinen hyvä ajoi aina yksilön etujen edelle ja rotuhygienia sopi erinomaisesti yhteen tällaisten ajatusten kanssa. Kelvottomaksi katsottujen ihmisten oli uhrattava oma oikeutensa vapauteen, avioliittoon tai jälkeläisiin, jotta nuori kansakunta voisi kukoistaa.

Tämä tutkimus käsittelee vuosina 1935–1970 voimassa olleita pakkosterilisaatiolakeja sekä vuodesta 1950 aina vuoteen 1970 voimassa olleita kastraatio- ja aborttilakeja, joissa kaikissa taustalla selkeä rodunjalostuksellinen pyrkimys. Lainsäädäntö otti uuden suunnan 1960-luvun lopulla, jolloin lainsäädännössä nousi valtaan uudenlainen suhtautuminen yksilön oikeuksiin. Rotuhygienia sopi ajan viime vuosisadan alkupuolen valtavirta-ajatteluun, sen edustaessa aikansa rationaalista ja tieteelliseksi katsottua näkökantaa yhteiskunnallisiin ongelmiin. Tämän lisäksi rotuhygienian soveltaminen toimi erinomaisesti tapana säästää kuluja kehitettäessä suomalaista sosiaaliturvaa ja kuljettaessa kohti hyvinvointivaltiota, mikä teki siihen tarttumisesta poliitikoiden silmissä houkuttelevaa.

1.2 Aiempi tutkimus ja oppihistoriallinen tausta

Rotuhygieniää ja rotuhygieenistä lainsäädäntöä on kansainvälisesti tutkittu paljon ja tutkimusta pohjoismaalaisessa, yleiseurooppalaisessa ja anglosaksisessa kontekstissa

on hyvin saatavilla. Suomalaista tutkimusta aiheesta on tehty ja sitä tehdään edelleen jonkin verran, mutta tämän transnationaalien ilmiön ja sen vaikutteiden kokonaisvaltaiseksi ymmärtämiseksi suomalaisessa kontekstissa, on kansainvälisen tutkimuksen tunteminen välttämätöntä. Rotuhygieniä, ajatukset kansakuntien jalostamisesta ja tieteellinen rasismi olivat hyvin ominaisia 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuoliskolle Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Suomalainen tutkimustyö täydentyy jatkuvasti ja osaltaan tämäkin työ pyrkii täydentämään kuvaa suomalaisesta rotuhygieniasta luoden jatkumon alkaen 1930-luvulta aina 1970-luvulle asti. Seuraavaksi tarkastelen tämän tutkimuksen kannalta keskeisintä tutkimuskirjallisuutta ja opinnäytetöitä.

Suomi haki mallia rotuhygienian soveltamisen saralla muista maista, varsinkin Skandinaviasta ja Saksasta. Suomessa seurattiin tarkasti eurooppalaista kehitystä ja uutena valtiona se haki mallia yhteiskunnan ja lainsäädännön kehitykseen toisista maista. Suomalainen lainsäädäntö seurasi hyvin pitkälti etenkin Saksan ja Ruotsin asettamaa esimerkkiä, mikä tekee näiden maiden rotuhygieniseen ajatteluun perehtyvistä tutkimuksen tuntemisesta tärkeää tämän työn kannalta. Rotuhygieniä oli koko läntisen maailman läpäisevä ilmiö ja saksalaisessa maailmassa kehittyneen rotuhygienian rinnalla kehittyi anglosaksinen eugeniikka, jota käsittelevät tutkimus tarjoaa syventävää näkökulmaa biologisen ala-arvoisuuden leviämistä patoavaan ajatteluun ja sitä vastaan käytettyihin toimenpiteisiin. Ian Downbiggingin *Keeping America sane: Psychiatry and Eugenics in the United States and Canada 1880–1940*, 1997 antaa erinomaisen näkökulman etenkin yhdysvaltalaiseen eugeniikka ajatteluun, jossa on selkeitä yhtymäkohtia suomalaiseen keskusteluun ja päätelmiin. Yhdysvallat on siinäkin mielessä merkittävä alue, että juuri sieltä ajatus sterilisaation soveltamisesta degeneraation vastaisessa taistelussa levisi Eurooppaan.

Pohjoismaalaisen näkökulman kannalta keskeinen teos on Gunnar Brobergin ja Nils Roll-Hansenin toimittama artikkelikokoelma *Eugenics and the Welfare State: Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway and Finland*, 1996, mistä löytyy Marjatta Hietalan Suomea käsittelevä artikkeli *From Race Hygiene to Sterilization: The Eugenics Movement in Finland*. Teos antaa hyvän kuvan vertailla Suomen ja muiden Pohjoismaiden lainsäädäntöä ja niitä ajatusmalleja, joiden avulla rotuhygieniä

hivutettiin osaksi maiden sosiaalipolitiikka. Keskeinen tämänkin työn kannalta teoksessa esitelty ajatus on Roll-Hanssenin näkemys 1930-luvulla vallinneesta ”aikaikkunasta” – otollisesta hetkestä historiassa, jolloin rotuhygieeniset periaatteet saatettiin ottaa osaksi pohjoismaalaista lainsäädäntöä. Suomalaista ristivalotusta ruotsalaiseen rotuhygieniaan tarjoaa Tapio Tammisen *Kansankodin pimeämpi puoli*, 2015, jossa käydään läpi ruotsalaisen rasismien ja rotuhygienian historiaa 1900-luvun alusta aina nykypäivään asti.

Suomalaisen tutkimuksen kannalta keskeisimpiä nimiä ovat olleet Marjatta Hietala ja Markku Mattila. Ennen Hietalaa ja Mattilaa suomalaisen tutkimuksen katse kohdistui rotuhygienian sijasta pikemminkin 1900-luvun rotuteorioihin. Hietalan artikkeli *Rotuhygieniä* Aira Kemiläisen toimittamassa *Mongoleja vai germaaneja: rotuteorioiden suomalaiset*, 1985, on alan klassikko. Kemiläisen toimittama kirja on edelleen kokonaisvaltaisin suomalaisten ja 1800- ja 1900-lukujen rotuteorioiden suhteesta kirjoitettu teos, jossa esimerkiksi Kemiläinen avaa artikkelissaan *Mongoleista eurooppalaisiksi 1900-luvun rotuteorioissa* erinomaisesti, miten suomalaiset nähtiin ajan vaikutusvaltaisten rotuteorioiden silmissä. Jouko Kilpeläisen artikkeli *Rotuteoriat läntisistä suomalais-ugrilaisista kansoista Keski-Euroopan antropologiassa 1800-luvulla ja suomalaisten reaktiot niihin* taas kuvaa hyvin kuinka merkittävä asema rotuteorioilla oli, ja mitä poliittisia konnotaatioita ne saivat, sekä miten ne vaikuttivat suomalaisten kollektiiviseen minäkuvaan.

Suomalaisen rotuhygienian ja tämän työn kannalta merkittävimpiä teoksia on Markku Mattilan vuonna 1999 julkaistu monografia *Kansamme parhaaksi: Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilisointilakiin asti*, missä Mattila on selvittänyt suomalaisen rotuhygienian historiaa sen rantautumisesta Suomeen aina sen yhteiskunnalliseen institutionalisoitumiseen ja lainsäädäntöön integroitumiseen asti. Mattilan työn lisäksi ei ole vastaavia laajoja monografioita valitettavasti aiheesta kirjoitettu ja Mattilan työ, laajana perustutkimuksen teoksena, erottuu edukseen vahvasti artikkelien hallitsemalla tutkimuksen kentällä. Helénin ja Jauhon toimittamassa *Kansalaisuus ja kansanterveys* -artikkelikokoelmassa, 2003, Mattila kirjoittaa vuoden 1935 sterilisaatiolain jälkeisestä ajasta ja tarjoaa tutkimuskysymyksieni kannalta hyvin arvokkaita näkemyksiä siitä,

kuinka ajatuksessa kansalaisuudesta näkyi halu rakentaa tervettä kansanruumista ja kuinka kelvottomiksi leimatut yksilöt riisuttiin lainsäädännön avulla oikeuksistaan.

Rotuhygienian historia on paljolti myös vammaisten ja vammaiskäsityksen historiaa ja Minna Harjulan on tutkinut aihepiiriä teoksessaan *Vaillinaisuudella vaivatut: Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulla*, mikä tuo teknokraattien hallitsemaan keskusteluun rotuhygieenisten toimenpiteiden kohteena olleiden henkilöiden näkökulmaa. Toinen erinomainen teos on jo mainittu, Helénin ja Jauhon toimittama *Kansalaisuus ja kansanterveys* -artikkelikokoelma, joka avaa kuinka suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ilmeni monilla aloilla hygieniaan ja terveeseen kansanruumiiseen tähtäävä ajattelu. Helénin ja Jauhon teoksen perusteella kansakunnan vahvistaminen oli hyvin keskeinen motiivi suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ja se näkyi niin köyhäinhoidon, koululaitoksen kuin terveydenhuollon aloilla. Voisi sanoa, että juuri Tampereen yliopistolla on kunnostauduttu rotuhygienian historian tutkimuksen saralla, sillä Hietala, Mattila ja Harjula on ovat kaikki yliopiston nykyisiä tai entisiä tutkijoita.

Aikalaiskontekstia on tutkimukseen pyritty hakemaan poliittisen historian perusteoksien avulla. Etenkin Henrik Meinanderin *Tasavallan tiellä: Suomi kansalais sodasta 2010-luvulle*, 2012 ja Rauli Mickelsonin *Suomen puolueet: Historia, muutos ja nykypäivä*, 2007 ovat tarjonnet erinomaisia näkökulmia suomalaiseen politiikan historiaan. Rotuhygienian linkittyessä historian synkimpiin ilmiöihin on suomalaisten, saksan ja eurooppalaisen fasismin oletetun ja lopulta hyvin olemattoman yhteyden valaisemisen kannalta arvokkaita teoksia ovat olleet Markku Jokisipilän ja Janne Könösen *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1934–1944*, 2013, ja Oula Silvennoisen, Marko Tikan ja Aapo Roseliuksen *Suomalaiset fasisitit: Mustan sarastuksen airuet*, 2016. Vaikka rotuhygienialla ja fasismilla oli yhteytensä ja *Suomalaiset fasisitit* –kirjan mukaan haluja suomalaisen rodun jalostamiseen löytyi oikeistoradikaalien piiristä, eivät nämä kaksi suomalaisessa lainvalmistelussa kohdanneet, eikä IKL erotu minään rotuhygienian vahvana puolestapuhujana. Ville Kivimäen *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista*, 2013, valottaa miten suomalaiset psykiatrit näkivät sodan aikana sen saman degeneraation tarhaavan kädenjäljen mieleltään järkkyneissä

rintamamiehissä, kuin mikä rauhan aikana nähtiin vaikuttavan kelvottomissa kansalaisissa. Sotavuosia seurannutta yhteiskunnallista tilannetta kartoittamaan olen käyttänyt esimerkiksi Antero Holmilan ja Simo Mikkosen *Suomi sodan jälkeen: Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949*, 2015, sekä Antti Malisen *Perheet ahtaalla: Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*, 2014, kirjoja, jotka kertovat hyvin siitä kurimuksesta, jossa Suomi oli toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina.

Suomalaista rotuhygieniää on tutkittu muutamissa pro gradu –tutkielmissa 2000-luvulla ja tässä työssä olen tukeutunut Eliisa Pohtila, *Liian huono kansalaiseksi? Kansalaisihanne sterilisaatioasiakirjoissa v. 1935–1949*, nimensä mukaisesti valaisee millainen, oli ihannekansalainen suhteessa niihin yksilöihin, jotka katsottiin kelvottomiksi. Pohtilan gradu vastaa osaltaan kysymykseen siitä, miten ensimmäinen sterilisaatiolaki toimi käytännössä. Ritva Vehmaksen *Degeneroitumisen ehkäisy: Eugeenisin perustein vuosina 1950–1970 määrättyjen sterilointien ja aborttien tarkastelua* -tutkielmaan, joka siitä huolimatta, että se on erityispedagogiikan alan työ, avaa hyvin millainen ajattelu käytännössä ohjasi sterilisaatio- ja aborttikäytäntöjä ja kehen käytännön rotuhygieeniset toimet suunnattiin. Vastaavasti kuin Pohtilan työ kertoo ensimmäisen sterilisaatiolain ajasta, käsittelee Vehmaksen työ toisen lakipaketin voimassaoloaika. Mari Vainion *Avioton äitiys ja sterilisoimiskysymys: Lastensuojelun, sterilisoimispolitiikan ja psykiatrian kohtaaminen 1950-luvun Helsingissä*, vastaa osittain samoihin kysymyksiin kuin Pohtilan työ ja siinä on yhtä lailla paljon kyse, kuinka kansalaisiin kohdistetut ihanteet ohjasivat käsitystä äitiydestä ja miten niihin naisiin, jotka olivat ristiriidassa näiden ihanteiden kanssa, suhtauduttiin ja miten se ohjasi sterilisaatiokäytäntöitä.

Verrattuna aiempaan tutkimukseen tämä työ tukeutuu keskeisesti juuri lainvalmisteluaineiston ja sieltä nousevien teemojen tutkimiseen. Myös muut tutkimukset ovat hyödyntäneet samaa aineistoa, mutta poikkeuksena näihin tämä työ keskittyy pelkästään komiteamietintöihin ja valtiopäiväasiakirjoihin. Vaikka kokonaiskuvan saamiseksi olen pyrkinyt kuvaamaan aiempaa tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen, mitä käytännössä eri askeleet lainsäädännössä käytännössä tarkoittivat, on tutkimuksen tarkoitus vastata pikemminkin niihin lähtöoletuksiin ja ajatuksiin, mitä

rotuhygienian soveltamisen takana oli. Mikä sai suomalaiset lainsäätäjät omaksumaan rotuhygieeniset premissit ja miten ne ohjasivat lainsäädäntöä?

1.3. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen etiikka

Tutkimus on aate- ja sosiaalishistoriaa ja sivuaa jossain määrin poliittisen historian sekä lääketieteen historian tutkimuksen kenttiä. Kyseessä ei ole lakitieteen tutkimus, joten tutkimuksen painopisteenä on lainsäädäntöä ohjanneen ideologisen sisällön sekä sen kehityksen historiallinen tarkastelu, ei niinkään lainsäädännön muutoksien tarkka analyysi. Lainvalmistelu tarjoaa viitekehyksen sille, kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa nähtiin eduskunnan tasolla olevan tarvetta yhteiskunnan biologisen rakenteen muokkaamiseen ja miksi? Tutkimuksen alaotsikkona on ”rodunjalostus lainsäädännön motiivina¹ Suomessa” ja motiivilla tarkoitan tässä tutkimuksessa halua ja tahtoa luoda maahan lainsäädäntöä joka, tähtäsi rotuterveyden ylläpitoon ja sen parantamiseen. Miten tutkimuksen lähdeaineistossa näkyy juuri ne tarpeet ja tavoitteet, joiden voidaan nähdä muodostavan motiivin lainsäädännölle.

Tutkimuksen tehtävänä on läpikäydä ja selvittää Suomen rotuterveydellisen lainsäädännön kehitys vuosien 1935 ja 1970 välillä rotuterveyttä edistävien lakien kautta, kuitenkin niin että pääpainona on vuoden 1935 pakkosterilisaatiolaki sekä vuoden 1950 kattava rotuterveydellinen lakipaketti. Tutkimuksessani rotuterveydellisiä lakeja edustaa vuoden 1935 ensimmäinen pakkosterilisaatiolaki, 1950 voimaantullut uusittu pakkosterilisaatiolaki, pakkokastraatiolaki sekä aborttilaki. Aiemman tutkimuksen avulla on mahdollista ottaa kantaa muihin sterilisaatio- ja aborttilain kanssa jossain määrin yhteisiä tavoitteita omanneisiin lakeihin, kuten vuoden 1929 avioliittolakiin. Vuonna 1935 voimaantullut sterilisaatiolaki todettiin hyvin nopeasti riittämättömäksi ja 1940-luvun aikana lainsäädäntöä alettiin uudistaa nopeasti. Vuonna 1950 voimaan tuli lakipaketti, jossa sterilisoimislakia uudistettiin, siitä irrotettiin kastraatiolaki omaksi erilliseksi laikseen, sekä tehtiin abortti tietyin kriteerein lailliseksi. Näiden kolmen lain nähtiin tukevan toisiaan ja jokainen niistä sisälsi selkeitä pyrkimyksiä suomalaisen rodun terveyden edistämiseksi. Vuonna 1970 lainsäädäntöä uudistettiin ja vuoden 1950 lait korvanneet asetukset kielsivät pakkosterilisoinnit ja sallivat abortin aiempaa helpommin.

¹ Latinaksi, *motivus*, ”liikuttaja”.

Tutkimuksen kannalta keskeistä on valtiovallan edustajien suhde niihin lainsäädäntötoimiin, joiden tarkoituksena oli suomalaisen rodun laadun parantaminen. Tutkimuskysymyksinä on; miten rotuhygieeninen ajattelu näkyi suomalaisessa lainsäädännössä näiden kolmen lain ja niiden lainvalmistelun kohdalla, millainen muutos on nähtävissä niissä rotuhygieenistä perusteissa, joilla lakien tarpeellisuutta perusteltiin vuosien 1935 ja 1950 lainvalmistelujen välillä? Miten degeneroitunut yksilö määriteltiin ja miksi sterilisaatiot, kastroinnit ja abortit nähtiin välttämättömiksi ja miksi lopulta lainsäädännöstä luovuttiin? Laadittiinko suomalainen sterilisaatiolainsäädäntö Roll-Hansenin ehdottaman aikaikkunan mahdollistamana? Mikä ohjasi lainsäädännön kehitystä lainvalmisteluaineiston perusteella, esimerkiksi mikä rooli suomalaisessa rotuterveydellisessä lainsäädännössä voidaan antaa Brynolf Honkasalolle? Sekä millaisia muotoja vastarinta rotuhygieenistä lainsäädäntöä kohtaan sai eduskunnassa.

Tutkimus käsittelee mahdollisesti edelleen elossa oleviin ihmisiin kohdistettuja toimenpiteitä. Tutkimuksessa käytetään historiallisesti ajanmukaista kieltä, vaikka sen puhetapa ei nykykontekstissa ole sopivaa, koska vain näin voidaan tavoittaa mitä lainvalmistelijoiden ajatukset ovat olleet. Monet käytetyt termit ovat myös sellaisia, ettei niitä ole mahdollista suoraan kääntää nykykielelle, koska suoria vastineita ole tai termejä kuten ”kansanruumis” tai ”rotuaineis” ei enää käytetä. Etenkin lääketieteellinen termistö on muuttunut, eikä rinnastuksia kuten vajaamielinen – kehitysvammainen tai kaatumatautinen – epileptikko voida tehdä kuin karkeasti, puhumattakaan vaikka psykopatian käsitteestä, sillä niiden merkitysisällöt eivät tavoita toisiaan täydellisesti tai välttämättä ollenkaan ja ne on ymmärrettävä ajallisessa kontekstissa missä niitä on käytetty ja toisaalta aikalaistermistön käyttö tekee menneen ajan toiminnan ymmärrettävämmäksi. Tällä kielenkäytöllä ei ole kuitenkaan tarkoitus arvottaa ihmisiä, vaan tehdä menneessä tehty arvotus näkyväksi nykyisyydessä.

1.4. Tutkimuksen lähdeaineisto

Tutkimuksen ensisijainen aineisto koostuu vuoden 1935 sterilisaatiolain, vuoden 1950 sterilisaatio-, kastroatio- ja aborttilakien sekä vuoden 1970 sterilisaatio-, kastroatio- ja aborttilakien lainvalmisteluaineistosta. Tutkimuksessa on käytetty lainvalmistelun

aloittaneita komiteamietintöjä, niistä muotoiltuja hallituksen esityksiä ja valiokuntien esityksiä sekä eduskunnassa käytyjä keskusteluja. Käytetty aineisto on otettu painetuista komiteamietinnöistä sekä valtiopäiväasiakirjoista. Tutkimuksessa ei siis ole vertailtu kuinka mahdollisesti valiokuntien näkemykset ovat muotoutuneet, vaan on hyödynnetty komiteoiden ja valiokuntien töiden lopullisia versioita ja niissä julkilausuttuja asioita ja periaatteita. Laajemman tai ihan oman tutkimuksensa voisi muodostaa esimerkiksi, miten valiokuntien työt ottivat lopullisen muotonsa lainvalmistelun aikana.

Valittu lähdeaineisto tarjoaa hyvän kuvan siitä, kuinka Suomen hallitukselle ensin perusteltiin komiteamietinnöin uuden lainsäädännön tärkeys ja kuinka hallitus omissa esityksissään ilmaisi sterilisoimislainsäädännön merkityksen, miten lakien lopullinen muoto kehittyi lainvalmistelun eri vaiheissa ja millaisen kuvan eduskunnan käsittely antaa suomalaisten kansanedustajien sekä heidän edustamiensa puolueiden näkemyksistä pakkosterilisaatiolainsäädännön tarpeellisuudesta. Tutkimus ei kykene, eikä pyri luomaan kokonaiskuvaa siitä, kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa suhtauduttiin rotuterveydellisen lainsäädäntöön ja kuinka tarpeelliseksi se nähtiin. Siitä huolimatta tutkimus kykenee valottamaan miksi ja millä tavoin suomalaisen rodun ja kansanruumiin terveys nähtiin tärkeäksi Suomen valtiovallan näkökulmasta. Tutkimuksessa on hyödynnetty aiempaa tutkimusta luomaan kontekstia, miten rotuhygieeninen lainsäädäntö käytännössä näyttäytyi suomalaisessa yhteiskunnassa.

Vuonna 1935 voimaan tuli Suomen ensimmäinen sterilisaatiolaki, joka mahdollisti lääkintöhallituksen määräyksellä suoritettavan pakkosterilisaation. Tämän lain valmistelusta on käytettävissä vuonna 1929 valmistunut komiteamietintö, joka asetettiin pohtimaan ”tylsämielisten, mielisairaiden ja kaatumatautisten henkilöiden sterilisoinnista sosialisista ja yleisinhimillisistä syistä.” Komitea suositteli vapaaehtoisen sterilisaatiolainsäädännön käyttöönottoa Suomessa. Vuonna 1934 annettu hallituksen esitys N:o 112 perustui kuitenkin Brynolf Honkasalon esitykseen² ja komiteamietinnön vapaaehtoisuuden sijasta se perustui pakkoon. Hallituksen esityksestä on lisäksi talousvaliokunnan mietintö N:o 11 hallituksen esityksen johdosta

² Mattila, 1999, 310.

steriloimislakiksi, eduskunnan vastaus Hallituksen esitykseen sterilisoimislakiksi sekä suuren valiokunnan mietintö N:o 4 hallituksen esityksen johdosta sterilisoimislakiksi. Lainvalmistelusta löytyy myös niiden kolmen täysistunnon käytetyt puheenvuorot, joissa käsiteltiin sterilisoimislakia sekä vuoden 1935 asetuskokoelmasta löytyy voimaantullut pakkosterilisoimislaki.

Uuden rotuterveydellisen lainsäädännön valmistelu alkoi vuonna 1941, kun asetettiin komitea pohtimaan raskaudentilan keskeyttämistä koskevaa lakia. Vuonna 1944 valmistui sterilisoimislakia uudistava hyvin lyhyt Honkasalon johtaman kastroidintikomiteanmietintö ja 1945 vastaava, huomattavan laaja uutta aborttilakia käsitellyt komiteanmietintö, jonka johtajana toimi jälleen Brynolf Honkasalo. Uuden lakipaketin käsittely vuonna 1948 hallituksen esityksellä N:o 58 kastroidintilaiksi, sterilisoimislakia uudistaneella esityksellä N:o 59 sekä uuden aborttilain luomiseksi tähtäävällä hallituksen esityksellä N:o 60. Näistä kaikista kolmesta on talous- sekä suuren valiokunnan mietinnöt, eduskunnan käsittelyt sekä vuonna 1950 voimaantulleet asetukset käytettävissä aineistona komiteamietintöjen sekä hallituksen esitysten lisäksi. Vuonna 1970 tuli voimaan uudet sterilisoimis-, kastroidinti- ja aborttilait, jotka päättivät pakkosterilisaatiot ja kastraatiot Suomessa ja mahdollistivat vapaamman abortin saamisen. Vuoden 1970 lakeja ei edeltänyt lainvalmistelukomiteoiden asettaminen, mutta aiempia lakienvalmisteluja vastaava käsittely esityksineen, valiokuntamietintöineen sekä täystuntoineen löytyy näistäkin.

Aineistosta komiteanmietinnöt ovat yksittäisiä niteitä, jotka sisältävät komitean näkemyksen ja ehdotuksen tulevasta laista. Hallituksen- ja eri valiokuntien esitykset ovat eduskunnankeskustelujen tavoin koottu valtiopäiväasiakirjoihin. Tätä aineistoa on useampi sata sivua käytettävissä ja ne ovat pituudeltaan vaihtelevia, laajin kokonaisuus näistä vuoden 1945 aborttikomitean mietintö, joka on pituudeltaan kolmatta sataa sivua, kun taas 1944 valmistunut kastroidintikomitean mietintö on vain muutaman sivun mittainen.

1.5 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja metodologia

Tutkimuksessani tukeudun aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin teorioihin rotuhygieenisen lainsäädännön mahdollistaneesta kehityksestä. Pohjoismaalainen ja saksalainen lainsäädäntö muodostavat siinä suhteessa erikoisuuden, että niiden kehitys kiihtyi 1930-luvulla, saman aikaisesti, kun anglosaksissa maailmassa päädyttiin hiljalleen hylkäämään eugeeninen lainsäädäntö ja pakkosterilisaatiot.³ Pohjoismaiden lainsäädännön kehityksessä on selkeä yhteys Saksan pakkosterilisaatiolakien voimaantulon kanssa vuonna 1933. Vaikka pohjoismaalainen lainsäädäntö ei sisältänytkään Saksan tavoin äärimmillään vietyä rasismia, nähtiin Saksan uusi pakkosterilisaatiolaki Pohjoismaissa hyvänä mallina ja se näyttää kiihdyttäneen lainsäädäntötoimia monissa maissa.⁴ Saksan uusi laki ei ollut kehityksen lähtöpiste, mutta keskeinen sykäys pohjoismaalaisen lainsäädännön kehitykselle.

Viime vuosisadan voidaan sanoa olleen rationalismin ja hygienian vuosisata. Moderni tiede tarjosi sekularisoituvassa yhteiskunnassa vastavoiman perinteiselle moralismille ja yhteiskunnan rakentamisesta rationaalisesti tuli monien lainsäätäjien ohjenuora. Yhdysvalloissa progressivistit ajoivat valistuksen perinteelle ominaista edistyksen ilosanomaa ja eugeniikka tarjosi heille vastauksia ja työkaluja yhteiskunnan järjestämiseen.⁵ Pohjoismaissa vastaavasti hyvinvointivaltion rakentajat omaksuivat rotuhygienian opit, jotka monella tapaa sopivat erinomaisesti utopistiseen ajatukseen hyvinvointivaltiosta⁶, jossa hyvinvointi olisi saavutettavissa rationalismin, sosiaalitieteiden ja yhteiskunnan järjeistämisen avulla.⁷ Pakkosterilisaatiota saatettiin myös verrattain edullisena keinona, jonka käyttöönotolla saavutettaisiin huomattavia taloudellisia hyötyjä.⁸

Länsimaissa havahduttiin 1900-luvun myötä laskevaan lapsilukuun, johon uusi tieteenala – rotuhygienia vaikutti antavan vastauksia. Rotuhygienia oli osa ajan tieteellisen ajattelun keihäänkärkeä ja sopi ajatukseen yhteiskunnan uudistamisesta

³ Roll-Hansen, 1996, 185.

⁴ Hansen, 1996, 44–45, Mattila, 1999, 310, Broberg & Tyden, 1996, 102.

⁵ Dowbiggin, 1997, 236, Roll-Hansen, 1996, 185.

⁶ Utopioilla, millaiseksi hyvinvointivaltiokin voidaan mieltää, on ominaista täydelliseen maailmaan mahtumattomista yksilöistä eroon pyrkiminen.

⁷ Hansen, 1996, 27–29, Broberg & Tyden, 1996, 104–105, 121.

⁸ Broberg & Tyden, 1996, 87.

järkiperäisesti ja vaikka uusi vuosisata näytti olevan aiempaa maallistuneempi, tarjosi rotuhygienian työkalut yhteiskunnan moraaliseen puhdistamiseen. Voisi jopa väittää, että kristinuskon oppi itsessään mahdollisti rotuhygienian omaksumista. Degeneraatio muistutti monella tapaa ajatusta perisyynnistä, mitä yksilö kantoi ja joka biologisen determinismin tavoin perisyntikin johti kadotukseen, mikäli yksilö ei puhdistanut olemustansa. Monet naisjärjestötkin kiinnostuivat rotuhygienian opeista, joissa yhdistyi ajatus hygieniasta, moraalisesta puhtaudesta ja monille naisjärjestölle tärkeästä asiasta: alkoholin turmiollisesta vaikutuksesta. Samalla eugeniikan keskeinen ajatus laadusta kohtasi monien naisten huolen jälkeläisten määrästä, kun jälkeläisten laatua saatettiin ohjata, miksei myös lapsilukuakin?⁹ Moralismi löysi sijansa uusissa modernin maailman ideoissa.

Tanskalainen historioitsija Nils Roll-Hansen on esittänyt, että 1900-luvun alussa Pohjoismaissa tapahtunut yhteiskunnan sekularisaatio poisti moraaliset esteet sterilisaatiolta ja sekularisaatio yhdistettynä hyvinvointivaltion rakentamiseen mahdollisti 1930-luvulla aikaikkunan, jossa lakien säätäminen oli mahdollista. Toisaalta Roll-Hansenin mukaan 1950-luvulla tieteen kehitys ja genetiikan tuntemus söivät rotuhygienian uskottavuutta ja veivät pohjaa pakkosterilisaatioilta. Suomessa kuitenkin sterilisaatiolakia uudistettiin 1950 ja sterilisaatioiden kultakausi asettuu Suomessa 1950-luvulle, mikä on Roll-Hansenin näkemyksen kanssa jossain määrin ristiriidassa.¹⁰ Toisaalta suomalaisen yhteiskunnan kehitys hidastui sodan myötä huomattavasti ja siinä missä pohjoismaisen rotuhygienian mallimaa Ruotsi¹¹ kykeni kehittämään lainsäädäntöään, Suomessa lain uudistaminen jäi vuosikymmenen lopulle.

Vaikka rotuhygienian voidaankin nähdä liittyvän vahvasti tieteeseen, etenkin lääketieteeseen, perinnöllisyystieteeseen sekä psykologiaan, ei ilmiötä voida pelkästään niillä selittää tyhjentävästi. Uusi ajattelutapa oli vahvasti lääketieteen ammattilaisten ajama, mutta jo varsin nopeasti perinnölliset selitystavat nähtiin riittämättömiksi ja selitysvoimaa haettiin sosiaalisista syistä.¹² Genetiikka oli 1900-luvun alussa

⁹ Hansen, 1996, 47–48, Broberg & Tyden, 1996, 97.

¹⁰ Roll-Hansen, 1996, 188.

¹¹ Broberg & Tyden, 1996, 134.

¹² Broberg & Tyden, 1996, 100–101.

alkutekijöissään ja monesti sosiaaliset syyt nähtiin epävarmoja perinnöllisyyden lakeja parempina selitysmalleina.¹³ Rotuhygienian kohdalla ei siis voida puhua suoranaisesta yhteiskunnan medikalisaatiosta, vaikkakin sillä onkin jossain määrin sen kanssa yhtymäkohtia. Rotuhygienia yhdisti biologisen ja sosiaalisen degeneraation vastustamisen lääketieteeseen ja antropologiseen kulttuurifilosofiaan sekä vanhanaikaiseen moralismiin.¹⁴ Kelvoton perimä tarjosi viimein lääkäreille vastauksen, miksei monia potilaita kyetty parantamaan hoidolla mielisairaaloissa.¹⁵ Sosiaaliset ongelmat puettiin lääketieteen kieleen, mikä teki niistä parannettavia sairauksia.

Sterilisaatio- ja aborttitoimenpiteissä oli kyse lääketieteellisten toimenpiteiden määräämisessä poikkeaviksi katsotuille yksilöille. Poikkeavuuden medikalisaatiolla tarkoitetaan normaalin rajan ylittäväksi tulkitun käytöksen määrittelemistä lääketieteellisesti rakentuneeksi ongelmaksi. Poikkeavuuden medikalisoinnin yhteiskunnallisena funktiona on yhtäältä tehdä poikkeavan käyttäytymisen muodoista helpommin ymmärrettäviä, mutta toisaalta myös helpommin kontrolloitavia. Sairauksiksi medikalisoituihin ilmiöihin reagoiminen saa helposti sosiaalisen kontrollin piirteitä, ja siitä tulee osa yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämiseen tähtäävää toimintaa. Samalla lääkäreistä muodostui sosiaalisen kontrollin harjoittajia. Medikalisaatio voi toimia välineenä myös poliittisten ja yhteiskunnallisten päämäärien ajamiseen.¹⁶

Keskeisenä kysymyksenä on myös se, että voidaanko rotuhygieniää, etenkin sen pohjoismaalaisissa reformoiduissa¹⁷ muodoissa pitää rodunjalostuksena? Kun pyrkimyksenä oli puhdistaa yhteiskunnasta sitä rasittavat perinnöllisyysasut ja estää näin kansakunnan perimän rapautuminen, eikö silloin voida puhua pyrkimyksestä jalostaa kansaa tai rotua?¹⁸ Natsi-saksassa pyrkimyksenä oli puhdistaa mystisestä

¹³ Dowbiggin, 1997, 129, 182–183, Hansen, 1996, 23–24.

¹⁴ Broberg & Tyden, 1996, 79.

¹⁵ Dowbiggin, 1997, X, 178.

¹⁶ Vainio, 2014, 20.

¹⁷ Rotuhygienian reformaatiolla tarkoitetaan sitä, kuinka syyt rotuhygienian soveltamiseen siirtyivät biologisista perusteista sosiaalisiin perusteisiin. Kun ongelmia ei kyetty perinnöllisyystieteellä selvittämään, syyt löydettiin ulkoisesta olemuksesta, antisosiaalisesta käytöksestä tai vaikka päihdeongelmasta, mutta puhe degeneraatiosta ja keinot sitä vastaisessa taistelussa pysyivät samana.

¹⁸ Rotu ja kansakunta ovat monesti samassa tarkoituksessa käytettyjä termejä, Suomen kansasta saatettiin puhua myös suomalaisena rotuna.

arjalaisesta alkurodusta siihen sekoittuneet rodulliset epäpuhtaudet, jotta puhtaasta germaanisesta perimästä nousisi yli-ihmisten rotu. Pohjoismaalaisessa rotuhygieniassa ei tällaista rasistista pyrkimystä ollut, mutta siitä huolimatta yhteiskunnasta pyrittiin ensin poistamaan sitä rasittavat yksilöt, jota ensin perusteltiin genetiikalla ja myöhemmin sosiaalisilla syillä.

Tutkimuksessa hyödynnän rotuhygienian aikalaistermistöä, jotta eri asiakirja-aineistojen pyrkimysten sisäinen logiikka valkenisi parhaiten lukijalle. Nykyaikana vammaisia tai mielenterveysongelmaisia ei enää kuvata ala-arvoisiksi tai kelvottomiksi, mutta juuri tämänkaltainen toiseuttava kielenkäyttö oli omiaan aikanaan perustelemaan toimenpiteiden oikeudenmukaisuutta. On täysin eri asia tuomita täysivaltainen yksilö sterilisoitavaksi, kuin ”ali-ihminen”, joka leimattiin perimältään arvottomaksi ja joka ei tästä syystä kyennyt pakenemaan määrittelyä. Rotuhygienian näkemykset sinänsä ovat vanhentuneita, monelta osin aivan vääriä ja pitkälti perustuivat varsin alkeelliseen perinnöllisyystieteen ymmärrykseen, eikä niitä voida nykypäivän näkökulmasta pitää tieteellisinä, mutta niiden sisällön arvioiminen sinänsä ei ole tämän tutkimuksen tehtävä.

Michel Foucault'n *Tarkkailla ja rangaista*, 1975, tarjoaa hyviä työkaluja tähän tutkimukseen. Kirjassa Foucault tutkii yksilön ja yhteiskunnan suhdetta ja miten yhteiskunnan katse kiinnittyy tiettyihin yksilöihin ja millainen filosofia näiden asioiden taustalla vaikuttaa. Foucault' mukaan keskeinen muutos rangaistusten luonteessa oli, että rangaistukset määriteltiin parannuskeinoiksi. Ruumiillinen rankaiseminen muuttui ihmisen perimmäisen olemuksen rankaisemiseksi¹⁹ Samalla rangaistaviksi päätyivät juuri antisosiaaliset luonteet, sillä rangaistuksen tarkoituksena oli oikaista rikoksentehtäjä toimimaan jatkossa oikein ja ottamaan vastuu omasta toimentulostaan.²⁰ Foucault'n mukaan rikos määritteli tekijästään yhteiskunnan vihollisen, jota vastaan yhteiskunta toimii itsepuolustuksessa. Yksilö joka teollaan hyökkäsi yhteiskuntaa vastaan, muuttui täten pikemminkin petturiksi. Tällaisten kapinallisten tai suoranaisten isänmaanpettureiden tuhoamisessa ei ollut niinkään kyse kansalaisten vaan vihollisten

¹⁹ Foucault, 1975, 13–14, 26, 36.

²⁰ Foucault, 1975, 28.

tuhoamisesta.²¹ Vaikka suomalainen lainsäädäntö ei tähdännyt kelvottomien tuhoamiseen voi sen taustalla nähdä vastaavaa ajattelua. Degeneraation pilaama yksilön olemassaolo oli ristiriitainen kansalaisihanteen kanssa, jossa yksilö alistettiin aina yhteisölle alistaiseksi. Toisaalta näille yksilöille uskottiin ominaiseksi antisosiaalinen ja rikollinen käytös, mikä teki heistä yhteiskunnan vihollisia sekä olemassaolonsa, että käytöksensä kautta.

Mielestäni Suomessa vallinnutta ajatustapaa, jossa varsin tiukkaan yhteiskunnalliseen kuriin yhdistyi rotuhygieniä ja moralismi, voitaisiin kuvata yhteiskuntahygieniseksi ajatteluksi. Kuten rotuhygieniallakin yhteiskuntahygieniallakin voidaan nähdä kolme puolta: fyysinen, henkinen tai moraalinen sekä yhteiskunnallinen. Kansakunnan menestyksen kannalta keskeistä oli terve ja elinvoimainen kansanruumis, jota ilman ei kansakunta ollut kyvykäs ylläpitämään korkeaa moraalialia tai kulttuuria. Kansakunnan katsottiin muodostavan elävän ja orgaanisen kokonaisuuden – kansanruumiin, jolla oli sekä biologinen, että moraalinen ulottuvuus. Vain valtio, joka muodostui väkevistä ja elinvoimaisista kansanruumista oli kykenevä kamppailemaan paikastaan historiassa. Biologian ja moraalisen kyvykkyyden välillä katsottiin olevan linkki, vain kelpo väestö oli kyvykästä korkeaan moraalialiin ja korkeakulttuuriin. Biologisesti kelvottomiksi katsottujen yksilöiden nähtiin taas mädättävän kansanruumista ja suistavan koko kansan tulevaisuuden raiteiltaan.

Fyysistä- ja moraalista puolta täydensi yhteiskunnallisen kurin kautta ylläpidetty, hygieniaan painottava politiikka. Kansakunnan kelvottomat ainekset putsattiin yhteiskunnasta laitoksiin tai heidät tehtiin vaarattomiksi tulevaisuuden kannalta ja heidät riisuttiin poliittisista oikeuksistaan. Vaikka uskonnollinen moralismi hellittikin otettaan suomalaisesta yhteiskunnasta, moralistinen asenne ei hävinnyt, sen valvojiksi tulivat pappien sijasta uusien porvarillisten ja yhteiskunnallisesti arvostettujen ammattikuntien – lääkäreiden, mielisairaalanhoitajien ja sosiaalityöntekijöiden edustajat, jotka toteuttivat uutta ideaa hyvästä kansalaisesta. Foucault'n mukaan ” että sitä mukaa kuin yhä suurempi osa valvonta- ja rankaisuvallasta siirtyy lääketieteeseen, psykologiaan, kasvatustieteeseen ja sosiaalihuollon käsiin, niin vastapainoksi taas rangaistuskoneiston

²¹ Foucault, 1975, 124.

luonne voi muuttua suuremmissa määrin lääketieteelliseksi, psykologiseksi ja pedagogiseksi.”²²

Tutkimuksen metodina on lähdeaineistona käytetystä materiaalista löydettyjen rotuhygieenisten ja rodunjalostuksellisten näkemysten ja ajatusten kuvailu ja niiden punnitseminen ja asettaminen kontekstiin sekä suhteessa rotuhygienian oppihistoriaan, että suomalaisen yhteiskunnan historialliseen kehitykseen. Tarkoituksena on pyrkiä luomaan ajallinen kaari suomalaisesta rotuhygienian soveltamisen ideologisesta ja käytännön kehityksestä hyödyntäen vuosien 1935, 1950 ja 1970 lakien valmisteluaineistoa, valmiita lakeja sekä samanaikaisesti Suomessa voimaan tulleita lakeja, joilla katsottiin olevan yhteys sterilisaatio-, kastratio-, ja aborttilakien rotuterveydellisten päämäärien kanssa.

Tutkimus on aatehistoriallinen ja aatehistorian keskeinen tutkimuskohde on asioiden käsittämisen käsittämistä.²³ Pyrkimyksenä tutkimuksessani on ymmärtää mistä rotuhygieeninen ajattelu lainvalmisteluaineiston perusteella kumpusi ja mihin se johti. Tutkimuksessa on kyettävä ymmärtämään, miten suomalaiset lainlaatijat päätyivät taistelemaan degeneraatiota vastaan, ilman että tyydytään rotuhygieenisen narratiivin toisintamiseen.²⁴ Tämä on mahdollista paneutumalla ajan historialliseen kontekstiin ja aineistosta nouseviin toimintaa ohjanneisiin periaatteisiin.²⁵ Millaisten tiedostamattomien maailmankuvien osat – mentaliteetit ja tiedostetut maailmankatsomukselliset periaatteet ohjasivat suomalaista rotuhygieenistä lainsäädäntöä ja miten nämä asiat käsitteistettiin ja miten käsitteistö muuttui, auttaa ymmärtämään sitä historiallista prosessia, joka rotuhygienian ideologiasta seurasi.²⁶

1.6 Rotuhygienia ja eugeniikka

Moderneja kansallisvaltioita rakennettaessa, väestöstä kehittyi kansakunta. Samaan aikaan väestöpoliittiset kysymykset tulivat keskeisiksi. Moderni valtio tarvitsi väkeä sotimaan sotansa, työskentelemään kasvavan teollisuuden parissa ja verovaroin ylläpitämään yhteiskuntaa. Monissa paikoin huomattiin, että väestön määrä näytti

²² Foucault, 1975, 421.

²³ Hyrkkänen, 2002, 24.

²⁴ Hyrkkänen, 2002, 29

²⁵ Hyrkkänen, 2002, 41, 57.

²⁶ Hyrkkänen, 2002, 79, 84, 106, 110–111, 117.

laskevan, syntyvyyden hiipussa ja yhtäältä köyhälistön ja muun ei-toivotuksi katsotun väen uskottiin lisääntyvän. Moni näki biologisen rappion – degeneraation, kädenjäljen yhteiskunnassa. Degeneraatio-teorian isän, ranskalaisen psykologin Bénédict August Morellin (1809–1873) ajatukset tulivat monille tutuksi 1850-luvulta eteenpäin. Degeneraatio oli yksisuuntainen tie, kun suvun juuri saastui ja rappeutui, piti biologinen determinismi²⁷ huolen siitä, että epäkelpoisuus periytyi ja kasaantui jälkipolville tuottaen aina vaan kelvottomampia jälkeläisiä, jotka lopulta olivat kykenemättömiä edes saamaan jälkeläisiä. Jos tällaiset yksilöt jatkaisivat leviämistään, nuoret kansakunnat kohtaisivat vääjäämättä tuhonsa. Samanaikaisesti kun lääketieteessä alettiin ymmärtämään tartunta tautien, virusten ja bakteerien leviämistä, hiipivät ajatukset yhteiskunnan ongelmien juurena olevan rappion leviämisestä yhteiskunnallisesti valveutuneiden ihmisten mieliin.

Morell sai ajatuksilleen tukea muun muassa italialaiselta Cesare Lombrosolta (1835–1909), joka teki tunnetuksi ajatuksen synnynnäisestä rikollisesta²⁸ – perimältään sairaalloisesta ihmisestä, joka oli syntymässä tuomittu rikosten, huorinteon ja äpärelästen tuottamisen tielle.²⁹ Asiasta huolestuneet asiantuntijat pyrkivät laskelmillaan todistamaan, että mikäli asialle ei tehtäisi jotain kelvottomien yksilöiden perimä nielisi laadukkaimman yhteiskuntaa ylläpitävien yksilöiden perintötekijät. Sosiaaliturva vei voiman elämän kamppailulta ja evoluution pelättiin päättyvän epäkelpojen lisääntyessä. Samaan aikaan moderni psykologia määritteli väestön älykkyyttä sekä tunnisti ja patologisoi modernin maailman synnyttämiä sosiaalisia ja mielenterveydellisiä ongelmia.

Lääkkeen sairaan kansanruumiin parantamiseksi tarjosivat rotuhygieniasta ja eugeniikasta innostuneet lääkärit, psykologit, perinnöllisyystieteilijät sekä lainsäätäjät. Kun psykiatria vakiintui tieteenalana monista sosiaalisista ja moraalisisista ongelmista muodostui lääketieteellisiä ongelmia ja antisosiaalinen käytös rinnastui

²⁷ Ajatus siitä, että ihmisen perimä määräsi hänen kohtalonsa. Epäkelpojen yksilöiden jälkeläinen oli tuomittu kelvottomuuteen jo syntymästään.

²⁸ L'huomo delinquente.

²⁹ Mattila, 1999, 25–29.

mielisairauksiin.³⁰ Rotuhygienia tai eugeniikka³¹ ovat periaatteessa ja käytännössä hyvin pitkälti samaa tarkoittavia asioita ja termien ero on lähinnä oppihistoriallinen.³² Anglosaksisen maailman käyttämä termi eugeniikka tarkoittaa ”hyväsukuista”³³, saksalaiset ja germaanisen kulttuuripiiriin kuuluvat puhuivat rotujen hygieniasta (rassenhygien).³⁴ Rotuhygienia yksinkertaistettuna tarkoittaa kansan laadun ja määrän maksimointia. Vaikka rotuhygienia ei välttämättä tähdännyt jonkin tietyn etnisen ryhmän jalostamiseen, oli sen pyrkimyksenä rodunjalostaminen. Käsitettä ”rotu” käytettiin monesti löyhästi viittaamaan esimerkiksi suomalaisiin ja suomalaiseen rotuun. Samalla 1900-luvun alkupuolelle oli ominaista viitata rotuterveyteen kansanterveyden sijasta tai sen rinnalla, vaikka kyse oli pitkälti samasta asiasta. Erona kansanterveyteen sanassa rotuterveys on voimakkaampia konnotaatioita elinvoimasta ja kamppailusta sijasta maailmassa.

Moderni rotuhygienia syntyi 1860-luvulla ja eli kultakauttaan seuraavat sata vuotta. Olisi helppo uskoa, että rotuhygienia olisi menettänyt merkityksensä toisen maailmansodan päätyttyä, mutta näin ei kuitenkaan käynyt. Esimerkiksi Suomessa pakkosterilisointien määrä kasvoi 1950 ja 1960 vaihteessa.³⁵ Monet rotuhygienia ja sterilisaatio asiaa 1930-luvulla ajaneet ja puolustaneet henkilöt pitivät kiinni

³⁰ Ahlbeck, 2015, 239.

³¹ Iso-Britannian ja anglosaksisen maailman oppi-isänä alalla toimi Charles Darwinin serkku, Francis Galton (1822–1911), jonka kiinnostus aiheeseen virisi tutkiessaan nerouden perinnöllisyyttä. Vuonna 1883 hän nimesi jälkeläisten maksimaaliseen määrään ja laatuun tähtäävän oppialan eugeniikaksi. Saksassa Alfred Ploetz (1860–1940) ja Wilhelm Schallmayer (1857–1919) kiinnostuivat Darwinin ajatuksien pohjalta jatkokehitetystä sosiaalidarvinismista. Teoksessaan *Die Tüchtigkeit unsrer Rasse und der Schutz der Schwachen* 1895 Ploetz esitti termin ”rassenhygiene” ja pohti ihmislajin jalostuksen tärkeyttä. Schallmayerin kirja *Verebung der Auslese* 1903 taas selvitti perinnöllisyyden ja ihmislajin tulevaisuuden yhteyttä. Mattila, 1999, 12–14.

³² Hietala, 1985, 107, Mattila, 1999, 14.

³³ Eu – hyvä, genos – syntyperä, rotu, suku.

³⁴ Eugeniikka terminä on siinä suhteessa rotuhygieniaa parempi, että ”rodulla” ei rotuhygieniassa tarkoitettu yksiselitteisesti antropologista rotua ja sen vaalimista, vaan perimältään laadukas väestö edusti rodullisesti laadukasta väestöä. Ajattelutavalla ei siis välttämättä ollut mitään tekemistä tieteellisen rasismien kanssa, vaikka nämä jatkukset usein elivätkin rinnakkain ja esimerkiksi natsi-Saksan kohdalla rasismien ja rotuhygienian suhde oli ilmeinen. Esimerkiksi Alfred Ploetzin tarkoitti rodusta puhuessaan usein ristisiitoksellista populaatiota, joka muodostaisi etnisen yhteisön, kansakunnan antropologisen rodun tai koko ihmiskunnan, toisin sanoen siis rotu oli Ploetzille joukko ihmisiä, joilla oli samanlainen elämäntapa, perimä ja jotka tuottavat toistensa näköisiä perillisiä. Etenkin kohti uransa loppua hän päätyi tarkoittamaan rodulla juuri antropologista rotua. Adams, 1990, 11, Hietala, 1985, 134.

³⁵ Mattila, 1999, 392.

näkemyksistään vuoden 1945 jälkeenkin, vielä natsi-Saksan hirmutekojen paljastuttua.³⁶ Näin oli tilanne myös Suomessa.

Rotuhygieenikot halusivat tehdä leviävän kelvottomuuden uhan konkreettiseksi maalaamalla kauhukuvia tulevaisuudesta, jossa rotuhygieniää ei sovellettaisi. Valtiota ja kansakuntaa uhkaavan degeneraation vääjäämätöntä etenemistä todisteltiin usein tällaisilla laskelmilla:

Olettamalla että kahdesta alkujaan yhtä suuresta ryhmästä toisella olisi keskimäärin 4 lasta jokaisessa avioliitossa, mutta toisella sen sijaan vain 3. tulisi molempien ryhmien suhde 100 vuoden perästä olemaan 72 ja 28 prosenttia ja 300 vuodenkuluttua 93 ja 7 prosenttia. Näin suuren muutoksen suhteissa aikaansaisi vain yhden lapsen ero kutakin avioliittoa kohti.³⁷

Jos laskelmien uskottiin pitävän paikkansa, on ymmärrettävää, että huoli biologisen rappion leviämisestä oli suuri. Laskut todistivat, että jo sadassa vuodessa epäkelpojen määrä nielisi kyvykkäät yksilöt ja muutamassa sadassa vuodessa jäljellä ei olisi kuin kelvotonta massaa. Moni näki degeneraation tahraavan kädenjäljen ympäröivässä yhteiskunnassa ja esimerkiksi ranskalainen lääkäri Justin Sicard de Plauzolesin mukaan kurjuus, alkoholismi, syfilis ja tuberkuloosi toimivat degeneraatiota edistävinä tekijöinä ja köyhien lapset kantoivat varakkaimpia yhteiskuntaluokkia enemmän juuri näitä rappion merkkejä ja heidän lisääntymistään olisi hillittävä, jottei yhteiskunnallinen, kulttuurilla ylläpitävä eliitti häviäisi. Väkiluvun kasvu ilman korjaavia toimenpiteitä johtaisi väestön laadun heikkenemiseen.³⁸

Rodunjalostukseen tähtäävä ajattelu oli keskeinen osa 1900-luvun alussa ensiaskeliaan ottavassa genetiikassa, sillä moni alan tutkijoista omasi rotuhygieenisii näkemyksiä. Vuosisadan alussa kamppailivat genetiikassa munkki Gregor Mendelin empiriaan perustuva näkemys perinnöllisyydestä³⁹ ja galtonilainen biometria, joka hyödynsi tilastotiedettä perinnöllisyyden lakien selvittämisessä. Tämän kamppailun voittajaksi selviytyi lopulta 1900-luvun alussa mendeliläinen perinnöllisyysoppi.⁴⁰ 1900-luvun

³⁶ Roll-Hansen, 1996, 264.

³⁷ Sterilisoimiskomiteanmietintö N:o 5, 1929, 7.

³⁸ Schneider, 1990, 90, Hietala, 1985, 115–116.

³⁹ Mendel risteytti kokeissaan herneitä ja päätteli niiden avulla, että osa ominaisuuksista oli periytyviä (dominantteja) ja osa peittyviä (resessiivisiä), minkä avulla hän loi yksinkertaisen mallin ominaisuuksien periytymisestä. Mendeliä pidetään nykyään ”genetiikan isänä”.

⁴⁰ Mattila, 1999, 41–42.

alussa eri maihin perustettiin paljon uusia genetiikan instituutteja ja samalla kun genetiikka vakiintui tieteenalana, vaikutti monen geneetikon myönteinen suhtautuminen siihen että, myös rotuhygieniasta, kehittyi institutionalisoitunut ajattelutapa. Tämän voi todeta tarkastelemalla kuinka eri Euroopan maat omaksuivat rotuhygienian periaatteita osaksi lainsäädäntöä. Rotuhygienian teoreettisena pohjana toimi rotubiologia, minkä käytännön sovellutuksena rotuhygeniaa saatetaan pitää.⁴¹

Nykypäivänä rotuhygenia ja eugeniikka on helppoa leimata menneisyyden pseudotieteeksi, mutta aikanaan kiinnostus rodunjalostusta kohtaan, oli laajalti jaettua korkeasti koulutetun väen piirissä. Koko liike oli leimallisesti asiantuntijalähtöinen ja siitä oli kiinnostuneita erityisesti lääkärit, opettajat ja erilaiset yhteiskunnallisia oloja parantamaan tähdänneet liikkeet. Kun 1926 Suomessa asetettiin komitea pohtimaan sterilisaatiolain tarpeellisuutta, oli siinä mukana: oikeusneuvos Walter Andersin, Nikkilän mielisairaalan ylilääkäri Edvard Johan Horelli, Kuopion läänisairaalan ylilääkäri ja kirurgian tohtori Arne Johannes Palmén sekä genetiikan professori Harry Federley, jotka kaikki edustivat omien alojensa huippuosaamista Suomessa.⁴²

Eri maat painottivat rotuhygienian teesejä eri tavoin. Yhdysvallat pyrki hallitsemaan maahanmuuttajien kontrollilla maan väestön laatua, Saksa jälkeläisten laatua ja mahdollisimman suurta määrää, Iso-Britanniassa painotus oli eri yhteiskuntaluokkien suhteellisen määrän kontrollissa, mikä tarkoitti alempien sosiaaliluokkien kasvun hillitsemistä. Pohjoismaissa rotuhygenia taisteli teollistumisen ja kaupungistumisen tuomien ongelmien sekä alkoholin kaltaisten rotumyrkkyjen vaikutusta vastaan. Uuden tieteenalan avulla oli mahdollista vaikuttaa väestöön ja jalostaa sitä. Hyvin pian nähtiin, että mahdollisuus johti velvollisuuteen. Rotuhygenia oli luonteeltaan teknokraattista, sen pyrkimyksenä oli yhteiskunnan ohjaaminen rationaalisesti kohti perimältään tervettä ja täten mahdollisimman kyvykästä populaatiota. Jos eläimiäkin jalostettiin, miksei myös ihmisiä?⁴³

⁴¹ Mattila, 1999 166.

⁴² KM N:o 5, 1926, 1–2.

⁴³ Adams, 1990, 11., Hietala, 1985, 161–162.

Rotuhygienia voidaan jakaa keinoiltaan kahteen päähaaraan: negatiiviseen ja positiiviseen. Positiivinen rotuhygienia keskittyi tukemaan kelvoiksi katsottujen lisääntymistä ja jälkeläisten määrän kasvattamista. Esimerkiksi valistuksella, neuvoloilla ja palkitsemalla hyväperimäisiä ihmisiä runsaasta lisääntymisestä. Negatiivinen rotuhygienia taas pyrki estämään epäkelvojen yksilöiden lisääntymistä internoimalla, sterilioimalla, abortoimalla ja Natsi-Saksassa jopa tuhoamalla kehitysvammaisia.⁴⁴ Suomessa rotuhygienian ajatukset omaksuivat ensimmäisenä ruotsinkielinen kansanosia, joka pyrki suojaamaan omaa kulttuurillista ja rodullista perintöään, jonka se koki eroavan alempiroituisesta suomenkielisestä väestöstä. Suomessa 1920-luvulla sen tarpeellisuudesta vakuututtiin jo yhteiskunnan korkeimmillakin paikoilla ja vuonna 1926 alkoi ensimmäisen sterilisaatiolain valmistelu.⁴⁵

Monessa maassa keskeiseksi aseeksi taistelussa degeneraatiota vastaan valikoitui sterilisaatio, jonka avulla ei-toivottua perimää kantavan yksilön kyky tuottaa jälkeläisiä poistettiin ja heidän kelvottomaksi katsotut ituplasmanensa⁴⁶ poistettiin kansanruumista rasittamasta. Sterilisoimisen vakiintui aseeksi taistelussa biologista rappeutumista vastaan sitä mukaa, kun operaation toteuttamisesta tuli lääketieteen kehittymisen myötä helppoa ja turvallista.⁴⁷ Miehet sterilisoitiin katkaisemalla siemenjohtimet, eli vasektomiolla tai kastroimalla, mikä tarkoitti sukupuolirauhasten, eli kivesten poistoa ja naiset, joihin toimenpide yleisimmin kohdistui, taas salpingektomiaksi kutsutulla menetelmällä, jossa munajohtimet katkaistiin. Sairaalla seksuaalisella suuntautumisella varustetut henkilöt: pedofiilit, raiskaajat ja homoseksuaalit olivat yleensä kastroimisen kohteena, kun taas perimältään kelvottomat miesten kohdalla riitti pelkkä vasektomia. Rotuhygieninen- ja pakkosterilisaatiolainsäädäntö tuli ensimmäisenä käyttöön eräissä Yhdysvaltojen osavaltioista ja osassa Sveitsin kantoneista.⁴⁸ 1930-luvulla pakkosterilisaatiolakeja säädettiin Saksassa 1933, Tanskassa ja Norjassa 1934,

⁴⁴ Mattila, 1999, 14–17. Saksassa kehitysvammaisia ja mielenterveydeltään järkkyneitä aktiivisesti tuhottiin, esimerkiksi Aktion T4:ksi kutsutussa projektissa 1939–1945 ”eutanoitiin” satojatuhansia mielisairaaloitten hoidokkeja.

⁴⁵ Mattila, 1999, 282–285.

⁴⁶ Geenit.

⁴⁷ Mattila, 1999, 62.

⁴⁸ Mattila, 1999, 62–64, 67–69.

Suomessa sekä Ruotsissa 1935.⁴⁹ Vastaavia lakeja tuli voimaan muuallakin Euroopassa ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana.

Toisen maailmansodan päättyminen ja natsi-Saksan hirmutekojen paljastumisen voisi olettaa päättäneen rotuterveydellisen lainsäädännön aikakauden, mutta esimerkiksi Ruotsissa sterilisoitiin vuosittain yli 1000 ihmistä rotuhygieenisistä syistä 1950-luvun alkuun asti ja satoja vuosittain vielä 50-luvulla.⁵⁰ Suomessa sterilisaatiotoimenpiteiden huippuvuodet sijoittuivat 1950-luvulle. Vasta 1970-luvulla Pohjoismaissakin luovuttiin pakkosterilisaatio lainsäädännöstä.⁵¹ Pohjoismaissa rotuhygieniä ja sterilisaatiolait saivat vahvan jalansijan maiden lainsäädännössä.

1.7 Rodunjalostuksesta ja suomalaisesta rodusta

Rotuhygienian ja rodunjalostamisen suhde on tavallaan ongelmallinen, koska rodulla voidaan viitata kontekstissa niin antropologiaan rotuteorioihin ja niiden mukaiseen väestön yhtenäistämiseen, tai myös väestön laadulliseen parantamiseen. Siitä huolimatta rotuhygieniä hallitsee biologisesti kelpojen ja kelvottomien dikotomia. Perimältään hyvän, normaalin tai sitä paremman yksilön vastakohtana on aina normaalia huonompi, perimmäiseltä rakenteeltaan arvoton yksilö: ali-ihminen. Vaikka rotuhygieenisten toimenpiteiden tarkoituksena ei olisikaan ollut yli-ihmisten luominen, tähtäsi se kuitenkin ali-ihmisiksi katsottujen: rikollisten, kehitysvammaisten, mielisairaiden, kurjien ja rampojen hävittämiseen tai ainakin heidän vaikutuksensa ja heistä aiheutuneiden kustannusten hillitsemiseen. Toisaalta puhetapa ja perustelut yhteiskunnan puhdistamiseksi ja tervehtyttämiseksi on periaatteessa samanlaista, oli tarkoituksen sitten suitsia rappiota ja kelvottomuutta kuin väärää rotuainesta olevat yksilöt. Psykiatria ja lääketiede olivat keskeisiä normaaliuden kontrollissa, jota tuettiin oikeuskoneistolla, mikä antoi medikaaliselle kontrollille laillisen vakuuden.⁵²

Yhtenä eurooppalaisen rasismien keskeisenä teoreetikkona voidaan pitää Joseph Arthur de Gobineuata, hänen mukaansa maa kukoisti ja valtio säilyi voimakkaana, niin kauan kuin sen asemaansa nostanut rotu säilyi sen johdossa. Kansakuntien sekoituksen myötä

⁴⁹ Broberg & Roll-Hansen, 1996, 39, 98, 177, 232.

⁵⁰ Broberg & Roll-Hansen, 109–110.

⁵¹ Broberg & Roll-Hansen, 63, 135, 246.

⁵² Foucault, 1975, 405.

rotupuhtaus heikkeni ja kansakunnan ja valtio taantui kehityksessään.⁵³ Vaikka rotuhygieenikot eivät välttämättä propagoineet rotupuhtauden puolesta antropologisessa mielessä, on silti vastaava ajattelu nähtävissä uskossa kelvottoman perimän uhkaan – degeneroituneet yksilöt myrkyttivät hiljalleen kansakunnan ruumiin ja johtivat valtion turmioon ja kulttuurin kuolemaan. Oli kyse kansan tai kansanosan puhdistamisesta vieraista vaikutteista tai sen kelpoisuuden ja perimän laadun parantamiseen tähtäävästä toiminnasta voidaan puhua rotuhygieniasta.⁵⁴ Tässä tutkimuksessa rodunjalostuksella tarkoitetaan juuri sitä, että rodullisen puhtauden sijasta kansanruumis halutaan puhdistaa sitä rapauttavista yksilöistä, jotka eivät kuitenkaan edustaneet vierasta etnistä elementtiä.

Kelvollista rotua oleviksi katsotut yksilöt omasivat hyvät fyysiset ja henkiset ominaisuudet. Vain hyvää rodullista ainesta olevat kansat olivat kyvykkäitä valtion muodostamiseen ja kulttuurin kehittämiseen. Rotujen välinen hierarkia näyttäytyi luonnollisena tosiasiana monille 1800– ja 1900–luvun ajattelijoille.⁵⁵ Sosiaalidarvinistien maailmankuvassa henkisesti kehittyneimmillä yksilöillä oli moraalinen oikeus valtaan.⁵⁶ Eri rodut katsottiin hierarkkisesti eriarvoisiksi ja rodulla saatettiin selittää suuriakin poliittisia linjoja. 1800–luvulla ei ollut harvinaista esittää kilpailevien valtioiden barbaariset pyrkimykset heidän rodullisella alkukantaisuudellaan.⁵⁷ Biologisista ”tosiasioista” oli usein tehokkaiksi ja toimiviksi argumenteiksi.

On helppoa ymmärtää miksi suomalaiset eivät missään kohtaa kokeneet tärkeäksi korostaa suomalaisen veren puhtautta. Suomalaiset arvotettiin vielä 1900–luvun alussa rodullisissa hierarkioissa altavastajan asemaan. Suomen valtiollisen itsenäistymisprosessin myötä oli herännyt kysymys suomalaisesta identiteetistä ja ajan kontekstissa keskeistä oli kysymys: mitä rotua suomalaiset olivat, mikä varsin nopeasti vulgarisoitui kysymykseksi – olemmeko me mongoleja?⁵⁸ Eurooppalaisessa

⁵³ Gobineau'n ajattelussa oli keskeistä myös pessimistinen suhtautuminen tulevaisuuteen: arjalainen veri oli hiljalleen valumassa loppuun maailmasta ja täten ylin kulttuuri kuolemassa. Virtanen, 1985, 58.

⁵⁴ Hietala, 1985, 111.

⁵⁵ Kaikkonen, 1985, 20.

⁵⁶ Kaikkonen, 1985, 27.

⁵⁷ Kilpeläinen, 1985, 174–17, Virtanen, 1985, 67.

⁵⁸ Tallgren, 1985, 392.

tieteellisessä keskustelussa suomalaiset nähtiin 1800-luvulla pitkään mongolisen rodun perillisinä, jotka eivät kuuluneet indoeurooppalaiseen rotuun, eivätkä täten olleet samaan rotua skandinaavien kanssa.⁵⁹ Ihmiskunnan kolmikantaisessa rotujaottelussa valkoiseen, keltaiseen ja mustaan rotuun suomalais-ugrilaiset kansat sijoitettiin pitkään keltaisten rotujen luokkaan.⁶⁰ Vasta 1800-luvun loppupuolella suomalaiset yhdistettiin rodullisesti ympäröiviin kansoihin ja puhe mongoleista ja turanilaisista alkoi hiljalleen väistyä ja suomalaisista tuli eurooppalaisia skandinaavien, baltialaisten ja venäläisten rinnalla.⁶¹ Vaikka 1920-luvulta alkaen suomalaisten katsottiin kuuluvan itäbalttialaiseen rotutyyppiin esimerkiksi vielä 1930-luvulla tukholmalainen sanomalehti *Idrottsbladet* nimesi Matti Järvisen keihäänheiton maailmanennätystä ”mongolien päiväksi stadionilla”.⁶²

Suomalaiset olivat rodullisena altavastaaajana 1800-luvun ajan ja vielä pitkälle 1900-luvulle asti. Kilpeläinen huomauttaa, että suomalais-ugrilaiset kansat olivat varsin pieniä ja poliittisesti merkityksettömiä, minkä takia heitä saatettiin käyttää poliittisina lyömäaseina ja esimerkkeinä.⁶³ Vaikka rotuteoriat saatettiinkin verhota tieteen kaapuun, omasivat ne aina poliittisen ulottuvuuden, etenkin jos uskottiin että hierarkiassa ylempänä olleet kansat olivat oikeutettuja hallitsemaan heitä alempia kansoja. Kilpaileva kansa saatettiin leimata rodullisesti ala-arvoiseksi ja näin syödä uskottavuutta heidän vaatimuksiltaan. Tämä näkyi myös Suomen sisällä, sillä maan ruotsinkielinen vähemmistö käytti tätä vaatimuksiensa perusteena. Suomenruotsalaisen antropologin Kaarlo Hildenin mukaan Suomen pääroduista ruotsinkieliset kuuluivat pohjoiseen tai germaaniseen rotuun, kun taas suomenkielisten ehdoton enemmistö lyhytkalloiseen rotuun. Hilden ei kuitenkaan hyväksynyt ajatusta suomalaisten mongolisesta perimästä.⁶⁴

Vaikka suomalainen rotuhygienia sai paljon vaikutteita Saksasta ja Ruotsista, ei se kuitenkaan pyrkinyt rodulliseen puhtauteen, sillä suomalaisen kansan ei nähty

⁵⁹ Kilpeläinen, 1985, 165, 171, 173.

⁶⁰ Kilpeläinen, 1985, 183.

⁶¹ Hietala, 1985, 299.

⁶² Kemiläinen, 1985, 384.

⁶³ Kilpeläinen, 1985, 187.

⁶⁴ Tamminen, 2015, 86.

nousevan historian näyttämön eturiviin puhtaan verensä turvin. Toisaalta verrattuna, vaikka Saksaan, Suomi oli maana etnisesti hyvin homogeeninen, eikä Suomessa ollut tässä suhteessa samanlaisia mahdollisuuksia rasismien leviämiseen, kuin esimerkiksi keski-Euroopassa. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö Suomessa olisi vähemmistökansoja kohdeltu huonosti 1900-luvun aikana. Mutta näistä seikoista – suomalaisen rodun arvottomuudesta sekä maan kansallisesta etnis-kulttuurisesta yhtenäisyydestä, johtuen suomalainen rotuhygienia lienee keskittyneen varsinaiseen rotuhygieniaan eli väestön laadulliseen parantamiseen, antropologisten painotusten sijasta.

2. Suomi pakkosterilisaatioiden tiellä

Vuoden 1935 pakkosterilisaatiolakiin johtanut kehitys alkoi jo 1920-luvun jälkipuoliskolla. Vuosikymmenen vaihteessa sivuun jäänyt lainsäädännön uudistaminen sai uutta vauhtia Saksan ja sen esimerkkiä seuranneiden muiden Pohjoismaiden sterilisaatiolaeista. Ensimmäisen sterilisaatiolain aikana toimenpide tähdättiin perimältään kelvottomaksi katsottuihin yksilöihin – kehitysvammaisiin, mielenterveysongelmaisiiin ja kaatumatautisiin. Vaikka ala-arvoisten yksilöiden syntymistä estämään pyrkinyt lakiehdotus kokikin eduskunnassa jonkin verran vastarintaa, oli kansanedustajisto selkeästi myötämielinen rotuhygienian teeseille. Rotuhygienia sopi aikaan, sillä 1900-luvun alkupuolella valtio halusi löytää yhteiskunnallisten jännitteiden purkamiseen keinoja modernin sosiaalipoliittikan sijasta muualta, minkä vuoksi yleistä toimeentuloturva ei rakennettu Suomessa vielä vuosisadan ensi vuosikymmenillä.⁶⁵ Toisin kuin Suomessa, Ruotsissa hahmoteltiin hyvinvointivaltion rakentamista jo 1920-luvun lopulla kansankotiohjelman avulla. Täällä hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen alkoi huomattavasti myöhemmin.⁶⁶ Suomi oli 1930-luvun alussa vaikean talouslaman rasittama ja maassa harjoitettiin vain marginaalista sosiaaliturvapoliittikkaa, joka painottui lähinnä köyhäinhoitoon. Vuosikymmenen lopulla talouden nousukausi siivitti laajoihin sosiaalipoliittisten uudistusten tekoa ja maassa alettiin luomaan aiempaa laajempia hyvinvointipoliittisia

⁶⁵ Anttonen & Sipilä, 2012, 33. Suomessa pohjoismaisen hyvinvointi yhteiskunnan rakentaminen ajoittui vasta 1970- ja 1980-luvuille. Anttonen, 2012, 15–16. Siinä missä Ruotsissa rotuhygienia oli mukana hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa, Suomessa oli jo hylätty rotuhygienia, kun hyvinvointivaltioprojekti todella alkoi.

⁶⁶ Anttonen & Sipilä, 2012, 28.

järjestelmiä.⁶⁷ Ensimmäinen maailmansota hidasti suomalaisen elintason kasvua. 1920– ja 1930–lukujen taitteessa koitti lama, josta noustuaan vuonna 1933 Suomi kehittyi yhtenä Euroopan nopeimmin kasvavista ja tuottavista talouksista. Siitä huolimatta 1930–luvulla agraarinen Suomi saavutti vasta saman teollistumisen tason, kun muut Pohjoismaat ja länsi-Eurooppa oli saavuttanut ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁶⁸

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan väistä aikaa Suomessa on pidetty kansallisdemokraattisena ja puritaanis-ideologisenä.⁶⁹ Rotuhygieeninen eetos läpäisi koko puoluekentän eduskunnassa, eikä selkeää ideologista jakolinjaa rakentunut perinteisen oikeisto-vasemmisto -akselin ympärille. 1930–luvun alkupuoli Suomessa oli porvarillisen hegemonian aikaa. Kuitenkin vuosikymmenen loppua kohden edelleen Forssan puolueohjelmasta kiinni pitäneet sosiaalidemokraatit hakeutuivat yhteistyöhön porvarillisen keskustan kanssa.⁷⁰ Kokoomus muuntautui 1930–luvulla vanholliskonservatiiviseksi puolueeksi ja korosti ohjelmassaan kristillis-siveellisiä arvoja sekä korosti paternalistista kansalaiskasvatusta. Kokoomus tuki oikeistoradikaalista Isänmaallista kansanliittoa vuoteen 1936 asti muun muassa asettumalla vaaliliittoon IKL:n kanssa 1933. Kokoomuksen ohjelmassa vaadittiin äänioikeuden saattamista riippuvaiseksi kansalaisoikeuksien täyttämistä⁷¹ Valtion kontrollin ja yksilön oikeuksien kaventaminen yhteisen hyvän vuoksi lienee sopinut hyvin kokoomukselle 1930–luvulla. Eduskuntapuolueista Maalaisliitto oli vuoden 1932 puolueohjelmassaan kirjannut vaatimukseksi kansan ja rodun terveyttä heikentävien ominaisuuksien poistamista.⁷² Eri puolueiden ideologiat, etenkin maalaisliiton, tarjosivat hyvän mahdollisuuden rotuhygienialle juurtua suomalaiseen lainsäädäntöön.

On merkittävää huomioida, että kun rotuhygieniää alettiin implementoimaan lainsäädäntöön, sen kohteena olevat henkilöt eivät saaneet ottaa osaa päätöksentekoon.

⁶⁷ Anttonen & Sipilä 2012, 58.

⁶⁸ Meinander, 2012, 88–89.

⁶⁹ Mickelson, 2007, 118.

⁷⁰ Mickelson, 2007, 114. Yksi syy Kivimäen hallituksen kestävyydelle oli se, että SDP ymmärsi Svinhufvudin vastustavan puolueen pääsemistä hallitukseen ja he pitäytyivät äänestämästä hallitusta kumoon. Puhumattakaan siitä, että vuosikymmen vaihteen talouskriisin ja fasismin asettaman haasteen jälkeen SDP varmasti arvosti poliittista konsensusta. Meinander, 2012, 87, 127.

⁷¹ Mickelson, 2007, 110.

⁷² Mickelson, 2007, 112.

Vuosina 1906–1972 holhouksen alaiset eivät saaneet äänestää eduskuntavaaleissa. Sosiaalihuoltoa vakituisesti saavat olivat äänioikeutta vailla käytännössä vuoteen 1957 asti⁷³ ja irtolaisuudesta työlaitokseen laitettut vuoteen 1972. Kunnallisverot maksamatta jättäneet henkilöt eivät saaneet äänestää vuosina 1919–1948.⁷⁴ Samanaikaisesti kun eurooppalaiset kansanedustuslaitokset uudistettiin ja äänestäjäkunta laajeni suotaessa äänioikeus aiempaa laajemmalle joukolle, suoritettiin ”kansakunnan symbolinen puhdistaminen”. Ala-arvoisiksi katsotut ihmiset rajattiin täysivaltaisten kansalaisten joukosta ja puhdistus konkretisoitiin rotuhygienian avulla.⁷⁵ 1900-luvun alkupuolella jopa 13–15 prosenttia äänioikeuskäisistä oli vailla äänioikeutta eduskuntavaaleissa.⁷⁶

2.1 Pakkosterilisaatiolakiin päätyminen

”Jokaisen kansakunnan tulevaisuus riippuu etupäässä siitä, millainen sen kansan aines on.”⁷⁷

Vuonna 1926 asetettiin Suomessa asiantuntijakomitea laatimaan esitystä sterilisaatiolaiksi. Keväällä 1926 lainvalmistelun aloittanut työryhmä sai komiteanmietintönsä valmiiksi 4. toukokuuta 1929. Komitean tarkoituksena oli pohtia tylsämielisten⁷⁸, mielisairaiden ja kaatumatautisten henkilöiden sterilisoimisen mahdollisuutta sosiaalisista ja yleisinhimillisistä syistä sekä mahdollisesti tarpeen vaatiessa laatia lakiehdotukset uudesta sterilisaatiolaista⁷⁹ Lainvalmistelua tuskin voidaan moittia asiantuntijuuden puutteesta, sillä uutta lakia pohtimaan asetettu komitea koostui alojensa suomalaisista eksperteistä. Nelihenkisen komitean puheenjohtajana toimi oikeusneuvos Walter Andersin ja sen jäsenenä toimivat Nikkilän mielisairaalan ylilääkäri Edvard Johan Horelli, Kuopion läänisairaalan ylilääkäri ja kirurgian tohtori Arne Johannes Palmén sekä genetiikan professori Harry Federley. Komitean sihteerinä toimi kuolemaansa asti Lauri Woipio, jonka tointa jatkoi Vilho

⁷³ Sosiaalihuoltoa vakituisesti saavat henkilöt olivat köyhäinlaitoksesta holhouksenalaisia, mikä tarkoitti, ettei heillä ollut äänioikeutta.

⁷⁴ Mattila, 2003, 112–113.

⁷⁵ Mattila, 2003, 112.

⁷⁶ Mattila, 2003, 115.

⁷⁷ KM, N:o 5, 1929, 6.

⁷⁸ KM, N:o 5, 1929, KM, N:o 5, 1929, 35. Tylsämielisillä tarkoitettiin vuoden 1929 komiteanmietinnössä henkisiltä kyvyiltään 7-vuotiasta alemmat kyvyt omaavaa henkilöä, vähämielinen taas tarkoitti 7–15 vuotiaan kyvyt omaavaa yksilöä.

⁷⁹ KM, N:o 5, 1929, 1929, 1.

Ebeling.⁸⁰ Komitean työ alkoi lähettämällä suomalaisten mielisairaaloitten johtaville lääkäreille kysely mahdollisen sterilisaatiolain tarpeellisuudesta. Vastausten perusteella on helppo sanoa, että ainakin mielisairaanhoidon ammattilaisten mukaan sterilisaatiolaille oli tarve, koska neljästätoista vastanneesta vain yksi vastusti lakia ja yksi jätti vastaamatta vedoten kokemuksen puutteeseen. Kuitenkin on tärkeää huomatta, että vastanneista yli puolet suositteli lain säätämistä vapaaehtoisuuteen perustuen.⁸¹

Komitea sai kolmessa vuodessa aikaiseksi 58 sivua pitkän⁸² mietinnön, joka sisälsi sekä teoreettisia perusteluja sterilisoimiskysymyksen ratkaisuun, kuin myös tietoja suomalaisten mielenterveyspotilaiden, köyhäinhoidon alaisista heikkomielisistä sekä kasvatustilojen oppilaista, heidän tuottamista kustannuksista ja määrästä sekä mielisairaalamielisistä lausuntoja asiasta. On keskeistä huomata, että komitea päätyi mietinnössään ehdottamaan vapaaehtoista sterilisaatiota pakon sijasta, kun taas lopulta vuonna 1935 voimaantulleessa laissa päädyttiin pakkosterilisaatioon. Vuoden 1929 sterilisaatiokomiteamietintö muodosti pitkälti pohjan sille, kuinka sterilisaatiosta asiasta keskusteltiin eduskunnassa 1930-luvulta eteenpäin.

Lainvalmistelu ei vuosikymmenen vaihteessa edennyt vauhdikkaasti. Mattilan mukaan tämä johtui siitä, ettei sosiaaliministeriön kiinnostusta asiaan jaettu sisäasiainministeriössä. Asia kuitenkin sai uutta pontta, kun Saksaan säädettiin Euroopan toinen valtionlaajuinen sterilisaatiolaki vuonna 1933.⁸³ Saksan lakien voidaan havaita vaikuttaneen sterilisaatiolakien voimaantuloon kaikkialla Pohjoismaissa. Saksan lakia seurannut pohjoismaalainen kehitys lisäsi painetta suomalaiselle lainvalmistelulle. Suomi oli muiden Pohjoismaiden tavoin kuulunut saksalaisen kulttuuripiirin vaikutukseen hyvin pitkään ja suomalainen eliitti ja sivistyneistö oli hyvin saksalaismielistä. Suomalaiset opiskelivat ja hakivat monessa asiassa mallia Saksasta. Tässäkään suhteessa ei siis ole ihme, että Suomi otti mallia jälleen nousevasta Saksasta.⁸⁴

⁸⁰ KM, N:o 5, 1929, 1929, 2.

⁸¹ Mattila, 1999, 155.

⁸² Mietinnön kokonaispituus on suurempi, mutta se sisälsi myös komitean työn ruotsinkielisenä.

⁸³ Hansen, 1996, 10. Tanskassa oli säädetty ensimmäinen sterilisaatiolaki jo vuonna 1929.

⁸⁴ Jokisipilä & Könönen 2013, 36–39, 54–55.

Vuonna 1929 valmistunut komiteanmietintö ei lopulta toiminut pohjana vuoden 1934 hallituksen esitykselle sterilisaatiolaista. Vuoden 1934 hallituksen esitys n:o 112 sterilisaatiolaiksi perustuikin Brynolf Honkasalon työhön ja siinä otettiin vuoden 1929 komiteanmietintöä jyrkempi kanta sterilisaatioasian järjestämiseen. 1930-luvun aikana Honkasalosta oli kehkeytynyt alan asiantuntija Suomessa. Vuonna 1934 Ulkoministeriö ja Helsingin yliopisto rahoittivat Honkasalolle ulkomaalaisiin sterilisoimislakeihin perehtymiseen tarkoitettun matkan, jonka seurauksena syksyllä 1934 Honkasalolla oli valmis korvaava ehdotus sterilisaatiolaiksi.⁸⁵ Siitä huolimatta sterilisaatiokomitean työllä oli merkitystä Honkasalon esityksen jälkeenkin ja siihen viitattiin useasti niin Honkasalon työssä, kuin eduskunnan keskusteluissa. Saksan 1933 säätämän sterilisaatiolain jälkeen sterilisaatiokomitean vuonna 1929 tekemän vapaaehtoisuuteen perustuva mietintö oli jo liian tehottomaksi katsottu ja pakkosterilisaatio oli ajan henki.

Vuonna 1935 voimaantulleen pakkosterilisaatiolain valmisteli ja säätö Edistyspuoluetta edustaneen Toivo Kivimäen⁸⁶ porvarillinen vähemmistöhallitus. Hallituksen kantana Honkasalon esityksen pohjalta oli, että sterilisaatio olisi tehtävä pakolliseksi. Sterilisaation sallimisen tuomat mahdollisuudet sopivat hallituksen ohjelmaan, sillä Kivimäen hallituksen keskeisenä viestinä oli taloudellisen kovien aikojen mukainen politiikka.

Niin vähän kuin valtio kykeneekin vaikuttamaan taloudellisen elämän kulkuun, saattavat kielteiset vaikutukset valtion ja kansalaisten harhaotteista sen sijaan olla erinomaisen suuret, joskus korjaamattomatkin. Tietoisena tästä hallitus torjuu kaiken, mikä ei ole sopusoinnussa hyvin järjestetyssä yhteiskunnassa noudatettavien periaatteiden kanssa. Kaikkein tärkeintä on, myös maan taloudellisen elämän tervehdyttämisen kannalta, laillisen valtio- ja oikeusjärjestyksen ylläpitäminen, ja tulee hallitus niillä keinoilla, mitä velvollisuutensa tajuavalla valtiovallalla on käytettävissä, täyttämään siinä tehtävänsä.⁸⁷

Ohjelmassaan hallitus kertoi pyrkimykselleen ottaa kaikki keinot käyttöön yhteiskunnan tervehdyttämiseksi, mikä teki rotuhygieniasta houkuttelevan ratkaisun. Rotuhygienia näyttäytyi varmasti hyvänä modernina ja tieteellisenä lähestymistapana

⁸⁵ Mattila, 1997, 7.

⁸⁶ Hallitus koostui Maalaisliitosta, RKP:stä, Edistyspuolueesta sekä virkamiehistä. Kivimäen hallitus oli oikeistohallitus, sillä sen virkamiehet oli valittu puolueiden oikealta laidalta. Hallitus istui ennätyksellisesti lähes koko neljän vuoden kauden. Meinander, 2012, 87.

⁸⁷ Kivimäen hallituksen ohjelma, 15.12.1932

monimutkaisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, joiden ratkaiseminen aikaisemmin käytössä olevin keinoin oli osoittautunut kalliiksi ja tehottomaksi.

Hallituksen esitystä seurasi asian siirtyminen talousvaliokuntaan.⁸⁸ Talousvaliokunnan mietintö n:o 11 vuodelta 1934 jakoi hallituksen kannan. Rodun terveenä pitämiseksi, valtiota ja terveitä kansalaisia rasittavien yksilöiden syntymistä oli pyrittävä ehkäisemään. Lainsäädännön avulla eräät vajaakelpoiset ja rikolliset ainekset katsottiin voida tehdä suvun jatkamiseen kykenemättömiksi. Myös talousvaliokunnassa yhdyttiin hallituksen näkemykseen siitä, että vain hylkäämällä sterilisaatiokomitean ehdottama vapaaehtoisuuden tie saavutettaisiin lailla riittävä vaikutus. Vapaaehtoinen sterilisaatio oli niissä kohdin täydentävä toimenpide, kun yhteiskunnan etu ei ehdottomasti vaatinut pakollisuutta, mutta suvun jatkuminen ei ole sosiaaliselta kannalta katsoen ollut suotavaa. Talousvaliokunnassa oltiin hallituksen kanssa yhtä mieltä myös siitä, että jos rotuhygieeninen tai sosiaalinen syy itsessään ei ollut riittävä peruste sterilisaatiolle, voisivat ne yhdessä riittävät perusteeksi sterilisaation puoltamiseksi. Erona hallituksen tekemään lakiehdotukseen talousvaliokunta katsoi, että sterilisaation tulisi olla ilmaista asianomaiselle.⁸⁹

Talousvaliokunnan esitystä seurasi normaali eduskuntakäsittely, jossa lakiehdotus kulki suuren valiokunnan kautta eduskuntaan, jossa asiaa käsiteltiin kolmen istunnon verran ja kolmannen käsittelyn päätteeksi eduskunta äänesti sterilisaatiolain hyväksymisestä ja Jaa-äännet voittivat 144 – 14 (6 tyhjää, 35 poissa), mikä tarkoitti että 72 prosenttia kansanedustajista oli lain puolella. Näin ollen 13. kesäkuuta 1935 tuli voimaan Suomen ensimmäinen tylsämielisten, vähämielisten ja mielisairaiden sekä seksuaalirikollisten pakkosterilisaation mahdollistava laki.⁹⁰ Suomi oli viimeinen Pohjoismaa, joka otti sterilisaatiolainsäädännön käyttöön. Ensimmäisenä sterilisointilaki tuli voimaan Tanskassa jo 1929, Norjassa taas vuonna 1934 ja ruotsalainen laki tuli voimaan hieman suomalaista lakia aiemmin vuonna 1935.⁹¹

⁸⁸ Asian siirtäminen talousvaliokunnan käsittelyyn näyttää huomionarvoiselta, mutta on huomattava että sosiaali- ja terveystalvaliokunta perustettiin vasta 1970.

⁸⁹ TVM N:o 11, VPA, III, 1934, 1, HE N:o 112, VPA, III, 1934, 24.

⁹⁰ AsK, 226/1935, sterilisointilaki.

⁹¹ Hietala, 1996, 195.

2.2 Degeneraation uhka

Keskeisenä motiivina sterilisaatiolain ajamisessa oli usko kansanruumista uhkaavaan degeneraation ja näkemys sen vastaisen työn tärkeydestä. Biologisen kohtalonuskon mukaisesti ihmisen synnynnäiset ominaisuudet määräisivät ihmisen hänen tulevaisuutensa. ”Vain terveistä ja kelpollisista yksilöistä” oli tuottavaan työhön, kun sairaat, sairaalloiset, mieleltään järkkyneet ja muut ala-arvoisiksi nähdyt yksilöt olivat pelkkiä yhteiskunnan elättejä. Mendelistinen genetiikka antoi tälle uskolle tieteellisen perustelun, vain sukusolujen geneettiset muutokset määräisivät yksilön ominaisuudet, sillä hankitut ominaisuudet eivät periytyneet seuraavalle sukupolvelle.⁹² Kysymys kuuluikin, olivatko kelvottomaksi leimatut yksilöt lopulta vain rasite terveessä kansanruumiissa?

Puhuttaessa epäkelvoista, rodullisesti ala-arvoisista tai degeneroituneista yksilöistä viitattiin mielisairaisiin, sosiaalisesti heikossa asemassa oleviin ja kehitysvammaisiin⁹³ ihmisiin. Vammaisuus tai muu kelvottomuus voidaan nähdä ja nähtiin yksilön kykyjen ja olemuksen ja yhteiskunnan odotusten välisenä ristiriitana.⁹⁴ Kyse ei ollut pelkästään biologisesta arvottamisesta, vaan kansanruumiin elinvoimaisuus kietoutui moraaliseen kyvykkyyteen. Poikkeaminen yleisistä moraalikäsitteistä katsottiin biologisen kelvottomuuden syyksi, yhtä lailla kuin ruumiillinen kelvottomuus viesti moraalista kyvyttömyydestä.⁹⁵ Ihmisen yhteiskunnallisen arvon mittarina oli terveys ja se vaikutti yksilön velvollisuuksiin ja oikeuksiin.⁹⁶ Arkipäiväisessä puheessa ei tehty selvää eroa tylsämielisten ja mielisairaiden välille. Sama näkyi köyhäinhoidon tilastoissa vuoteen 1922 asti, koska kumpikin ryhmä oli jatkuvan huollon tarpeessa. Kehitysvammaisuuden piirteet olivat usein vaikeasti hahmoteltavia, joten sen tunnistamiseen suhtauduttiin hyvin pragmaattisesti. Kehitysvammaiset tunnistettiin, kun heidät eroteltiin paremmin tunnettujen ryhmien – mielisairaiden ja kaatumatautisten joukosta.⁹⁷ Vielä 1800-luvulla vaivaisuus oli käytännössä synonyymi köyhyydelle, sekä muulle huono-osaisuudelle ja siihen usein liittyi ajatuksia vaivaisen

⁹² Kaikkonen, 1985, 29.

⁹³ Vammaisuus-termi vakiintui Suomessa vasta 1970-luvulla. ”Käytännössä käsitykset siitä, mikä on sopivaa ja toivottavaa, määräävät kenet kulloinkin tulkitaan vammaiseksi.” Harjula, 1997, 11, 12.

⁹⁴ Harjula, 1997, 12.

⁹⁵ Helen & Jauho, 2003, 17.

⁹⁶ Helen & Jauho, 2003, 21.

⁹⁷ Harjula, 1997, 29, 61.

syntisyydestä ja alemmuudesta.⁹⁸ Vaikka tällainen puhetapa olikin 1800-lukulainen on selvää, että vastaavat konnotaatiot elivät vielä pitkään 1900-luvulle ja ne nostavat päätään keskusteltaessa rotuhygieenisistä toimenpiteistä.

Vuodet 1945–1970 olivat vajaamielisten hoidossa laitostumisen vuosia, jolloin hoidokkien määrä kasvoi, mutta heille sopivia laitoksia ei ollut kuin muutamia, minkä vuoksi heitä oli sijoitettuna mielisairaaloihin ja kunnallistaloihin.⁹⁹ Laitoksia pidettiin kalliina ja internointia epähumaanina ja 1930-luvulta eteenpäin Suomessa oli pyrkimyksenä vajaamielisten määrän vähentäminen. Suuret vajaamielisille rakennetut keskuslaitokset toimivat kasvatuksellisina keskuksina ja tarkoituksena oli kotiuttaa suuri osa hoidokeista, jotka oli mahdollista tehdä yhteiskunnallisesti vaarattomiksi sterilioimalla heidät.¹⁰⁰ Tekemällä hoidokit kansanruumille vaarattomiksi, heidän saatettiin antaa elää vapaana.

Keskeisenä Kivimäen hallituksen motiivina uuden lain säätämiseksi voidaan nähdä degeneraation leviämisen estäminen. Näytti siltä, että ”kelvottomien yksilöiden massa” kasvoi jatkuvasti ja seuraten biologisen determinismin lakeja – mikäli kehitystä ei pysäytettäisi johtaisi se lopulta koko kansakunnan tuhoon. Uusi sukupolvi omasi aiemman sukupolven ominaisuudet niin hyvässä kuin pahassa.¹⁰¹ Uhaksi uudelle itsenäiselle kansakunnalle muodostui rodullisesti alimittaisina pidetyt yksilöt, joiden nähtiin olevan kyvyttömiä työskentelemään tai ylläpitämään sivistystä ja muodostavan vain kuorman yhteiskunnalle.¹⁰² Sterilisaatiokomiteanmietinnön seuraava kohta avaa hyvin tällaista ajattelua:

Että ihmisten erilaiset perintöasut ovat yhteiskunnalle varsin eriarvoiset, tarvitsee tuskin mainitakaan. Tylsämieliset ovat yhteiskunnalle vain taakaksi voimatta millään tavoin toimia sen hyödyksi, mielisairaat ja rikolliset voivat joissakin olosuhteissa saattaa yhteiskunnan ja sen terveen kehityksen suorastaan vaaraan.¹⁰³

⁹⁸ Harjula, 1997, 25, 27.

⁹⁹1960-luvun alkupuolella hoidossa olleista vajaamielisistä 24 % asui vajaamielislaitoksissa, mielisairaaloissa 23 % ja 47 % kunnallistaloissa.

¹⁰⁰ Saloviita, 1990, 24–24.

¹⁰¹ KM N:o 5, 1929, 7.

¹⁰² HE N:o 112, VPA, III, 1934, 3.

¹⁰³ KM N:o 5, VPA, III, 1929, 8.

Degeneraatioteoriaan uskovat näkivät ihmiset eriarvoisina perimänsä perusteella. Mieleltään sairaat, kehitysvammaiset, alkoholistit ja rikolliset olivat geneettisen hierarkian pohjalla. Ja vain estämällä degeneroituneiden yksilöiden lisääntyminen oli mahdollista estää suomalaisen kulttuurikansan rappeutuminen. Kansanruumin rapautumista edisti, kun samanaikaisesti perimältään kelpoina pidetyt yksilöt joko ”nautinnonhalunsa veltostamina tai entistä ankaramman olemassaolon taistelusta ja kenties liiaksikin herkistyneestä vastuuntunnosta jälkeläisten hyvinvointia nähden aktiivisesti rajoittivat lapsilukuaan”, kun kelvottomaksi katsotun aineksen taas uskottiin lisääntyvän holtittomasti.¹⁰⁴

Vaikka syntyvyys oli Suomessa laskussa, oli huomioitava, ettei syntyvyysprosentti itsessään uskottu määräävän kelvollisten ja kelvottomien suhteellista määrää.¹⁰⁵ Myös Ruotsissa, missä tilanne oli syntyvyyden suhteen kaikista Pohjoismaista heikoin, pidettiin järkevänä panostaa väestön laatuun, jotta vajaamielisten määrä olisi mahdollisimman pieni.¹⁰⁶ Eduskunnassa Isänmaallisen kansanliikkeen Hilja Riipisen¹⁰⁷ mukaan lapsiluvun lasku oli seurausta siitä, ettei degeneraation leviämistä ollut kyetty estämään:

On luonnollista, että valtio, joka elättää itsesssänsä selviä rappion merkkejä, joka ponnistelee suuremmassa määrässä vajaakykyisen aineksen hoitamiseksi kuin terveen jälkikasvun suojelemiseksi [...] ei liioin voi odottaa, että terveessä kansanaineksessa heräisi suurempaa halua jättää jälkeläisiä noitten raskaitten taakkojen kantajaksi.¹⁰⁸

Kansanruumis oli parannettava, sillä perimältään arvottomien yksilöiden leviäminen Riipisen mukaan johti siihen, ettei juuri se kansanosa, jonka lisääntymistä toivottiin, halunnut lisääntyä epäterveissä, epäkelpojen kansoittamissa oloissa. Eduskunnassa 1934 käydyistä keskusteluista luettavissa rotuhygienialle hyvin ominainen, sosiaalidarvinistinen suhtautumista yhteiskuntaan.¹⁰⁹ Moderni sosiaalihuolto mahdollisti aiemmin elämäkamppailussa sortuneiden yksilöiden suvunjatkamisen. Tämän myötä luonnonvalinta ei enää toiminut modernissa yhteiskunnassa.¹¹⁰

¹⁰⁴ HE N:o 112, 1934, VPA, III, 2.

¹⁰⁵ HE N:o 112, 1934, VPA, III, 3.

¹⁰⁶ HE N:o 112, 1934, VPA, III, 3.

¹⁰⁷ Riipinen oli Lapuan yhteiskoulun rehtori ja Lotta Svärdin johtaja.

¹⁰⁸ VPP, 1935, I, 129–130.

¹⁰⁹ Dowbiggin, 1997, 72.

¹¹⁰ KM N:o 5, 1929, 8–9, HE N:o 112, VPA, III, 1934, 3–4.

Sterilisaatiolaki mahdollisesti aiemmin luonnon tehtäväksi nähdyn heikomman aineksen karsimisen.

Eduskunnassa käydyssä keskusteluissa ilmenivät usein degeneraatioteorialle ominaiset ajatukset kelvottomien aiheuttamasta taakasta ja tarpeesta rajoittaa heidän lisääntymistään. Kansanpuoluetta edustaneen Heikki Niskasen¹¹¹ mukaan: ”rodun terveenä pitämistä tarkoittavat pyrkimykset ja yhteiskunnalliset syyt vaativat välttämättä, että vajakelpoisten ja valtiota ja terveitä kansalaisia rasittavien yksilöiden syntymistä koetetaan ehkäistä.”¹¹² Kansakunnan laadun ylläpitäminen nähtiin monissa puheenvuoroissa niin tärkeäksi, että pelkiksi rasitteiksi katsottujen yksilöiden syntyvyyttä oli rajoitettava. Isänmaallisen kansanliikkeen Hilja Riipinen lausui, että: ”Vajaakykyinen aines lisääntyy uhkaavasti ja toisaalta terve kansanainees osoittaa kasvunsa pysähtymistä”¹¹³ Vaikka pyrkimys estää kelvottomia lisääntymästä nähtiin tärkeäksi, ongelmaksi ymmärrettiin myös kelvolliseksi katsotun väestön lisääntymisen hidastuminen. Omassa kannassaan lain suhteen empivä Maalaisliiton Antti Kukkonen¹¹⁴ yhtyi lain merkittävyyden suhteen aiempiin puhujiin. ”Se epäkohta, jota laki tahtoo torjua, on niin ilmeinen ja seurauksiltaan niin, raskas, että sen lieventämiseksi joka tapauksessa on nyt jotakin tehtävä”¹¹⁵ Vaikka ehdotetut keinot jakoivatkin edustajien mielipiteitä, oli yleinen mielipide eduskunnassa kuitenkin se, että asiaa ei sen vakavuudesta johtuen voitu väistää.

Selkeä rodunjalostuksellinen pyrkimys ilmenee jo sterilisaatiokomiteanmietinnön kohdasta, joka käsittelee rappeutumisen ehkäisemistä tarkoittavia pyrkimyksiä:

Havainnot, jotka perustuvat kriittisiin laajaa aineistoa käsittäviin tutkimuksiin. Ovat antaneet rotuhygienikoille aiheen ryhtyä harkitsemaan voitaisiinko jotakin tehdä ihmissuvun kehityksen ohjaamiseksi nykyistä terveemmille urille [...] Ihmisyhteiskunnassa vallitsevat olot eivät salli käytettävän sellaisia menettelytapoja, joita kasvi- ja eläinjalostajat hyvällä menestyksellä ovat käyttäneet. [...] Melkein kaikissa sivistysmaissa onkin nostettu kysymys lainsäädäntötoimiin ryhtymisestä rodun huononemisen ehkäisemiseksi.¹¹⁶

¹¹¹Niskanen oli ammatiltaan maanviljelijä.

¹¹² VPP, 1934, III, 3114.

¹¹³ VPP, 1935, I, 128.

¹¹⁴ Kukkonen oli rovasti ja toimi 1920–1940 –lukujen aikana useasti opetusministerinä.

¹¹⁵ VPP, 1935, I, 257.

¹¹⁶ KM N:o 5, 1929, 9.

Keskeinen kysymys rotuhygienian saralla kuului, että: ”jos eläin- ja kasvikuntaa saatettiin jalostaa, miksei ihmisiäkin?” Yleensä kuitenkin tunnustettiin, ettei ihmisten lisääntymistä saatettu karjan tai kasvien tavoin ohjata, mutta Suomessa monien maiden tapaan valittiin rodunjalostuksen tie ja se tehtiin lainsäädännön avulla. Tarkoituksena oli estää negatiivisen rotuhygienian keinoihin kelvottomien yksilöiden suvunjatkaminen ja täten kansanruumiin vahvistaminen.

Perusteena sterilisaatiolainsäädännön tarpeelle oli kelvottomaksi katsotun väestön kasvu. Mielisairaiden, vajaamielisten ja kaatumatautisten lukumäärän arviot esitettiin 1929 valmistuneessa komiteamietinnössä ja ne perustuivat 1905 asetetun valtion komitean tutkimuksiin mielisairaiden ja heikkomielisten määrästä, kun taas tiedot kaatumatautisten määrästä kerättiin papistolta sosiaaliministeriön toimesta vuonna 1923. Vuoden 1905 komitean laskujen mukaan maassa oli 11 710 mielisairasta ja 8 785 heikkomielistä eli molempia yhteensä 20 495. Kaatumatautisia arvioitiin olevan 2 294, mitä asiantuntijoiden piirissä pidettiin alakanttiin menevänä arviona.¹¹⁷ Sterilisaatiokomitean mukaan mielisairaiden, vähämielisten sekä kaatumatautisten määrä oli selkeästi kasvussa Suomen maassa.¹¹⁸ Jo vuonna 1906 tehty ensimmäinen henkistä vajaavaisuutta selvittänyt otantatutkimus osoitti mielisairaiden määrän olevan kaksinkertainen ja tylsämielisten jopa nelinkertainen lääkintöhallituksen vuosikertomuksessa ilmoitettuun lukuun.¹¹⁹

Pyrkimyksessä poistaa kansanruumista riuduttava rappio, oli keskeistä määrittää, keiden katsottiin olevan perimältään kelvottomia. Suomen ensimmäisen pakkosterilisaatiolain aikana sterilisaation perusteeksi riitti toimenpiteeseen määrättävän yksilön perimästä johtuvat syyt. Uhkana pidettiin, että ”parhaat ja hyvät perintöasut¹²⁰ katoavat ja niiden tilalle tulee huonompia ja ala-arvoisia perintöasuja.”¹²¹ Sosiaalisen kurjuuden katsottiin yleensä viestivän yksilön geneettisestä

¹¹⁷ KM N:o 5, 1929, 22–23.

¹¹⁸ KM N:o 5, 1929, 23–24.

¹¹⁹”Vuonna 1923 toteutetun kaatumatautitutkimuksen tärkeimpänä tuloksena pidettiin puolestaan havaintoa, jonka mukaan taudin yleisyys vaihteli suuresti eri puolilla maata. Alueellisten erojen katsottiinkin viittaavan perinnöllisyyden suureen merkitykseen taudin leviämisessä. Myös vuonna 1936 pyrittiin selvittämään, esiintyikö Suomessa erityisiä mielisairaitten ja vajaamielisten ”pesäkkeitä” ” Harjula, 2007, 43.

¹²⁰Genotyypit

¹²¹ KM N:o 5, 1929, 8.

arvottomuudesta. Kaikki rappio ei kuitenkaan ollut nähtävissä päällepäin, vaan uhan muodostivat perinnöllisesti sairaat henkilöt, jotka saattoivat pysyä näkymättöminä yhteiskunnassa. Kun lakia vuodesta 1935 eteenpäin toteutettiin käytännössä, pyrittiin yksilön vajaamielisyys selvittämään älykkyystestein¹²². Älykkyystesteihin oli monesti sisällytetty moraalinen ulottuvuus, jossa epänormaaliuteen ja poikkeavuuteen liitettiin pahuus, vaikka tämä pyrittiinkin piilottamaan tieteellisyyden viitan alle.¹²³ Moraalista kyvyttömyyttä todisti monien ala-arvoiseksi katsottujen yksilöiden käytös, jonka nähtiin olevan antisosiaalista – rikollisuuden, prostituution ja irtolaisuuden riivaamaa. Vastaava moraalinen ulottuvuus oli nähtävissä psykopatian määrittelyssä. Psykopaatiksi oli helppo leimata yksilö, joka poikkesi normista. Etenkin moraalista normeista poikkeavat yksilöt, jotka eivät olleet vajaamielisiä oli helppo taas sijoittaa psykopatian piiriin. Antisosiaalisiksi nähdyt ominaisuudet olivat psykopaatin ominaisuuksia.¹²⁴ Yksilön yhteisöjen normien kanssa ristiriidassa olleet ominaisuudet katsottiin häiriöksi persoonassa.¹²⁵

Sterilisointikomitea päätyi työssään määrittämään sterilisoitaviksi kelvottomuutensa perusteella heikkomieliset¹²⁶, mielisaira, kaatumatautiset sekä sukuviettinsä luonnottomuuden tai voimakkuuden vuoksi rikollisuuteen taipuvat yksilöt.¹²⁷ Samaan kantaan päätyi myös hallitus omassa esityksessään.¹²⁸ Eduskunnassa käydyssä keskustelussa Helsingin yliopiston rikosoikeuden professori, IKL:n Bruno Salmiala¹²⁹ ilmaisi tukensa sterilisaatiolaille ja oli sitä mieltä että talousvaliokunnassa lakiehdotuksen toiseen momenttiin tehty lisäys ”kaatumatautinen voidaan määrätä tehtäväksi suvun jatkamiseen kykenemättömäksi, milloin on syytä varoa hänen

¹²² Mitään virallista testiä ei ollut, mutta Simon–Binet’n testi erilaisine muunnoksine oli suosittu. Sotien jälkeen käytössä oli J.E. Salomaan kehittämä älykkyystutkimuskaavio.

¹²³ Pohtila, 2001, 71.

¹²⁴ Ahlbeck, 2015, 236.

¹²⁵ Persoona–sanon juuret ovat antiikin näyttelijän naamion viittaavissa sanoissa (latinaksi *persona*). Aivan kuten näyttelijöillä on näytelmässä rooli esitettävänä, katsottiin ihmisillä olevan rooli yhteiskunnassa ja kansalaisena. Jos yksilö oli persoonaltansa häiriintynyt, hän oli kyvytön esittämään yhteiskunnan asettamaa roolia ja hänet luokiteltiin persoonallisuushäiriöiseksi – kelvottomaksi. Kansalaisuus oli yksilön rooli, jota hän kantoi naamion tavoin.

¹²⁶ Tylsämielinen, idiootti, henkisiltä kyvyiltään 7–vuotiasta alempi, vähämielinen imbesilli kyvyiltään 7–15 –vuotiaan tasolla.

¹²⁷ KM N:o 5, 1929, 3.

¹²⁸ HE N:o 112, VPA, III, 1934, 22–23.

¹²⁹ Alunperin Sundström.

vajaakelpoisuutensa periytyvän hänen jälkeläisiinsä”¹³⁰ oli oikea ja, että epileptikoiden kohdalla olisi ”otettava askel pidemmälle.”, jotta myös kaatumatautisten operointi olisi mahdollista.¹³¹

Kuitenkin kun asia ensimmäisen eduskuntakäsittelyn jälkeen siirrettiin suureen valiokuntaan, siitä poistettiin kaatumatautisten sterilisaatiota koskeva kohta,¹³² mikä herätti kansanedustajistossa jonkin verran vastarintaa. Sosiaalidemokraattien Frans (Alpo) Lumme¹³³ piti kaatumatautisten poistoa valitettavana ja lausui Vaajasalon kaatumatautisten parantolan lääkärin J. V. Johnsonin, näkemyksen kaatumatautisten palauttamisesta lakiin.¹³⁴ Samaa mieltä olivat Maalaisliiton Antti Kemppi sekä Antti Halonen¹³⁵ Siitä huolimatta että eduskunnassa oli halua pitää myös kaatumatautiset lainpiirissä, vuoden 1935 laissa lopulta sterilisoitaviksi katsottiin tylsämieliset, vähämieliset sekä mielisairaat ja lainvoimaan saaneella tuomiolla rikokseen syytäiksi osoitetut henkilöt, joilla oli sairaalloisia seksuaalisia taipumuksia.¹³⁶

Sairasta perimää koskeneen keskustelun sävy kulki pitkälti sterilisoinniasiaa pohtimaan asetetun komitean jo tallomia polkuja. Vuoden 1929 komiteamietinnössä painotetaan, että sairaudesta johtuvan perinnöllisuhan vuoksi tehtäessä sterilisaatio sairauden, jonka vuoksi sterilisaation päädytään, oli johduttava yksilön perintöaiheista, jotka uhkasivat periytyä hänen jälkeläisiinsä.¹³⁷

Itsestään selvää on, että sillä seikalla, millaisia yhteiskunnan jäsenet ovat, on valtiolle mitä suurin merkitys. Vain terveet ja kelpoiset henkilöt pystyvät hyödylliseen ja tuottavaan työhön. Henkisesti tai ruumiillisesti vajaakelpoiset ja ala-arvoiset ovat yleensä yhteiskunnalle ja ympäristölleen vain taakaksi. Kun he tavallisesti ovat kykenemättömiä huolehtimaan toimeentulostaan, joutuvat he enimmäkseen yhteiskunnan varoilla elätettäväksi. [...] Mitä erityisesti henkisesti ala-arvoisiin tulee, on heidän joukossaan sitä paitsi suhteellisesti paljon yhteiskunnalle vaarallisia ja

¹³⁰ TVM N:o 11, VPA, III, 1934, 2.

¹³¹ VPP, 1934, III, 3115–3116.

¹³² SVM N:o 112, VPA, I, 1935, 1.

¹³³ Lumme oli siviiliammattiltaan opettaja.

¹³⁴ VPP, 1935 I, 1935, 130–131.

¹³⁵ VPP, 1935 I, 1935, 130–132. Kemppi oli ammatiltaan maanviljelijä ja kateekka, Halonen oli myös maanviljelijä.

¹³⁶ AsK, 226/1935.

¹³⁷ KM N:o 5, 1929, 33.

rikollisia henkilöitä, jotka vapaina ollessaan ovat alituisena uhkana yleiselle turvallisuudelle.¹³⁸

Mikäli kelvottomuutta ei padottaisi uhkana oli, yhteiskunnalle vain taakaksi olevien ja suoranaisesti vaaraksi olevien yksilöiden määrä kasvaisi rajoittamatta.

Vuonna 1934 hallituksen esitys erosi siinä aiemmasta komiteanmietinnöstä, että hallitus otti sterilisaation indikaattoriksi mietintöä vahvemmin mukaan sosiaaliset perusteet ja pelkkään perimään perustuvan sterilisaation lisäksi nähtiin mahdolliseksi suvunjatkamiskyvyn poisto, jos yksilöiden jälkeläiset jäisivät huolto- ja kasvatustavalle.¹³⁹ Sosiaalisen kurjuuden hyväksymisessä sterilisoimisperusteeksi näkyi viitteitä Cesare Lombrosson ajatuksesta synnyntäisestä rikollisesta. ”Kun valtiota ja terveitä kansalaisia rasittavien yksilöiden syntymistä koetetaan ehkäistä tekemällä eräät vajaakelpoiset ja rikolliset ainekset voidaan tehdä suvun jatkamiseen kykenemättömiksi”.¹⁴⁰ Rikollinen ja sosiaalinen kurjuus kertoivat perimän kelvottomuudesta, vaikka niiden linkkiä ei vielä voitu tieteellisesti todentaa:

Rikollisuus ja henkinen vajaamittaisuus ovat kaksi ilmiöryhmää, joita monet siteet yhdistävät toisiinsa [...] Tiede ei sen sijaan ole voinut luotettavasti selvittää, että olisi olemassa rikollisia, joiden rikolliset ominaisuudet periytyisivät määrättyjen perinnöllisyyslakien mukaan, vielä vähemmän osoittaa sellaisen lakien sisältöä.¹⁴¹

Ruotsalaisessa keskustelussa jo 1900-luvun alusta asti eugeniikka ja sterilisaatio saivat alati enemmän huomiota ja kun genetiikasta ei kyetty löytämään riittäviä perusteita sterilisaatiolle, käännettiin etsimään perusteluja muilta aloilta. Kun perimä ei riittänyt syyksi, syyt löydettiin sosiaalisista perusteista.¹⁴² Rikolliseksi tekeviä genejä ei oltu löydetty, mutta rikolliset nähtiin lähtökohtaisesti kelvottomina. Pyrkimyksenä oli osoittaa antisosiaalisten aineiden olevan henkisesti ala-arvoisia, koska yhteys henkisen ala-arvoisuuden ja perinnöllisen ala-arvoisuuden välillä oli jo hyväksytty tosiasia.¹⁴³ Vajaamielisyys säilyi 1940-luvulle asti hyvinkin laveana määritelmänä, jolla lääkärit usein stigmatisoivat moderniin kansallisvaltioon sopeutumaan kykenemättömiä yksilöitä, joita pidettiin poikkeavina, epämääräisinä ja muutenkin epäilyttävinä.¹⁴⁴

¹³⁸ Sterilisoimiskomitea, 1929, 37.

¹³⁹ Hallituksen esitys N:o 112, 1934, 1–2, 6–7.

¹⁴⁰ TVM N:o 11, VPA, III, 1934, 1.

¹⁴¹ HE N:o 112, VPA, III, 1934, 6.

¹⁴² Broberg & Tyden, 1996, 100–101.

¹⁴³ Mattila, 1999, 168, 170.

¹⁴⁴ Pohtila, 2001, 87.

Degeneraation vastaista taistelua motivoi ideologisten perusteiden lisäksi myös kysymys rahasta. Sterilisaatio tarjosi keinoin vähentää kustannuksia tulevaisuudessa, jos kelvottoman perimän leviämisen uhkaa ei vielä nähty riittävänä syynä sterilisaatiolainsäädännön käyttöönottoon, olivat mielenterveystyön ja köyhäinhoidon nielemät resurssit¹⁴⁵ erinomainen perustelu sterilisaatiolainsäädännölle. Tässäkään suhteessa Suomi ei muodostanut poikkeusta ja monien muiden maiden tavoin rahan puute loi otollisen maaperän sterilisaatiolainsäädännön ajamiselle. Jo 1800-luvun alussa oli Suomessa nähty mielisairaiden hoitopaikkojen määrän riittämättömyys ongelmana ja 1900-luvun myötä tilanne näytti vain pahenevan. Mielisairaiden määrän ja kustannusten uskottiin olevan kasvussa.¹⁴⁶ Tilannetta kuvaa hyvin Downbiggin huomio, että Yhdysvalloissa valtion ylläpitämissä instituutioissa rahaa säästävät keinot, kuten sterilisaatio saivat aina poliitikoiden ja virkamiesten huomion.¹⁴⁷ Näin asia oli varmasti myös muualla.

Myös Pohjolassa ymmärrettiin tiukan talouskurin päälle. Vuonna 1944 tanskalainen Uppsalan yliopiston rehtori Nils Von Hofsten laski, että Ruotsin vuoden sterilisaatiolaki 1941 laki vähentäisi vajaamielisten määrää Ruotsin populaatiossa yhdestä prosentista 0,7 prosenttiin, eli noin 19 000 ihmisen verran, mikä säästäisi tulevaisuudessa huomattavia summia.¹⁴⁸ American Medico-Psychological Associationin johtaja meni niinkin pitkälle, että puhui vajaakelpoisten aiheuttamista kustannuksista ”rodullisena itsemurhana”.¹⁴⁹ Tilanne rahan tai tilojen suhteen ei esimerkiksi Tanskassa ollut sen parempi.¹⁵⁰ Taloudellisesti kurjat ajat loivat oivan maaperän sterilisaatiolakiehdotuksille ja 1930-luvulla Pohjoismaiden toipuessa lamasta pyrkimyksen leikata valtion menoja, vaikka sitten kirurgin veitsellä, saivat varmasti huomiota epäsuotuisista talouden näkymistä huolestuneista poliitikoista. Näin oli tilanne myös Suomessa. Suomen toimeentuloturva menot olivat 5–10 kertaa pienemmät

¹⁴⁵ Vuoden 1921 lastensuojelukomiteassa avataan kuntien näkemystä köyhäinhoidosta, mikä kuvaa hyvin suhtautumista sosiaalimenoihin. ” [Köyhäinhoito katsottiin] köyhäinhoitorasitukseksi, taakaksi, josta mieluummin on tahdottu päästä niin vähin uhrauksin kuin mahdollista. Harjula, 1997, 30.

¹⁴⁶ Mattila, 1999, 125, 128–129.

¹⁴⁷ Dowbiggin, 1997, 117.

¹⁴⁸ Roll-Hansen, 1996, 182.

¹⁴⁹ Dowbiggin, 1997, 103. ”Race suicide”

¹⁵⁰ Hansen, 1996, 22.

kuin Pohjois- ja Keski-Euroopassa yleensä ja Suomi oli ainoa maa, jossa köyhäinhoitoon käytettiin enemmän varoja kuin sosiaalivakuutukseen.¹⁵¹ Köyhälle maalle oli edullista vähentää negatiivisen rotuhygienian keinoin valtion menoja.

Sterilisaatiokomiteanmietinnössä heikkomielisistä arvioitiin Suomessa olleen yli 3 000, kaatumatautisten määrän arvioitiin ylittävän 10 000, kun hoitopaikkoja oli heikkomielisille vain 200 ja kaatumatautisille 300.¹⁵² Lähtökohtaisesti Suomessa oltiin siis tilanteessa, jossa hoitoa tarvitseville ei ollut riittävästi paikkoja tarjolla ja nähtiin, että degeneraation levitessä rodullisesti vajaamittaisena pidettävän väestön määrä oli vain kasvussa. 1930-luvun alussa Suomessa sosiaaliavustusten määrä kasvoi huomattavasti ja samalla kun myös rikollisuus sekä kelvottomien määrä kasvoivat ainakin näennäisesti, oli sterilisaatiolalla erinomainen mahdollisuus päästä eduskunnassa läpi.¹⁵³ Sterilisaatiolakia pohtimaan asetettu komitea lähetti köyhäinhoitolautakunnille kyselyn, josta saatujen vastausten perusteella sterilisaatiolain säätäminen nähtiin tärkeäksi, sillä kelvottomien yksilöiden hoito söi kohtuuttomasti yhteiskunnan varoja ja kyse oli rotuhygieenisen ongelman lisäksi, myös taloudellisesta ongelmasta.¹⁵⁴

Toisaalta vuoden 1934 hallituksen esityksessä sterilisointilaiksi esitettiin, myös näkemys siitä, että jo kelvottomaksi katsottavien yksilöiden sterilisoiminen olisi perusteltua heidän henkilökohtaisen köyhyytensä vuoksi. Esityksen mukaan tätä näkökantaa puollettiin etenkin vuonna 1933 järjestetyssä kriminalistien yhdistyksen kokouksessa Frankfurt am Meinessä.¹⁵⁵ Mahdollisuus säästä valtion rahoja, teki sterilisaatiosta houkuttelevan ratkaisun sosiaalsiin ongelmiin. Kun sterilisaatiolainsäädännön säätäminen tuli jälleen ajankohtaiseksi Suomessa 1930-luvun puolenvälin tietämillä, monissa suomalaisissa asiantuntijajulkaisuissa suvunjatkamiskyvyn poistoa käsiteltiin ja korostettiin hoidon kalleutta aiempaa enemmän suhteessa sterilisaatioihin. Sterilisaatiokomitean jäsen E. J. Horelli kirjoitti Vankeinhoitolehteen siitä, kuinka sterilisaatiot, internointi ja avioliittokielto ovat

¹⁵¹ Anttonen & Sipilä 2012, 31–32.

¹⁵² KM N:o 5, 1929, 20.

¹⁵³ Hietala, 1996, 230.

¹⁵⁴ KM, 1929, 5, 7.

¹⁵⁵ HE, N:o 112, VPA, III, 1934, 7.

tuettavia toimenpiteitä, koska Suomea rikkaimmissakaan maissa ei ole kyetty riittävää hoitoa järjestämään.¹⁵⁶ Leikkaamalla kelvottomat suvunjakamiseen kyvyttömiksi oli mahdollista leikata valtiota rasittavia menoja.

2.3. Sterilisaatio aseena taistelussa degeneraatiota vastaan

”Kaikkialla on nykyään hyväksytty oikeaksi se kanta, että yhteiskunnalla ei ole ainoastaan oikeus mutta velvollisuuskin määrättyissä tapauksissa sterilisoimiseen.”¹⁵⁷

Sterilisaatio saatetaan toimittaa varsin yksinkertaisesti miehille poistamalla kivekset¹⁵⁸ ja sitä on käytetty historian aikana niin rangaistuksena, oman hengellisen puhtauden osoituksena kuin keinona säilyttää kirkas lauluääni. Modernille ajalle tultaessa rikollisten sukupuolielinten silpominen nähtiin kuitenkin ruumiinrangaistuksena ja sukupuolirauhasten poiston tiedettiin johtavan hormonaalisiin ongelmiin. Kirurgian kehityksen myötä sterilisoiminen oli mahdollista suorittaa suppeammassa muodossa katkaisemalla sukusoluja kuljettavat ruumiin kanavat.¹⁵⁹ Aiempi karkea ruumiin silpominen muuttui näin kirurgiseksi operaatioksi, joka sopi uuden tieteeseen nojautuvaan aikakauden eetokseen. Samalla myös naisten hedelmättömäksi tekemisestä tuli mahdollista. Naisten sterilisoiminen vaatii nukutuksen, vatsaontelon avaamisen ja munajohtimien katkaisemisen tai munasarjojen poiston, mikä teki operaatiosta huomattavasti miesten operaatiota hankalampaa ja riskialttiimpaa. Tästä huolimatta sterilisaatioista valtaosa tehtiin naisille.

Sterilisaatiokeskustelusta ilmenee mielenkiintoinen dikotomia inhimillisenä esitetyn leikkauksen ja epäinhimillisenä nähdyn internoinnin välillä. Komitean mukaan monet tahot ovat virheellisesti pitäneet laitokseen loppuiäkseen sulkemista inhimillisenä vaihtoehtona.

[Laitokseen sulkeminen vaikuttaa] Mitä raskaimmin ihmisen koko elämänsä elämään, riistäen häneltä vapauden ja tehden hänelle mahdottomaksi oman kodin perustamisen, vieläpä avioliittoon menon, kun taas Amerikassa saadut kokemukset osoittavatkin, ettei henkilöillä, joka on sterilisoitu, ole tästä muuta haittaa kuin se, että hän tulee kykenemättömäksi saamaan jälkeläisiä¹⁶⁰

¹⁵⁶ Hietala, 1996, 222.

¹⁵⁷ Oskar Reinikainen, lääkäri, SDP, VPP, 1934, III, 3111.

¹⁵⁸ Kastraatio.

¹⁵⁹ Miehillä sterilisaatio suppeammassa mielessä toimitettuna on vasektomia, naisilla salpingektomia.

¹⁶⁰ KM N:o 5, 1929, 14. Mattila, 1999, 62, 64.

Samankaltaista ajattelua oli muissakin Pohjoismaissa, kuten Norjassa jossa lisääntymiskyvyn poistaminen nähtiin laitokseen sulkemista inhimillisempänä vaihtoehtona.¹⁶¹ Suomessa Perttulan tylsämielisten kasvatuslaitoksen johtajan mukaan eristäminen oli epäinhimillinen ratkaisu, koska sille ei ollut muuta perustetta kuin suvunjatkamisen estäminen, joka saatettiin varmistaa myös kirurgisella operaatiolla.¹⁶² Sterilisaation laajemmassa mielessä, eli kastraationa avulla uskottiin saavutetun ”ilmeisesti suotuisi tuloksia siten, että liiallinen himo osittain tai kokonaan rauhoittuu.”¹⁶³ Esimerkkiä sterilisaatiolaeista haettiin Yhdysvaltojen sekä Euroopan, etenkin Saksan ja Ruotsin vastaavista laeista.¹⁶⁴ Vapaus elää osana yhteiskuntaa katsottiin reiluksi vaihtokaupaksi suvunjatkamiskyvyn poiston kanssa.

Sterilisaatio oli monella tapaa houkutteleva keino degeneraation torjumiseen. Aiempiin mielisairaaloissa käytettyihin keinoihin kuten internointiin, sähköshokkeihin ja insuliinikoomaan verrattuna, sterilisaatio oli uusi, suhteellisen kivuton, helppo ja halpa toimenpide.¹⁶⁵ Lääketieteen kehitys johti yleisön odotusten kasvuun psykologiaa kohtaan. Moderni lääketiede 1900-luvun kehityksen myötä pystyi viimein todellisesti parantamaan sairauksia, minkä vuoksi samaa odotettiin myös psykiatreilta.¹⁶⁶ Monesti lääkärit olivat valmiita haastamaan olemassa olevan lainsäädännön suorittamalla laittomia sterilisaatioita.¹⁶⁷ Sterilisaatiokeskustelussa yhdistyi degeneraation vastaisen taistelun sekä modernin yhteiskunnallisen ajattelun yhteensovittamisen ongelmat. Vajaamielisten ei voitu antaa sortua elämän kamppailussa, mutta saman aikaisesti heille ei voitu antaa vapaata oikeutta lisääntymiseenkään.¹⁶⁸ Sterilisaatio esitettiin välttämättömänä toimenpiteenä, joka kuitenkin haluttiin nähdä aiempia keinoja kuten elämän mittaista vankeutta inhimillisempänä. Sterilisaatio esitettiin rationaalisenä ja humanisena toimenpiteenä.¹⁶⁹ Sterilisaatio tarkoitti myös hitaan – ja usein julman

¹⁶¹ Roll-Hansen, 1996, 154.

¹⁶² Mattila, 1999, 135.

¹⁶³ KM N:o 5, 1929, 16.

¹⁶⁴ KM N:o 5, 1929, 16, HE N:o 112, VPA, III, 1934, 9, 12.

¹⁶⁵ Broberg & Tyden, 1996, 136.

¹⁶⁶ Dowbiggin, 1997, 6.

¹⁶⁷ Dowbiggin, 1997, 91, 186–187, Hansen, 1996, 13, Broberg & Tyden, 1996, 98, 103.

¹⁶⁸ Hansen, 1996, 18.

¹⁶⁹ Broberg & Tyden, 1996, 119.

luonnon työn jouduttamista kivuttomasti.¹⁷⁰ Suvunjatkamiskyvyttömäksi tekeminen oli samanaikaisesti yhteiskunnasta kadonneen luonnonvalinnan toteuttamista, kuin myös luonnon herraksi nousemista, otettaessa osaltaan evoluution suunta omiin käsiin.

Vuoden 1929 komiteanmietintö päättyi lakiehdotuksessaan vapaaehtoiseen sterilisaatioon, mutta vapaaehtoisuus muuttui hallituksen lakiesityksessä pakoksi.¹⁷¹ Sterilisointi rotuhygieenisistä syistä oli perusteltua ”kulttuurikansain rappeutumisen estämiseksi”, koska rodullisesti alimittaisen väestön on havaittu lisääntyvän degeneroitumattomia nopeammin.¹⁷² Rotuterveyden pelastamiseksi negatiivinen rotuhygienia keinoineen nähtiin ainoaksi mahdollisuudeksi, koska:

[M]yönteisiin toimenpiteisiin ei kuitenkaan nykyoloissa voida kiinnittää varsin suuria toiveita. Tarkoituksena saavuttamiseksi on sen vuoksi käytettävä negatiivisia toimenpiteitä, on estettävä ala-arvoisten yksilöiden syntyminen.¹⁷³

Tässä suhteessa suomalaisen lainsäädännön kehitys muistuttaa Ruotsin sterilisaatiolain kehitystä. Vuonna 1927 Ruotsissa asetettiin työhön sterilisaatiokomitea, jonka työ valmistui vuonna 1929. Komitea ehdotti hyvin rajattua, vapaaehtoisuuteen perustuvaa lakia, mutta ehdotus kohtasi paljon kritiikkiä ja nähtiin yleisesti, että lain pitäisi sisältää mahdollisuus pakkosterilisaatioon. Uusi vuonna 1933 tehty mietintö lähti siitä, että sterilisaatio saatettaisiin toteuttaa myös oikeustoimikelvottomalle tai lapselle ilman vapaaehtoisuutta.¹⁷⁴ Kuten Ruotsissakin myös Suomessa haluttiin yleisen mielipiteen mukaisesti säätää ankara sterilisointilaki. Ruotsin ensimmäinen sterilisaatiolaki tuli voimaan 1.1.1935 ja se mahdollisti potilaiden sterilisoinnin ilman suostumusta, jos kyseessä oli mielisairas, heikkomielinen tai omasi muita mielenterveyden ongelmia ja oli oikeustoimikyvytön. Sterilisoitavaksi voitiin myös esittää henkilöä, jonka omasi perinnöllisen riskin siirtää heikkomielisyytensä tai mielisairautensa jälkeläisiinsä.¹⁷⁵

Keskustelussa painotettiin, että sterilisaatiota tai kastraatiota ei tullut nähdä rangaistuksen, vaan ne olivat ”suojatoimenpiteitä”, joilla turvattiin yhteiskunnallista

¹⁷⁰ Tamminen, 2015, 76.

¹⁷¹ KM N:o 5, 1929, 3, HE N:o 112, VPA, III, 1934, 24.

¹⁷² Hallituksen esitys N:o 112, VPA, III, 1934, 2.

¹⁷³ Hallituksen esitys N:o 112, VPA, III, 1934, 5.

¹⁷⁴ Broberg & Tyden, 1996, 102.

¹⁷⁵ Broberg & Tyden, 1996, 103.

hyvinvointia.¹⁷⁶ Sosiaalidemokraattien Hannes Ryömän¹⁷⁷ puheenvuorossa eduskunnassa ilmenee hyvin, se ajattelutapa, millä niihin ihmisiin keitä kohtaan laki oli suunnattu, suhtauduttiin. Puhuessaan tylsämielislaitokseen suljetuista potilaista Ryömä kysyi:

Oliko näistä lapsista mitään iloa heidän vanhemmilleen ja oliko näillä lapsilla mitään iloa olemassaolostaan, kun he koko ikänsä tylsinä, sormi suussa joutuivat maleksimaan suljetussa tylsämielisten laitoksessa? Ja ennen kaikkea, onko yhteiskunnalla mitään iloa tai hyötyä näistä lapsista?¹⁷⁸

Perimältään kelvottomien nähtyjen yksilöiden olemassaoloa pidettiin kärsimyksenä heille itselleen ja toisaalta silkkana rasituksena heidän ylläpitonsa maksavalle yhteiskunnalle.

Vaikka Suomessa seurattiinkin tiiviisti Ruotsin ja muiden Pohjoismaiden lainsäädännön kehitystä. Päädyttiin Suomessa Ruotsin puolittaisen vapaaehtoisuuden sijasta myös oikeustoimikelpoisten henkilöiden pakkosterilisoitaviksi määräämisen mahdollistavaan lainsäädäntöön. Hallituksen esityksessä lääkintöhallituksen johtajan, SDP:n Hannes Ryömä vastasi vapaaehtoisuutta kannattaville tahoille, että:

Lakiehdotuksen tarkoitusperä on erinomaisen tärkeä yhtä hyvin rotuhygieeniseltä kuin myöskin ennen kaikkea yleiseltä sosiaaliselta kannalta. Jos kuitenkin asetutaan komitean ehdottaman puolittaisen vapaaehtoisuuden kannalle, tulisi laki menettämään suuressa määrässä merkitystä, minkä lisäksi tulisi kyseeseen tulevissa tapauksissa usein vaikeaksi käsittämään toimenpiteen merkitykset ja seuraukset.¹⁷⁹

Ottaen huomioon aikalaisten suhtautumisen asiaan on ymmärrettävää, että Suomessa päädyttiin pakottavaan sterilisaatiolainsäädäntöön, koska se nähtiin edullisena ja toimivana tapana taistella degeneraatiota vastaan Ruotsin vapaaehtoisuuteen perustuvan lain sijasta. On varsin aiheellista myös kysyä, oliko Ruotsin puolittaisesti vapaaehtoisella lailla käytännössä mitään tekemistä vapaaehtoisuuden kanssa?¹⁸⁰

¹⁷⁶ HE N:o 112, VPA, III, 1934, 23; KM N:o 5, 1929, 18.

¹⁷⁷ Ryömä oli lääkäri ja aikansa tunnetuin sosiaalidemokraatti ja toimi puolueen pää-äänenkannattajan *Suomen sosiaalidemokraatin* päätoimittajana. Hän johti lääkintöhallitusta 1928–1939.

¹⁷⁸ VPP, 1935, I, 252.

¹⁷⁹ HE N:o 112, VPA, III, 1934, 15.

¹⁸⁰ Lakia sovellettiin lähinnä mielisairaisiin ja kehitysvammaisiin henkilöihin, jotka tuskin kykenivät haastamaan lääkärin auktoriteetin käsittelyn aikana.

Keskustelussa kenet tulisi steriloida keskeiseksi kysymykseksi nousi lakiehdotuksen sosiaalista ulottuvuutta käsittelevä muotoilu, mikä hyväksyttynä sellaisenaan mahdollistaisi henkilön steriloinnin, ”jos olisi vaaraa, että hänen jälkeläisensä jäisivät hänen vajaakelpoisuutensa takia huolto- ja kasvatusta vaille”. Lakiehdotuksen muoto sai SDP:n Harald Wiikin¹⁸¹ pelkäämään, että mikäli laki saa tämän muodon, muodostuisi siitä luokkalaki.¹⁸² Vaikka rotuhygienia saatettiinkin valjastaa sosiaalisen kirurgian instrumentiksi, haluttiin eduskunnassa painottaa, ettei lain tarkoituksena ollut sterilisoida köyhälistöä, vaikka veitsen alle joutuivatkin lopulta yhteiskunnan heikko-osaisimmat.¹⁸³

Lopulta laki sai muodon, jossa Wiikin kanta huomioitiin vaihtamalla sana ”ja” sanaan ”tai”.¹⁸⁴ Eduskunnassa ymmärrettiin, että sterilisaatio sosiaalisin syin oli kenties vielä herkempi asia, kuin genetiikkaan indikoima tarve poistaa suvunjatkamiskyky. Selvästi lain puolella ollut IKL:n edustaja Bruno Salmiala¹⁸⁵ teroitti esityksen koskevan ”yksityistä ja yksityisen perhe-elämää niin läheltä kuin ajatella voidaan” ja vaati että huolta olisi pidettävä siitä, ettei lakia käytettäisi väärin, jottei yleinen mielipide nousisi sitä vastaan, jolloin ”sen hyvä tarkoitus [voisi] kokonaan tuhoutua.”¹⁸⁶ Aineiston perusteella voidaan sanoa, että Salmialan näkemys lain merkityksellisyydestä tulevaisuuden kannalta jaettiin kansanedustajiston piirissä laajalti.¹⁸⁷ Kansan laadun parantaminen oli pitkäjänteinen projekti ja sterilisaatiolaki oli rotuhygieenikkojen silmissä vain yksi askel pitkällä matkalla, eikä ollut toivottavaa, että rotua jalostavat hankkeet abortoitaisiin heti alkuunsa liiallisen intoilun vuoksi yleisen mielipiteen noustessa niitä vastaan.

Perinnöllinen degeneraatio ei näyttäytynyt pelkästään kyvyttömyytenä tuottavaan työhön tai täyttämään muita kansallisvelvollisuuksiaan, vaan se ilmeni myös

¹⁸¹ Wiik oli ammatiltaan toimittaja ja kuulu SDP:n puolue-eliittiin ennen ajautumistaan riitaan Tannerin kanssa.

¹⁸² VPP, 1934, III, 3115.

¹⁸³ Esimerkiksi VPP, 1934, I, 153, 255.

¹⁸⁴ VPP, 1935, I, 136.

¹⁸⁵ Bruno Aleksander Salmiala oli vuoteen 1935 asti sukunimeltään Sundström, selkeyden vuoksi käytän hänestä tässä työssä historian paremmin tuntemaa nimeä Salmiala. Salmiala oli rikosoikeuden professori ja IKL:n johtaja.

¹⁸⁶ VPP, 1934, III, 3115–3116.

¹⁸⁷ Esimerkiksi, VPP, III, 1934, 3114, VPP, 1935, I, 255, 256.

moraalisena rappiona. Moni kansanedustaja koki etenkin lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan erittäin vakavana ongelmana ja sterilisaatiosta sen laajemmassa muodossa – kastroationa – nähtiin löytyvän ratkaisu näihin ”petomaisiin tekoihin”. Maalaisliiton Juho Paksujalka¹⁸⁸ edusti tässä suhteessa hyvin ankaraa näkökantaa.

En malta olla mainitsematta jollakin sanalla mitenkä tärkeä on se, että päästäisiin sterilisoimaan (kastroimaan) sellaiset henkilöt, jotka ovat muodostuneet yhteiskunnalliselle turvallisuudelle vaarallisiksi¹⁸⁹ Yhtä mieltä asiasta oli Kansanpuolueen Heikki Niskanen, jonka mukaan seksuaalirikolliset ”[on] kuohittava sillä tavalla, että ei mitenkään ruumiillinen yhteys voisi enää jatkua.”¹⁹⁰ Lapsiin kohdistunut seksuaalinen väkivalta näyttää 1930-luvulla herättäneen suoranaista kostonhimoa kansanedustajistossa, vaikka lakiehdotusten perusteissa teroitettiin, sitä että kastroatiokin tarkoituksena oli suojella yhteiskuntaa, yksilön rankaisemisen sijasta.

Sterilisaatiolla saatettiin nähdä kaksi päätehtävää: suvunjatkamiskyvyn poistaminen, sekä seksuaalisen halun heikentäminen sen ollessa sairaaloinen voimakkuudeltaan tai suuntautumisltaan. Vuosisadan vaihteen tietämyksen mukaan sterilisaatio sen laajemmassa muodossa johti seksuaalisen halun heikkenemiseen ja se nähtiin keinona hillitä seksuaalisuutta. Tämä katsantokanta sterilisaatioon sai suosiota etenkin Yhdysvalloissa, joissa edelleen on tapana kirurgisesti suitsia itsesaastutusta.¹⁹¹ Vasta 1900-luvun edetessä lisääntymiskyvyn poistosta tuli sterilisaation ensisijainen ja keskeinen peruste, harhaviettisyyden kitkemisen sijasta.¹⁹² Yhdysvalloissa Sonoman valtiollisessa vajaamielisten hoitolaitoksessa¹⁹³ vuonna 1926 tehtyjen sterilisaatioiden perusteella miespotilaiden raportoitiin kokeneen operaation henkisesti ja fyysisesti vahvistavana ja 37 prosentilla operoiduista naisista seksuaaliset halut vähenivät. 1900–

¹⁸⁸ Paksujalka oli ammatiltaan maanviljelijä.

¹⁸⁹ VPP, 1934, III, 3113–3114

¹⁹⁰ VPP, 1934, III, 3114–3115.

¹⁹¹ The Centers For Disease Control and Prevention, Division of Health Care Statistics:in tietojen perusteella vielä vuonna 2010 58.3 % yhdysvaltalaisista miehistä ympärileikattiin. Yhdysvaltalaiselle tavalle ympärileikata suurin osa pojista löytyy perusteet maan antimasturbatorisesta liikkeestä, jota johti myös aamiaismurojen keksijänä tunnettu John Harvey Kellog. Tohtori Kellog ajoi ympärileikkaamista, jotta poikien itsesaastutusta saatettiin estää, hän myös ehdotti tyttöjen klitoristen käsittelyä fenolihapolla seksuaalisen mielihyvän saavuttamisen poistamiseksi ja masturbaation estämiseksi. Kellogin mukaan käsittely tuli suorittaa ilman puudutusta ilman mitään anestesia, jotta kärsimys pyhittäisi lihan. Nykyään ympärileikkaus perustellaan usein terveydellisenä ja esteettisenä valintana, mutta sen pohja löytyy pyrkimyksistä hillitä masturbointia ja sen uskottuja moraalialia heikentäviä vaikutuksia.

¹⁹² Dowbiggin, 1997, 76.

¹⁹³ Sonoma State Home for the Feeble-Minded.

luvun alkupuolella etenkin Yhdysvalloissa psykologit uskoivat, että sukupuolielinten ja aivojen välillä vallitsi yhteys.¹⁹⁴ Onkin loogista tätä seuraten, että parantamalla sairaalloyden seksuaalisuus ajateltiin kyettävän parantamaan sairaalloyden mieli. Sterilisaatiolle loi pohjaa myös moralistinen ja vastenmielinen suhtautuminen seksuaalisuuteen – kastratio lopetti masturbaation.¹⁹⁵

Ensimmäistä sterilisaatiolakia säädettäessä usko kastration seksuaalisuutta hillitsevään vaikutukseen oli voimakas. Kastration uskottiin hävittävän ainakin osittain tai kokonaan sairaalloyden seksuaalisuudesta syntyvää liiallista himoa.¹⁹⁶ Sairaalloydena seksuaalisuutena pidettiin niin seksuaalirikoksista, pedofiliaa kuin homoseksuaalisuuttakin. Tilanne oli samankaltainen muissakin maissa, esimerkiksi Tanskan lainsäädäntö ei tehnyt eroa raiskaajan tai homoseksuaalin välillä.¹⁹⁷ Keskeistä seksiin nuivasti suhtautuvan ilmapiirin luomisessa oli kristinuskon sävyttämä moralistinen suhtautuminen seksuaalisuuteen. Esiaviolliseen seksiin suhtauduttiin niin voimakkaalla moraalilla paniikilla, että suppean sterilisaation pelättiin mahdollistavan seksuaalisen hurjastelun.¹⁹⁸ Puhumattakaan siitä vastenmielisyydestä mitä seksuaalista poikkeavuutta edustavia kohtaan tunnettiin.

Etenkin kirkolliset piirit suhtautuivat seksuaalisuuteen vastenmielisesti ja sterilisaatiota ei voitu puoltaa, jos se säilytti operoidun henkilön kyvyn sukupuoliyhteyteen. Vuonna 1931 paavi Pius XI antoi bullan nimeltä *Castii Connubii*, jossa määriteltiin katolilaisen kirkon suhtautuminen sterilisaatioon ja eugeniikkaan. Katolilaisten suhtautuminen eugeniikkaan oli kahtiajakoinen, sterilisaatiota ei voitu hyväksyä rajoittamaan lisääntymistä, mutta eugeniikan positiiviset keinot olivat sallittavia. Kuitenkin kastratio rangaistuksena kävi aivan hyvin katolilaisuuden kanssa yhteen.¹⁹⁹ Samankaltainen suhtautuminen oli nähtävissä myös Eduskunnassa sterilisaatioasiasta keskusteltaessa. Kastratio oli oiva seksuaalisen moraalihygienian kontrollikeino,

¹⁹⁴ Dowbiggin, 1997, 122.

¹⁹⁵ Hansen, 1996, 14.

¹⁹⁶KM N:o 5, 1929, 16.

¹⁹⁷Hansen, 1996, 36. Homoseksuaalisuus oli Suomessakin laitonta vielä vuoteen 1971 asti. Mielisairaudeksi se luokiteltiin vuoteen 1981 asti.

¹⁹⁸ Esimerkiksi VPP, 1935, I, 253, 256.

¹⁹⁹ Hansen, 1996, 51–52.

mutta vasektomia ja salpingektomia mahdollistivat vapaan seksin harjoittamisen jo lähtökohtaisesti liian löyhästi seksuaalimoraaliin suhtautuvan väen parissa.

Esimerkin moralistisesta katsantokannasta sterilisointilakia vastaan tarjoaa Maalaisliiton edustajana toiminut lääninrovasti Vilho Kivioja, joka piti ehdotettua lakiesitystä pakanallisena ja Suomen kansan tuhona. Lisääntymiskyvyn poisto hävitti vastuun jälkeläisistä ja alensi moraalin tasoa entisestään levittäen sukupuolitauteja ja syntiä.

Kun laki minun mielestäni lisää siveettömyyttä siksi, että nyt ehdotetaan himot ja niiden tyydyttämisen lahjat yleensä jätettäväksi ja siten lisätään irstailun ja sukupuolitautilien leviämistä, niin minä en ole voinut tähän lakiin nähden asettua myönteiselle kannalle. Vapahtajan lausunnoista ja yleiskristillisistä periaatteista lähtien voitaisiin pikemminkin puoltaa täydellistä kastreatioita, joka vähentäisi irstailun syntiä.²⁰⁰

Kuten niin monet muutkin kirkon äänellä sterilisaatiosta 1900-luvun alkupuolella puhuneet tahot, myös edustaja Kivioja oli kuitenkin valmis hyväksymään sterilisaation sen laajimmassa muodossa. Isänmaallisen kansanliikkeen Hilja Riipinen oli tässä suhteessa samaa mieltä Vilho Kiviojan kanssa, hänen mukaansa etenkin naiset olisivat varmasti puoltaneet kastreatioita lakiin kirjoitettavana operaationa, sen ollessa ”ehdottomasti oikeampi ja vanhurskaampi muotoa ja korkeasti siveellinen muoto”. Kuitenkin edustaja Riipinen mahdollisen ankaramman lain kannatusta heikkona.²⁰¹ Riipisen mielestä oli tärkeämpää, että laki tuli voimaan, jos ei ankarimmassa mahdollisimmassa muodossa, niin edes siten, että se patoaisi kelvottoman perimän leviämistä.²⁰² Ylipäätään vastuuton sukupuolielämä katsottiin liittyvän sukupuolitauteihin ja alkoholismiin, jotka kummatkin nähtiin tulevia sukupolvia uhkaavina rotuhygieenisinä vaaroina.²⁰³

Toinen Maalaisliittoa edustanut rovasti Antti Kukkonen, oli sitä mieltä, että laki olisi hyväksyttävä sen tavoitteiden tärkeyden vuoksi, vaikka olikin kastreation ulottamisesta lakiin samaa mieltä Kiviojan kanssa.²⁰⁴ Juuri sterilisaation toteuttaminen, niin että kyky

²⁰⁰ VPP, 1935, I, 253.

²⁰¹ VPP, 1935, I, 256.

²⁰² VPP, 1935, I, 203.

²⁰³ Harjula, 2007, 46.

²⁰⁴ VPP, 1935, I, 257.

sukupuoliyhteyteen säilyi, muodosti ongelman. Maalaisliiton Viljami Kalliokoski²⁰⁵ puki ongelman sanoiksi:

Moraalin kannalta arvostellen tuntuu erinomaisen vaikealta hyväksyä se, että laissa annetaan jonkinlainen siunaus sellaiselle miehen ja naisen yhteydelle, jonka tarkoituksena ei ole eikä edes voi olla se, mikä korkean moraalin kannalta arvostellen pitää miehen ja naisen yhteyden varsinainen tarkoitus olla.”²⁰⁶

Rotuterveyden kannalta haitallisiksi nähdyt yksilöt olivat monien mielestä soveliasta tehdä lapsettomiksi, mutta koska monet uskoivat sterilisoitaviksi aiottujen yksilöiden olevan sukupuolimoraaliltaan hillittömiä, nähtiin sukupuoliyhteyden säilyttäminen valtavana ongelman. Ikään kuin kelvottomien massat vain odottaisivat mahdollisuutta harrastaa haureutta vailla pelkoa mahdollisesti syntyvistä lapsista. Moraalisessa ylemmydessä liha näyttäytyi syntisenä ja saastaisena ja sitä oli soveliasta rangaista ja rangaistus oli langetettava mahdollisimman ankarasti²⁰⁷. Jo 1900-luvun alussa hygieniavalistus painotti oikeiden elintapojen omaksumista, puhtautta ja järjestystä tuli vaalia, kun taas likaa ja epäjärjestystä oli vältettävä.²⁰⁸ Puhtautta, kohtuullisuutta ja yksinkertaisuutta korostava moraalinen pohjavire säilyi vahvana rotuhygieenisessä ajattelutavassa.

2.4 Brynolf Honkasalon – rotuhygienisti

Brynolf Honkasalo oli suomalainen lainoppinut, jolla oli keskeinen osa suomalaisen rotuhygieenisen lainsäädännön laatimisessa. Honkasalo laati vuoden 1934 hallituksen esityksen sterilisaatiolaiksi, joka toimi vuoden 1935 lain pohjana. Hän toimi myös vuoden 1950 seksuaalihygieenisen lakipaketin valmistelun aikana kastroitukomitean sekä aborttikomitean johtajana. Kaiken kaikkiaan Honkasalolla oli siis merkittävä vaikutus suomalaisen rotuhygieenisen lainsäädännön laatimisessa. Honkasalon muistelmateos *Elämä antaa ja ottaa – oikeuselämässä harmaantuneen miehen kertomaa* (1967) maalaa Honkasalosta kuvan biologiseen determinismiin uskovasta miehestä, jonka elämäkertä vilisee mainintoja kanssaihmissiänsä ohjaavista

²⁰⁵ Kalliokoski alkiolainen maalaisliittolainen, joka puolueessa lukeutui laajan sosiaalipoliittisen ohjelman läpiviemiseen tähtääviin ”sosiaaliradikaaleihin”. Kalliokosken poliittisen uran yhdeksi suureksi tappioksi mainitaan kieltoain kumoaminen 1932.

²⁰⁶ VPP, 1935, I, 257.

²⁰⁷ Tämän kaltainen suhtautuminen lienee olevan omiaan kertomaan pikemminkin asiaa vaatineiden henkilöiden omasta suhteesta seksuaalisuuteen, kuin degeneroituneiksi katsottujen yksilöiden sukupuolielämästä.

²⁰⁸ Harjula, 2007, 28.

biologisista voimista ja luonnonlakien asettamista rajoista.²⁰⁹ Brynolf Honkasalo ei edustanut suomalaisen rotuhygienian kaikista yleisimpien puolestapuhujien, lääkärin ammattikuntaa, mutta siitä huolimatta hän tarjoaa kuitenkin hyvän henkilökuvan rotuhygienian asiaa ajaneesta henkilöstä ja tällaisen yksilön ajatusmaailmasta. Ja yksittäisistä henkilöistä juuri Honkasalolla oli keskeinen rooli lainsäädännön muotoutumisessa.

Brynolf Honkasalo asemansa suomalaisen rotuhygieenisen lainsäädännön takana on mielenkiintoinen myös siinä suhteessa, että hän oli rikosoikeuden professori, eikä lääke- tai perinnöllisyystieteen asiantuntija. Ilmeisestä kiinnostuksestaan perinnöllisyystieteeseen huolimatta, hän oli asiassa maallikko, ei alan asiantuntija.²¹⁰ Asiantuntijuuden puutteella voitaneen olettaa olleen vaikutus hänen katsantokantaansa asian suhteen. Tekikö Honkasalo mielessään kelvottomasta perimästä rikollista? Karrikoituna degeneroitunut perimä rotuhygieenisestä näkökulmasta saatettiin nähdä rikoksena ihmisyyttä tai ainakin rodullisesti kelpoa ihmisyyttä kohtaan. Asiasta ei tule vetää kuitenkaan liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, sillä Honkasalo keräsi tietoa asiasta tutustumalla paikan päällä ulkomaalaiseen lainsäädäntöön, eikä suomalainen lainsäädäntö näyttäydä minään irtiottona suhteessa pohjoismaalaiseen tai edes laajempaan eurooppalaiseen kontekstiin. Honkasalon kiinnostus rotuhygienian ja rikosoikeuden välillä ilmeni hänen toimiessa vuonna 1934 perustetun Suomen Kriminaaliyhdistyksen puuhamiehenä. Yhdistyksen tarkoituksena oli toimia tieteelliseltä pohjalta rikollisuutta koskevien kysymyksiä parissa, sillä ”rikollisuudesta on tullut suorastaan vaikea yhteiskunnallinen sairaus, joka jäytää kansamme elinjuuria”. Yhdistyksen perustamiskutsun allekirjoittivat muun muassa Harry Federley, Brynolf Honkasalo, Ernst Ehrnrooth, Kyösti Kallio, J. K. Paasikivi, Antti Tulenheimo, Veli Verkko ja Väinö Voionmaa.²¹¹

Omaelämäkerrallisessa teoksessaan Honkasalo myöntää avoimesti vahvan uskonsa determinismin ohjaavaan voimaan:

²⁰⁹ Honkasalo, 1967, esimerkiksi 53, 90, 102, 230, 249, 268.

²¹⁰ Toisaalta suurin osa lakeja säätäneistä kansanedustajistakaan ei ollut lääkäreitä.

²¹¹ Mattila, 1999, 174.

Luonnontieteilijäin joukossa ei liene montakaan vapaan tahdon tunnustajaa. Kristillisen kirkon suuri auktoriteetin Augustinus ei tunnustanut ihmisellä olevan valinnan vapautta edes autuaaksi tulemisen asiassa. Kun tutkimuksen tehtävänä on selvittää ilmiöiden syyt, sen välttämättömänä edellytyksenä on sen seikan tunnustaminen, että jokaisella ilmiöllä on syynsä. Poikkeusta tästä eivät voi muodostaa yhteiskuntatieteetkään, joskin yhteiskunnallisten ilmiöiden syysuhteita on vaikea selvittää niiden monisäikeisyyden vuoksi.²¹²

Honkasalo kuvaa omaa suhdettansa luonnonlakien ohjaavuuteen todetessaan varsin tyhjentävästi, että ”olipa kuinka tahansa. Ainakin minut on determinoitu deterministiksi.”²¹³ Honkasalon usko biologisen determinismin yhteiskunnallisen ulottuvuuteen näkyy esimerkiksi hänen todetessaan, että lääketieteellisiin kysymyksiin tutustuminen ei ollut kriminalistille haitaksi.²¹⁴ Rikollisuudelle oli löydettävistä biologinen perusta sillä, Honkasalon mukaan ”mitä usein pidämme sokeana sattumana, onkin jo ihmisen perintötekijöistä johtuvaa välttämätöntä kohtaloa”²¹⁵ Näyttää siltä, että Brynolf Honkasalon usko lain velvoittavuuteen oli olemassa yhteiskunnallisen ja jumalallisen tason lisäksi myös biologisella tasolla.

Vaikka Honkasalo ei muistelmateoksessaan käsittelekään työtänsä sterilisaatio- ja aborttiasian parissa ohimeneviä lausahduksia laajemmin. Kirjoittaa hän avoimesti vahvasta uskosta mendelismiin sekä perimän merkitykseen ihmisen elämässä:

Oivallisen todistuksen syyn ja seurauksen lain vallinnasta ihmisen sielunelämässä tarjoaa perinnöllisyysoppi. Jo ennen kuin Mendel oli paljastanut meille perinnöllisyyden lait, suuri Goethe oli havainnut olemuksena pienintä piirtoa myöten koostuvan esi-isiensä ominaisuuksista²¹⁶

Hänen kirjoituksistaan on luettavissa myös selkeä usko biologiseen kelvottomuuteen ja kuvauksia sen herättämästä vastenmielisyydestä. Esimerkiksi lapsuuden koulutoverinsa opettajaltaan saaman selkäsaunan hän kuittaa toteamalla sen tuntemattomaksi jääneestä syystä, että ”[Toveri] oli vain, psykopaattinen kun oli, käytöksessään ja elehtimisessään toisenlainen kuin muut. [Tapahtuman jälkeen] Opettajakin ilmestyi oviaukkoon ja puhui meille jotain siitä, että huono puu kantaa

²¹² Honkasalo, 1967, 91.

²¹³ Honkasalo, 1967, 91.

²¹⁴ Honkasalo, 1967, 296.

²¹⁵ Honkasalo, 1967, 290.

²¹⁶ Honkasalo, 1967, 91–92.

huonoja hedelmiä.²¹⁷ Toisena vastaavana esimerkkinä Honkasalo mainitsee seuraavan tapauksen:

Eurajoen virkaa tekevänä nimismiehenä jouduin kosketuksiin erään rappeutuneen suvun jäsenten kanssa, joilla oli runsaasti niitä tunnusmerkkejä, joiden nojalla Lombroson mukaan synnynnäinen rikollinen (*l'huomo delinquente*) voitiin tunnistaa: takaviistoinen otsa, jykevät leukaluut, syvälle päähän painuneet silmät jne. Sain kuulla myös kerrottavan kaameasta rikoksesta, jonka suvun jäsenet olivat tuolloin tehneet.²¹⁸

Kuvauksissaan Honkasalo viittaa biologiseen determinismiin; hänen toverinsa oli kelvotonta sukua ja tuomittu täten huonon puun huonoksi hedelmäksi. Yhtä lailla toisessa kuvauksessaan Honkasalon esimerkki muistuttaa monien degeneraatioteorian todistamiseen käytettyjä kelvottomia sukuja, kuten vaikka tunnettua Dukesin sukua.

Honkasalo omasi monien kansanedustajienkin tavoin kristillismoralistisen suhtautumisen naisten ja miesten välisiin suhteisiin. Pyrkimyksestä miehen ja naisen tasa-arvoon hän toteaa: ”niin oikea kuin vaatimus sinänsä onkin, sen vikana on, ettei se tähtää moraalien tasoittamiseen miehen moraalin kohottamisella naisten oletetun moraalin tasolle, vaan naisten moraalin madaltamisella miesten tasolle.”²¹⁹ Voitaneen olettaa, että ainakin jollain tasolla Honkasalo jakoi monien kansanedustajien huolen sterilisaation moraalista rappeuttavasta vaikutuksesta, vaikka onkin selvää että Honkasalo näki epäkelvojen lisääntymisen rajoittamisen tärkeämpänä kuin siitä koituvat moraaliset ongelmat.

Silkka julmuus kelvottomiksi katsomiansa kohtaan tuskin toimi Brynolf Honkasalon motiivina, vaan hänen voidaan nähdä jakaneen niin monien muiden rotuhygieenikoiden uskon metodiensa oikeamielisyyteen sekä niiden yhteistä hyvää kohottavaan vaikutukseen.

Epäilystäkään ei voi olla siitä, että yhteiskunnan on suhtauduttava rikollisiin humanisuuden vaatimusten mukaisesti. Kysymys voi olla vain siitä, kuinka pitkälle humanisuuden toteuttamisessa voidaan mennä vaarantamatta yhteiskunnan turvallisuutta ja syylistymättä epähumanisuuteen sosiaalisesti suhtautuvaa ihmisryhmää ja rikoksista vahinkoa kärsiviä henkilöitä kohtaan.²²⁰

²¹⁷ Honkasalo, 1967, 37.

²¹⁸ Honkasalo, 1967, 179.

²¹⁹ Honkasalo, 1967, 134

²²⁰ Honkasalo, 1967, 310.

Honkasalo lienee myöntäneen sterilisaatiokomitean toteamuksen siitä, että yleisen ja yhteisen hyvän ollessa ristiriidassa yhteisen hyvän vaatimukset veisivät voiton yksilön tarpeista. Toisen todistuslausunnon Honkasalon uskosta pyrkimystensä oikeamielisyyteen antaa hänen näkemyksensä siitä kuinka Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusjulistus muodostaa sen ”ihmiskunnan omantunnon kauneimman tähänastinen ilmaisun”, joka ohjaa pyrkimään tasa-arvoon huolimatta yksilöiden perinnöllisistä ominaisuuksista.²²¹ Kenties Honkasalo pyrkii tällä luomaan itsestensä humanimman kuvan jälkipolville, mutta hänen sanansa ovat kuitenkin linjassa sen lakia ja järjestystä ensisijaisesti puolustaneen miehen kuvasta, joka kirjasta muodostuu.

2.5 Kritiikki sterilisaatiolakia kohtaan

Sterilisaatiolainsäädännön ajaminen Suomessa eteni lainvalmisteluelimissä sekä eduskunnassa pääosin ilman suurempaa vastustusta. Täysin kritiikittä lakiehdotus ei kuitenkaan mennyt läpi ja sen saama vastustus voidaan jakaa kahteen kategoriaan: kristillismoralistiseen ja vasemmistolaiseen. Moni edustaja, joka vastusti lakia, piti sitä uskonnolliselta näkökannalta mahdottomana puoltaa, tai ongelmallisena sen mahdollistaessa edelleen sukupuoliyhteyden.²²² Vasemmistolaisessa kritiikissä laki nähtiin ongelmallisena luokkalakina. Toisaalta lain puolestapuhujista löytyi niin kirkollista edustajistoa kuten Maalaisliiton Antti Kukkonen. Vasemmistosta esimerkiksi SDP:n Hannes Ryömä oli selkeästi lain ja rotuhygieenisen ajattelun puolestapuhuja.

Ruotsalaisen kansanpuolueen saarnajana toiminut Albin Wickman kieltäytyi puoltamasta lakia, joka rikkoo jumalan luoman ihmisen pyhyyttä ja viittaa jopa Paavin vastustavan tämänkaltaisia lakeja.²²³ Edustaja Kiviojan mukaan lakiehdotus oli kohtalokas Suomen tulevaisuudelle:

Suomen kansaa tahdotaan pilata. Ja sellainen viettelys, johon tämä käsiteltävänä oleva lakiestys vie, on vielä vaarallisempi kuin nälkä ja rutto ja ulkonainen vihollinen sillä Suomen kansaa ei voi kukistaa todennäköisesti mikään ulkonainen vihollinen, ei miekka eikä nälkä, mutta jos se kukistuu, niin se kukistuu siveettömyyteen.²²⁴

²²¹ Honkasalo, 1967, 133.

²²² Vastaavasti kuin Suomessa, Tanskassa nousi lakia vastustava oppositio kirkon puolelta ja Alfred Bindslev, kööpenhaminalainen pappi, johti pientä vastarintaa maan sterilisointilakia vastaan. Hansen, 1996, 37–39.

²²³ VPP, 1934, III, 3117.

²²⁴ VPP, 1935, I, 253.

Kristillismoralistisen kritiikin keskiössä oli puuttuminen jumalalliseen järjestykseen pyrkimyksellä määrätä toisista lisääntymiskelvottomia sekä pelko sterilisaation mahdollistaman vapaan seksin aiheuttamasta moraalisesta rappiosta.

Lakia vastustavaan rintamaan asettui asian viimeisessä eduskuntakäsittelyssä myös IKL:n kansanedustaja Pekka Tapaninen, jonka mukaan sterilisaatiolainsäädäntö on vallannut eduskunnan lisäksi niin Suomen kansa kuin lehdistön, minkä vuoksi hänen mukaansa olisi ollut turha puhua lakia vastaan aiemmin. Tapaninen piti lakiehdotusta amoraalisena niistä samoista lähtökohdista kuin kollegansa Kivioja ja oli sitä mieltä, että laajemmin sovellettuna kastroiminen olisi kenties toiminut edes jossain määrin niiden pyrkimysten eteen, mitä lailla halutaan saavuttaa. Toisaalta hän oli sitä mieltä, ettei lopulta sterilisaatiolla tulisi ylipäätään puuttua luonnonjärjestykseen, eikä ihmisellä olisi kovin voimakasta vaikutusta tässä asiassa ylipäätään.²²⁵ Viimeisen puheenvuoron eduskunnassa asiasta piti edustaja Albin Wickman, joka aiempaan tapansa vastusti lakia. Hänen mukaansa perinnöllisyystiede ei ole riittävällä tasolla määrittämään sterilisaation tarvetta ja kuten, niin moni muu ennen häntä, hänkin esitti sterilisaatiolain sotivan kristillistä moraaliala vastaan.²²⁶

Lain muotoilu herätti kiistaa eduskunnassa ja edustaja Wiikin johdolla sen sanottua luokkalakiamaista muotoilua vastustettiin. Vasemmistolaisista kritiikkiä lakia kohtaan antoi myös SDP:n Oskar Reinikainen²²⁷, joka oli yhtä mieltä Wiikin kanssa siitä, että luokkalakina laki tulisi hylätä, mutta hänen mukaansa eduskunnan toisessa istunnossa sisäasiainministerin johdolla monet puhujat todistivat, ettei kyseessä suinkaan ollut tämänkaltainen lainsäädäntötoimi.²²⁸ Sosiaalidemokraattien Mikko Ampujan²²⁹, mukaan laissa oli edelleen mukana eri yhteiskuntaluokat eriarvoiseen asemaan asettavia piirteitä. Ampujaa vaivasi ”uskonpuute [siitä] ettei tämänlaisilla toimenpiteillä kapitalistisessa yhteiskunnassa nähtävästi voida rotua parantaa.” Rikkaiden aatelissukujen hiljaa hävitessä ja talonpoikaisen väestön kasvaessa, edustaja

²²⁵ VPP, 1935, I, 258–259.

²²⁶ VPP, 1935, I, 259.

²²⁷ Reinikainen toimi sterilisaatioiden suorittamisesta päättäneen lääkintöhallituksen pääjohtajana 1939–1953.

²²⁸ VPP, 1935, I, 255.

²²⁹ Ampuja oli SDP:n vasemmistolaisinta laittaa edustanut sekatyömies, joka myöhemmin kuului ns. ”kuutosiin”.

Ampujan mukaan toteutui sääntö: ”että missä huonot kukoistavat, hyvät elävät kituen, siellä muodostuu luonto lurjusten jumalaksi”.²³⁰ Samankaltaista kritiikkiä oli esitetty jo Tulenkantajien piiristä sekä SDP:n Soihtu-lehdessä esitettiin sosiaalisten olojen parantien olevan oikea tapa ratkaista ne ongelmat, mitä tällä lailla pyrittiin oikaisemaan.²³¹ Moni vasemmistolainen oli kuitenkin lopulta lain puolella, aivan kuten tilanne oli kristilliseltä näkökannalta asiaa vastustaneiden kohdalla.

Vasemmiston myötämielisyys rotuhygieenistä lainsäädäntöä kohtaan ei siinä suhteessa ole yllätys, että jo ennen lainsäädäntötoimien aloittamista suomalaiset sosialistit olivat nähneet rotuhygieniassa mahdollisuuksia. Esimerkiksi Sosiaalidemokraattisen puolueen perustajajäsen Nils Robert af Ursin lausui vuonna 1926, että ”ihmisrodun ruumiillinen parantaminen on ilmeisesti yksi sosialismin tehtäviä, joka yleensä tarkoittaa ihmissuvun jalostamista kaikissa suhteissa ja kaikilla aloilla.” Rotuhygieniasta löytyi annettavaa niin raittiustyöhön kuin vasemmistolaiseen naisasialiikkeeseen, jonka kohdalla rotuhygieniä niveltä kysymyksiin vapaasta abortista, perhesuunnittelusta sekä sukupuoli valistuksesta.²³² On tavallaan ironista, että myös vasemmiston piirissä pitkälti omaksuttiin rotuhygienian ajatukset, kun ajoittain 1900-luvun alkupuolella Suomessakin oli esitetty ala-arvoisen perimän, rikollisuuden ja sosialismin linkittyvän toisiinsa.²³³

Vaikka valmistelunsa aikana laki kohtasikin jonkin verran vastustusta, hyväksyttiin se lopulta ääniin 144 – 14 (6 tyhjää, 35 poissa), eli melkein kolmen neljäsosan enemmistöllä ja 13. kesäkuuta vuonna 1935 Suomen ensimmäinen pakkosterilisaatiolaki astui voimaan. Äänestyksen tuloksen ja lopulta varsin vähäisen kritiikin perusteella voidaan sanoa, että pakkosterilisaatiolain perusteet ja tavoitteet hyväksyttiin eduskunnassa laajalti. On huomionarvoista, että vaikka vuoden 1933 vaaleissa IKL nousi eduskuntaan edustamaan suomalaisen kansallisen radikalismien kärkeä ja tärkeintä fasistien poliittista vaikutuskanavaa,²³⁴ ei IKL edustanut yhtä silmiinpistävä jyrkkää kantaa kuin saksalaiset aatetoverinsa. Vaikka itse lain

²³⁰ VPP, 1935, I, 253–254.

²³¹ Hietala, 1996, 228.

²³² Mattila, 1999, 81–82.

²³³ Mattila, 1999, 159–160.

²³⁴ Silvennoinen, Tikka, Roselius, 2016, 237.

valmistelua nopeutti Saksan lainsäädännön kehitys, seurasi tämä yleispohjoismaalaista linjaa, eikä oikeistoradikaaleilla ollut mitään avainasemaa kehityksessä. Suomalaisen sterilisaatiolainsäädännön kehitys ei muodostanut poikkeusta 1930-luvun pohjoiseurooppalaisessa kontekstissa ja myös Suomessa voidaan sanoa rodunjalostukseen tähtäävän lainsäädännön omanneen kannatusta koko puoluekentän halki.

Sterilisaatiolainsäädännölle voidaan nähdä luoneen pohjaa omalla tavallaan jo kansallisfilosofi J.V. Snellmanin painottamat ajatukset siitä, että yksilön olisi toimittava yhteisönsä hyväksi.²³⁵ Samankaltaista ajattelua on luettavissa sterilisaatiokomitean työstä, sen mukaan: ”Yleisesti tunnustettu oikeusperiaate on, että yksilön edun on väistyttävä silloin kuin hänen ja yhteiskunnan edut jollakin alalla joutuvat ristiriitaan keskenään.”²³⁶ Snellmanin näkemysten värittävä ajatus suomalaisesta demokraattisesta kansalaisuudesta sisälsi vahvan moraalisen sitoutuneisuuden kansakunnan hyvinvoinnin kohottamiseen. Kansalaisyhteiskunta ja valtio olivat toistensa liittolaisia ristiriidan sijasta.²³⁷ Velvollisuuksia painottaneessa yhteiskunnassa ristiriita syntyi velvollisuuksiaan täyttämättömän kansalaisen ja yhteiskunnan välille. 1800-luvulta asti suomalaista keskustelua oli leimannut ajatus valtiosta ja kansakunnasta ykseytenä, jossa valtion ja kansan etu jyräsi yksilön näkökulman. Oikeuksien sijasta kansalaisuutta määritteli kuuluminen kansaan ja kansakuntaan, mikä heijastui myös keskusteluun terveydenhoidosta ja sen kansallisesta sekä yhteiskunnallisesta merkityksestä.²³⁸ Suomalaiset samaistivat valtion kansalaisiin ja yhteiskuntaan.²³⁹

2.6 Ensimmäisen pakkosterilisaatiolain rotuhygieeniset kohdat

Vuonna 1935 voimaantullut sterilisaatiolaki mahdollisti lääkintöhallituksen määräyksellä tylsämielisen, vähämielisen ja mielisairaana tekemisen suvunjatkamiseen kelvottomaksi, jos oli syytä varoa, että hänen vajaakelpoisuutensa siirtyisi hänen jälkeläisiinsä. Laki mahdollisti myös lainvoiman saaneella tuomiolla syylliseksi rikokseen tai rikoksen yritykseen, joka todisti hänellä olevan voimakkuutensa tai

²³⁵ Hietala, 1996, 198.

²³⁶ KM, N:o 5, 1929, 14.

²³⁷ Anttonen & Sipilä, 2012, 42.

²³⁸ Helen & Jauho, 2003, 14.

²³⁹ Mattila, 2003, 123.

suuntautumisensa puolesta luonnon sukuvietti, mistä olisi mahdollisesti vaaraa toiselle henkilölle, mikä tarkoitti mahdollisuutta kastroida seksuaalirikolliset.²⁴⁰ Määräyksen tai luvan sterilisaatioon antoi lääkintöhallitus.²⁴¹ Eesityksen sterilisaatiosta teki mielisairaalan tai siihen verrattavissa olevan laitoksen johtaja tai muussa tapauksessa terveydenhoitolautakunta. Seksuaalirikollisten kohdalla esityksen teki rangaistuslaitoksen johtajan, mikäli asianomainen kärsi tuomiotaan tai muussa tapauksessa joko kruununvouti, nimismies, kaupungin viskaali tai poliisipäällikkö.²⁴²

Sterilisaatioksi määrätyn henkilön puolisolle, mikäli hän oli avioliitossa tai mahdolliselle holhoojalle oli varattava, mikäli mahdollista, tilaisuus antaa lausunto asiassa. Lääkintöhallitus saattoi myös määrätä tarpeelliseksi katsoessaan todistajia kuultavaksi asiassa asianomaisen kotipaikan alioikeudessa.²⁴³ Antaessaan määräyksen sterilisoimisesta lääkintöhallituksen tuli määrätä myös, suoritettiinkö pelkkä tiehyiden katkaisu vaiko sukupuolirauhasten poisto. Mikäli oikeustoiminen henkilö suostui toimenpiteeseen ei tullut käyttää sellaista menettelyä, joka johti menettämään kyvyn sukupuoliyhteyden harjoittamiseen.²⁴⁴ Lääkintöhallituksen päätöksestä tuli valittaa viimeistään kolmantenakymmenentenä päivänä ennen kello kahtatoista tiedoksiannosta lukien korkeimpaan oikeuteen, jonka tuli käsitellä valitus kiireellisenä.²⁴⁵

2.7 Pakkosterilisaatiolain toteutus käytännössä

Vuosien 1935–1950 aikana sterilisoitiin Mattilan laskujen mukaan 996 henkilöä rotuhygieenisin syin.²⁴⁶ Sterilisaatiohakemusten lähettämisessä kunnostautuivat etenkin pienet ja keskisuuret kunnat, kun taas kastraatiohakemuksia lähetettiin pääsääntöisesti vankiloista. Hakemusten lähettäjänä oli usein asialle vihkiytyneet yksilöt, joiden innokkuus ohjasi lain tulkintaa.²⁴⁷ Sterilisaatiohakemusten huippuvuodet asettuivat ennen sotaa vuosiin 1936–1939 ja sodan jälkeen vuosiin 1947–1949.²⁴⁸ Hakemuksista suurin osa hyväksyttiin, sillä vain kuusi prosenttia hakemuksista

²⁴⁰ Suomen asetuskokoelma 1935, asetus n:o 227, 1 §.

²⁴¹ AsK, 227/1935, 3 §.

²⁴² AsK, 227/1935, 4 §.

²⁴³ AsK, 227/1935, 5 §.

²⁴⁴ AsK 227/1935, 6§.

²⁴⁵ AsK 227/1935, 8§.

²⁴⁶ Mattila, 1999, Liite 9, 392.

²⁴⁷ Pohtila, 2001, 7, 34.

²⁴⁸ Vuosina 1936–37 hakemuksia tuli 111 kpl, 1937–1938 140 kpl, 1938–1939 135 kpl, 1946–47 109 kpl, 1947–48 92 kpl, 1948–49 99 kpl, 1949–50 124 kpl. Borgström, 1958.

hylättiin, ajallisesti suurin osa hylkäyksistä osui ajalle ennen sotia. Pohtilan mukaan hylätyt hakemukset olivat yksittäistapauksia ilman selkeää kaavaa.²⁴⁹ Hakemusten enemmistö koski sotia edeltävinä vuosina 25–34 -vuotiaita naisia ja sotien jälkeen sterilisoitaviksi valikoitui aiempaa nuorempia naisia 15–20 -vuotiaiden ikäluokasta. 1930-luvulla miehet muodostivat noin viidenneksen hakemuksista ja sotien jälkeen miehiä koskevat hakemukset olivat vain kymmenes kaikista hakemuksista.²⁵⁰

Miksi kansakunnan rotuterveyden katsottiin paranevan sterilisoimalla pääsääntöisesti naisia? Syitä tälle voidaan löytää niin ajan lääketieteellisestä ajattelusta, moraalista, kuin hakemusten laatijoistakin. Naisten yliedustuksen perusteena saatetaan katsoa olleen se, että asioista päättävät lääkärit, viranomaiset ja lainlaatijat olivat pääsääntöisesti miehiä, jotka kohdistivat toimenpiteet heidän arvojaan ja mittojaan rikkoviin naisiin.²⁵¹ Siitä huolimatta, että toimenpiteet kohdistuivat pääsääntöisesti naisiin, oli naisia myös laatimassa hakemuksia, sekä päättämässä niiden toimeenpanosta.²⁵² Kaikki lainlaatijoiden uhkakuvat tiivistyivät naimattomassa mielisairaassa naisessa, jonka seksuaalisuus oli itsessään vaarallista, koska hänen uskottiin tuottavan kelvottomia jälkeläisiä. Samanaikaisesti esiaviollinen seksi oli moraalitonta ja muodosti rikosoikeudellisen ongelman.²⁵³ Monien asiantuntijoiden mielessä perimän laatu oli naisen vastuulla, mikä teki naisruumiista keskeisen kontrollin kohteen.²⁵⁴ Jos kyse oli vapaaehtoisesta sterilisaatiosta, oli sen alullepanijana yleensä henkilö itse, tarkoituksenaan kaatumatautisena saada lupa avioliitolle tai monilapsisten perheiden äidit. Monesti asialla oli myös laitosten johtajat, kättilöt tai kunnan viranomaiset, jotka ottivat asian puheeksi ja ajoivat sitä voimakkaasti.²⁵⁵ On myös huomattava, että nainen oli yleensä se osapuoli, joka kohtasi sterilisaatiohakemuksia alulle panevat henkilöt, kuten lääkärit, tullessaan raskaaksi tai köyhäinhoidon viranomaiset kantaessaan yksinhuoltajana vastuun jälkeläisistään.

²⁴⁹ Pohtila, 2001, 24–25.

²⁵⁰ Pohtila, 2001, 22, 18.

²⁵¹ Tamminen, 2015, 115.

²⁵² Pohtila, 2001, 16.

²⁵³ Mattila, 1999, 127.

²⁵⁴ Pohtila, 2001, 59–60.

²⁵⁵ Pohtila, 2001, 27.

Rotuterveyden parantamiseen tähdänneiden lakien kehityksen kannalta on mielenkiintoista, että vaikka lopulta sterilisaatiotoimenpiteet käytännössä kohdistuivat naisiin, oli monilla naisten liikkeillä oma osansa sterilisaatiolainsäädännön ajamisessa niin Suomessa kuin muuallakin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa naisasialiike ajoi rotuhygienian asiaa ja levitti tietoisuutta siitä.²⁵⁶ Vastaavasti Suomessa SDP:n Toveritar-lehti otti myös positiivisen näkökannan sterilisaatioasiaan. Se perusteli kantaansa sterilisaatiolakiin USA:n, Saksan ja Ruotsin tuloksilla ja vertasi rotuhygieniaa eläinten jalostukseen.²⁵⁷ Rotuhygieniasta etenkin juuri sterilisaatioasia, koettiin naisten piirissä tärkeäksi. Sterilisaatio, varsinkin seksuaalirikollisten kastraatio saattoi näyttäytyä ratkaisuna naisten ja lasten kokemaan seksuaaliseen väkivaltaan, mikä 1920– ja 1930-luvuilla nousi laajempaan yhteiskunnalliseen tietoisuuteen. Esimerkiksi Tanskassa 100 000 naista allekirjoitti vetoamisen seksuaalirikollisuutta vastaan 1923.²⁵⁸ Viralliset rikostilastot näyttivät, että Suomessa vuosien 1927–1930 välillä lasten seksuaalinen hyväksikäyttö oli noussut 70 prosenttia.²⁵⁹ Rotuhygieniasta naisasialiike löysi itselleen näkemyksiä niin perhesuunnitteluun, kuin ratkaisun naisia ja lapsia koskevaan seksuaaliseen väkivaltaan. Eduskunnan naiskansanedustajistosta löytyi myös heitä, jotka intohimoisesti ajoivat sterilisaatioasiaa. Esimerkiksi Kansallisen Kokoomuksen Kyllikki Pohjala kirjoitti *Suomen Naiseen*, konservatiiviseen naisasialehteen artikkelin sterilisaatioasian puolesta.²⁶⁰ Eduskunnassa taas Isänmaallisen kansanliikkeen Hilja Riipinen kunnostautui eduskunnan lehtereillä intohimoisena sterilisaatiolainsäädännön puolestapuhujana.

Pohtilan mukaan sterilisoitavat saatettiin karkeasti jakaa viiteen eri kategoriaan: laitoshoidokkeihin, työkykyisiin, raskaana olleisiin aviottomiin naisiin, hyvin nuoriin henkilöihin ja sukupuolisesti arveluttaviin henkilöihin. Laitoshoidokkeihin kohdistettujen henkilöiden sterilisaatioiden motiivina oli joko siitä seuraava laitoksesta vapautuminen tai heidän karkailunsa ja hankalan valvottavuutensa muodostama rotuterveydellinen uhka. Työkykyisten ryhmään kuuluivat huoltoavun piirin raskaaksi tulemisen myötä työpaikkansa menettäneet naiset sekä henkilöt, joille saatettiin

²⁵⁶ Dowbiggin, 1997, 136–137. 155, 165. “Women should become mothers of race”

²⁵⁷ Hietala, 1996, 229.

²⁵⁸ Hansen, 1996, 31.

²⁵⁹ Hietala, 1996, 228.

²⁶⁰ Hietala, 1996, 228.

leikkauksen jälkeen myöntää lupa avioliiton solmimiseen. Raskaana olleet aviottomat naiset sterilisoitiin sekä heille myös monesti suoritettiin laiton abortti. Lääkintöhallitus painotti ohjeissaan, että sterilisaatio olisi suoritettava vasta synnytyksen jälkeen, mutta käytännössä raskaana olleille naisille tehtiin lähes aina abortti sterilisaation yhteydessä, jopa raskauden seitsemännellä tai kahdeksannella kuulla. Hyvin nuorten henkilöiden, sukukypsään ikään ehtimättömien alle 15-vuotiaiden kohdalla sterilisaatio suoritettiin rotuhygieenisiin syin, kun uskottiin hänen vajaavaisuutensa leviävän hänen mahdollisiin jälkeläisiinsä. Sukupuolisesti arveluttavaksi katsottiin sukupuolitauteja kantaneet yleiset naiset sekä seksuaalisesti harhaviettiset homoseksuaalit, pedofiilit, eläimiin sekaantajat ja inestin harjoittajat.²⁶¹

Moni vasemmistolainen kansanedustaja pelkäsi, että lakia sovellettaisiin käytännössä suitsimaan työväenluokan kasvua. Täysin turha pelon ei voida katsoa olleen, sillä lakia sovellettiin etenkin niihin yksilöihin, jotka eivät kyenneet elättämään itseään. Toisaalta tähän herättiin jo vuonna 1936, jolloin määrättiin, että holhouksen alaisten henkilöiden sterilisaatioasian kohdalla heille tuli määrätä ns. uskottu mies, jonka tehtävänä oli varmistaa sterilisoitavan oikeusturvan toteutuminen, jottei hänen oikeuksiaan rikottaisi taloudellisen hyödyn saavuttamiseksi.²⁶² Vuosien 1929 avioliittolain ja 1935 sterilointilain myötä kelvottomaksi katsotuilta ihmisiltä oli viety poliittiset oikeudet, oikeus avioitua ja oikeus hankkia lapsia.²⁶³ Vaikka ihmisiä joihin kaikki nämä toimenpiteet kohdistuivat oli vähän, oli lakien vaikutus näihin yksilöihin totaalinen. Merkittävää on, ettei tätä oikeastaan huomioitu eduskunnan puheenvuoroissa ollenkaan ja näyttää siltä, että kansanedustajistolle ei ollut ongelma toteuttaa näin kokonaisvaltaista ihmisarvon riistämistä ala-arvoiseksi katsotuilta ihmisiltä.

3. Rotuhygieenisen lainsäädännön kulta-aika

Kolmekymmenluvun puolivälistä viisikymmentäluvulle tultaessa Suomi koki suuria muutoksia politiikan, yhteiskunnan, sosiaalipolitiikan ja lainsäädännön piirissä. Maa ajautui toisen maailmansodan pyörteisiin, jota seurasivat suuret muutokset, poliittinen kenttä uudistui, sosiaalipolitiikkaa alettiin toteuttaa aiempaa voimakkaammin ja

²⁶¹ Pohtila, 2001, 35–37, 52.

²⁶² Pohtila, 2001, 23, 44.

²⁶³ Mattila, 2003, 110.

lainsäädännöllinen kontrolli ihmisistä osana kansanruumista tiukkeni. Sodan jälkeistä jälleenrakennuksen aikaa aina 1950-luvun puoliväliin leimasi Suomessa ulkopoliittikan painottaminen ja ääri vasemmiston rynnistys politiikkaan. Elettiin Paasikiven-linjan aikakautta. Sota-ajan perintö näkyi politiikan kielen militarisoitumisessa – politiikasta tuli kamppailua ja taistelua. Samaan aikaan puolueiden välinen keskustelu kärjistyi. Toisaalta sotaa seuranneita vuosia, etenkin 1950-lukua on luonnehdittu ideologiattomuuden ajaksi, mutta todellisuudessa juuri ideologisista asioista kiisteltiin sekä puolueiden sisällä, että niiden kesken. Suomen itsenäistymisen myötä syntynyt oikeistoon ja vasemmistoon jakautunut ”leiri-Suomi” kukoisti edelleen. Perinteiset yhteiskuntaluokat säilyivät edelleen 1950-luvulle ja monille laitavasemmiston rynnäkö politiikan etulinjaan oli suuri järkytys.²⁶⁴

Puolueista kokoomus pitäytyi 1920-luvulta periytyvässä vanhakonservatiivisuudessa 1950-luvulle asti. Vasemmistossa kamppailtiin linjasta ja suosioista SDP:n ja ääri vasemmiston kesken. Tannerilaista politiikkaa kritisoineet SDP:läiset perustivat kommunistien kanssa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton. Suomen kommunistisen puolueen ja SKDL:n ohjelmia hallitsi polarisoiva retoriikka, jossa porvaristo nähtiin riistäjinä ja edistyksen esteinä. Maalaisliitto pysyi 1950-luvulle asti 1930-luvulla omaksumissaan näkemyksissä. Sodan jälkeinen aika oli Maalaisliiton kultakautta, sillä se löysi hyvin tilaa toimia muiden puolueiden eripurassa ja sai valtaa. Ääri vasemmisto kasvatti sodan jälkeen kannatustaan runsaasti, kun taas kokoomus jäi suurista puolueista pienimmäksi. Moni vanha radikaali muuttui maltillisemmaksi tai vaihtoi leiriä, kun ajan hegemoninen diskurssi muuttui uudeksi.²⁶⁵

Harjulan erittelyn mukaan 1940-luvun sosiaalipoliittista keskustelua hallitsi väestöpolitiikka, kun rotuhygieniä oli jäänyt 1920- ja 1930-luvuille. Sotaa seuranneena aikana väestönkasvusta muodostui merkittävä kysymys.²⁶⁶ Jo vuonna 1937 asetettiin väestökomitea pohtimaan pysähtyvää väestönkasvua ja sodan aiheuttamat

²⁶⁴ Mickelsson, 137–138, 143, 145, 165, Holmila & Mikkonen, 2015, 110. Monet merkittävät suomalaiset kommunistijohtajat, kuten Yrjö Leino tai Mauno Pekkala, eivät kuitenkaan kyyenneet lunastamaan heille historian suomia mahdollisuuksia, johtuen heidän liiallisesta viehäytyksestään alkoholin rotumyrkkyyn. Holmila & Mikkonen, 2015, 132.

²⁶⁵ Mickelsson, 2007, 145, 153, 162, 166, 181, 188.

²⁶⁶ Harjula, 2007, kuvio 3, 15.

väestötappiot johtivat huoleen suomalaisten määrästä. Näistä syistä 1940-luvulla panostettiin aiempaa enemmän syntyvyyttä kannustavaan positiiviseen rotuhygieniaan. Käytännössä kuitenkin steriloinnit saavuttivat määrällisen huippunsa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Kunnallinen terveydenhoito kehittyi sodan aikana ja pelko väestökadosta johti kunnallisten äitiys- ja lastenneuvoloiden perustamiseen sekä myös kunnallisista terveystoimista ja kättilöistä säädettiin lait. Väestöpoliittisesti painottunut kansanterveystyö käytti samoja perusteita kuin 1900-luvun alun hygieniakeskustelussa oli käytetty. Sotaa seuranneen asuntopulan aikana odottavien äitien ja vauvojen erityistarpeet tunnustettiin, mikä oli perusteltua, sillä vielä 1940-luvulla odottavien äitien ongelmat olivat melko yleisiä ja 35 prosentilla äideistä oli raskaudenaikaisia sairauksia tai ongelmia ja keskosena syntyneiden lasten osuus nousi useisiin kymmeneen prosenttiin.²⁶⁷

Suomalaisten syntyvyys kasvoi sotavuosien jälkeen huippuunsa ja vuosina 1936–1949 syntyi yli 100 000 lasta vuosittain.²⁶⁸ Vain kahden vuosikymmenen aikana maan väkiluku kasvoi 750 000:lla hengellä.²⁶⁹ Väestö kasvoi ja lapsilisäjärjestelmä otettiin käyttöön 1948, mikä kasvatti sosiaalimenojen määrän nelinkertaiseksi verrattuna vuoteen 1938. Lapsilisien maksamisen alettua valtio otti suurimman roolin sosiaalimenojen maksamisessa ja kunnallisen köyhäinhoidon²⁷⁰ aika alkoi olla ohi.²⁷¹ On varmasti mahdollista, että kasvavat sosiaaliturvan kustannukset lisäsivät halua leikata kuluja tuottamattomien yksilöiden kohdalla.

Suomessa kansanterveystyö ja sosiaalinen huoltotoiminta olivat ennen sotaa paljolti vapaaehtoisten tekemää. Esimerkiksi vuonna 1928 sosiaaliministeriö keräsi sosiaalista huoltotoimintaa harjoittaneet yhdistykset luetteloon, jossa oli yli 1500 vapaaehtoisjärjestöä. Yhdistykset toimivat lasten ja nuorten sekä kotien hyväksi. Vammaisten huoltoa ei harjoitettu lähes ollenkaan kunnallisella tasolla. Sota-aika juurrutti terveydenhuoltotyötä Suomeen. 1950-luvulle tultaessa vastuu asiassa lepäsi

²⁶⁷ Malinen, 2014, 198–199.

²⁶⁸ Harjula, 2007, 56, 58, 65, 68, Anttonen & Sipilä, 73.

²⁶⁹ Meinander, 2012, 282.

²⁷⁰ Vielä 1960-luvulle asti kunnalliskotien asukkaista kaksi kolmasosaa oli vanhusten sijaan vammaisia tai mielisairaita. Anttonen, 2012, 65.

²⁷¹ Meinander, 2012, 377.

vielä pitkälti kansalaisjärjestöjen harteilla, mutta valtiollinen ohjaus ja lainsäädäntö yhtenäisti terveydenhuollon toimintoja ja alan koulutusta. Suomessa oli edelleen vähän lääkäreitä ja lääkärit olivat jakautuneet epätasaisesti maan eri osien kesken. Sosiaalipolitiikan kehittyessä pyrkimyksenä oli yhteisen hyvän rakentaminen pienten epäkohtien oikaisemisen sijasta. Sosiaalipolitiikalla pyrittiin eheyttämään suomalaista kansakuntaa.²⁷² Sosiaalipolitiikalle oli kysyntää, sillä vaikka sota päättyi, jouduttiin Suomessa kamppailemaan suurten ongelmien kanssa: 400 000 Karjalan evakkoa oli asutettava uusille alueille, suuria kaupungeja, vaivasi asuntopula ja kodittomuus. Etenkin Helsingissä tilanne oli todella huono, kaupunki oli ahdas, epähygieeninen, syöpäläisiä kuhiseva paikka, jota vaivasi paha rottaongelma. Sodan fyysiset ja henkiset arvet painoivat merkkinsä Suomalaiseen yhteiskuntaan. Monet rintamamiehet kokivat, että valtiovalta ei lunastanut sodanaikaisia lupauksiaan.²⁷³

1940-luvulla alkoi uusien sterilisaatio-, kastraatio- sekä aborttilakien säätäminen, niiden tarkoituksena oli vastata laajemmin kelvottoman perimän aiheuttamaan uhkaan. Suomi koki suuria yhteiskunnallisia muutoksia jatkuvan kaupungistumisen ja palkkatyöläistymisen myötä ja kansalaiset kaupungeissa ja työpaikoilla astuivat tiukemman yhteiskunnallisen kontrollin piiriin, jolloin yksilöiden yhteiskunnallisesta sopeuttamisesta keskeinen sosiaalipoliittinen teema. Sosiaaliministeriön tavoitteena oli sosiaalisesti ja moraalisesti poikkeavien yksilöiden muovaaminen kelvoiksi kansalaisiksi.²⁷⁴ Käytännössä tämä näkyi lakien säätämisen jälkeisenä aikana, kun sterilisaatioiden määrä lisääntyi uuden lain ja sen soveltamisen kenttänä toimineen sosiaalisektorin kehityksen myötä.²⁷⁵

Vuoden 1935 sterilisaatiolaki ei ehtinyt olla pitkälle seuraavaa vuosikymmentä voimassa, ennen kuin yhteiskunnassa ilmeni jälleen vaatimuksia uusien, aiempaa voimakkaampien toimenpiteiden käyttöönottoon. Vuonna 1943 kansanedustajat, piirilääkäri Oskari Heikinheimo ja sairaanhoitajatar Kyllikki Pohjala tekivät hallitukselle kysymyksen toimenpiteisiin ryhtymistä alaikäisiin kohdistuneiden

²⁷² Anttonen & Sipilä, 2012, 50, 58, 70.

²⁷³ Holmila & Mikkonen, 2015, 44, 102, 107, 242–243. Malinen, 2014, 180–181, 194.

²⁷⁴ Vainio, 2014, 28–29.

²⁷⁵ Pohtila, 2001, 84.

väkivallan tekojen estämiseksi. Tämän seurauksena valtioneuvosto asetti päivämäärällä 16.9.1943 asiaa tutkimaan komitean, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin asiassa jo aiemmin kunnostautunut rikosoikeuden professori Brynolf Honkasalo.²⁷⁶ Tämä työ tuotti vuonna 1944 sterilisointilain täytäntöönpanomääräysten muuttamista ja täydentämistä varten asetetun komiteanmietinnön ehdotuksen kastroimisasetukseksi. Jo 1940-luvun alkupuolella näytti siltä, ettei vuoden 1935 sterilisaatiolaki näyttänyt toteuttavan sille asetettuja tavoitteita seksuaalirikosten torjumisessa.

Vuosina 1935–1936 suoritettiin Suomessa tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää mielisairaiden, sairasmielisten ja epileptikoiden määrä. Sen tuloksena oli, että degeneroituneiden yksilöiden määrä Suomessa oli todellakin kasvanut. Mielisairaiden määräksi laskettiin 25 390, kun tylsä- ja vähämielisiä taas oli 15 550 henkeä. Mattilan mukaan, vaikka määrä oli aiempaa suurempi niin absoluuttisesti, kuin suhteellisestikin olivat ne linjassa ajan saksalaisten ja ruotsalaisten suhdelukujen kanssa ja selitykseksi tarjottiin aiempaa kehittyneemmät tutkimusmenetelmät, leviävän degeneraation vaikutuksen sijasta.²⁷⁷ Tämä on äärimmäisen mielenkiintoista siinä suhteessa, ettei tämä vääristymä kuitenkaan näkynyt halussa uusia sterilisaatiolainsäädäntöä. Saloviidan mukaan vuonna 1950 tehty sterilointilain tiukennus johtui Suomen professionaalista jälkeenjääneisyydestä, eikä niinkään heräämisestä vajaamielisten uhkaan.²⁷⁸ On hyvä kysymys oliko kyse tästä, vaiko otettiin Suomessa sodan jälkeen vain kiinni muiden Pohjoismaiden, etenkin Ruotsin tasoa asiassa? Uusi lakipaketti jatkoi aiempaa rodun laadun parantamiseen tähtäävää lainsäädännöllistä linjaa ja sotavuosien ja niitä seuranneen niukkuuden tuskin voidaan olettaa lieventäneen suhtautumista degeneraation uhkaan. Sterilisaatiopolitiikan muutoksen voidaan nähdä noudattaneen jälleen muissa Pohjoismaissa käynnissä ollutta aikalaiskehitystä. Esimerkiksi 1940-luvulla Ruotsissa haluttiin lain piiriin sisällyttää suurempi joukko oikeustoimikelpoisia, mutta ala-arvoisia nähtyjä ihmisiä, joiden piirissä uskottiin esiintyvän rikollisuutta, työnvieroksuntaa, irtolaisuutta ja prostituutiota.²⁷⁹

²⁷⁶ KM, N:o 16, 1944, 1.

²⁷⁷ Mattila 1999, 144.

²⁷⁸ Saloviita, 1990, 25.

²⁷⁹ Vainio, 2014, 31.

Vaikka vuoden 1950 kolme lakia käsittävä lakipaketti saikin alkunsa eri pisteistä, niitä kuitenkin käsiteltiin jo vuoden 1948 hallituksen esityksissä alkaen kokonaisuutena. Lakiehdotukset olivat järjestyksessään peräkkäiset ja lakien sisältö ja tarkoitusperät olivat osittain päällekkäisiä. Myös sisäasiainministeri Simonen totesi näiden kolmen lain muodostavan kokonaisuuden.²⁸⁰ Jokaisella kolmella lailla oli oma osansa degeneraation leviämisen estämisessä. Uusi seksuaalishygieeninen lakipaketti säädettiin Fagerholmin toimiessa ensimmäistä kertaa pääministerinä sosiaalidemokraateista koostuvassa vähemmistöhallituksessa. Fagerholmin hallitus pyrki ohjelmansa mukaan sodan jälkeisen Suomen yhteiskunnallisten olojen vakiinnuttamiseen, pitämään ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon ja kohottamaan suomalaisten elintaso rauhan palattua. Hallituksen ohjelmassa ei mainita rotuhygieenisen lainsäädännön kehittämisen tarvetta, mutta hallituksen ohjelmassa luvataan, että ”kansan terveyden ja ruumiinkulttuurin parantamiseksi [hallitus] on ryhtyvä käytettävissä oleviin toimenpiteisiin.” sekä ”valtioneuvoja vähentämällä ja verotusta oikeudenmukaistamalla hallitus pyrkii helpottamaan niiden kansalaisten asemaa, jotka nykyisissä olosuhteissa elävät ahtaimmassa taloudellisessa puristuksessa.”²⁸¹ Rotuhygienian sovellutuksilla oli jo aiemmin katsottu voitavan vähentää sosiaalikuluja, ja nyt kenties sillä saatettiin tervehdyttää sodan raaistamaa yhteiskuntaa.

Vuonna 1950 tuli voimaan kokonaisvaltainen lakipaketti, jossa säädettiin uusi tiukempi sterilisaatiolaki, erillinen kastroiolaki sekä uusi abortin laillistava laki. Uusien lakien säätämisen voidaan olettaa nähdyn varsin tärkeäksi, koska sekä kastroimis- että aborttikomitean valmistelivat mietintönsä saman aikaisesti, kun Suomi soti Neuvostoliittoa vastaan. Komiteoiden johtajana toimi jälleen, nyt jo rikosoikeuden professoriksi kohonnut Brynolf Honkasalo. Lakipakettia voitaneen luonnehtia seksuaalishygieeniseksi, koska kaikki kolme lakia omalta tiukensivat yhteiskunnallista kontrollia seksuaalisuudesta – epäsopivasta elämästä tehtiin peruste sterilisaatiolle, abortista tuli laillista, mutta sitä ei voitu käyttää ei-toivottujen raskauksien keskeyttämiseen ja harhaviettisyyden kitkemistä haluttiin tehostaa. Kaikki kolme lakia painottivat negatiivisen rotuhygienian keinovalikoimaa. Sterilisaatiolain tarkoituksena

²⁸⁰ VPP, II, 1949, 2006.

²⁸¹ Fagerholmin I hallituksen ohjelma, 30.7.1948.

oli estää kelvottomiksi katsottuja lisääntymästä, kastroatiolaki suitsi seksuaalirikollisuutta ja aborttilaki, joka sovellettaessa yleensä yhdistettiin sterilisaatiolakiin, esti vääränlaisten yksilöiden välisen yhtymisen tuottamia kelvottomia jälkeläisiä syntymästä. Lakien tarkoituksena yhteiskunnallisen hygienian ylläpito eugeenisten toimenpiteiden avulla. Toisaalta lakien voidaan nähdä toteuttaneen myös moraalishygieenisää tarkoitusperiä, ainakin siinä suhteessa, että aborttilain kohdalla pidättäytyttiin sallimista aborttia sosiaalisista syistä sekä siinä, että kastroatiolain keskeisenä ajatuksena oli lasten suojeleminen haureudelta.

Uusien lakien säätäminen alkoi kun 16.1.1941 valtioneuvosto asetti komitean laatimaan ehdotuksen raskaudentilan keskeyttämistä eräissä tapauksissa koskevaksi laiksi.²⁸² Komitean jäseninä toimivat talousneuvos Miina Sillanpää²⁸³, kansanedustaja Kyllikki Pohjola²⁸⁴, lääkintöneuvos Einar Anttinen ja tohtori Erkki Pelkonen, jonka poismenon myötä paikan otti dosentti Auli Apajalahti. Sihteerinä toimi varatuomari Georges Beurain. Valmistellessaan uutta aborttilakia, komitea kuuli asiantuntijoina lääkintöhallituksen pääjohtajaa Oskari Reinikaista, professori Harry Federleytä ja sekä tohtori Rakel Jalasta²⁸⁵. Muiden maiden lainsäädännöstä neuvoa hakenut aborttikomitean yli kaksisataasivuinen mietintö valmistui 6.8.1945.²⁸⁶ Kastroatiokomitean 16.9.1943 alkanut työ valmistui 15.3.1944 ja sen tuloksena oli erittäin lyhyt komiteamietintö, joka käytännössä sisälsi pelkän lakiehdotuksen uudelle sterilisaatiolaista irrotetulle uudelle kastroatiolaille.²⁸⁷ Kummankin komitean puheenjohtajana toimi Brynolf Honkasalo.²⁸⁸

Siinä missä aiemman sterilisaatiolain tarkoituksena oli ollut selkeästi taistelu yhteiskuntaa riivaavaa degeneraatiota vastaan, uudet lakiehdotukset eivät olleet

²⁸² Vaatimuksia aborttilakien säätämiselle oli esitetty jo pitkään. Jo vuoden 1910 valtiopäivillä Hilja Pärssinen sosiaalidemokraateista ehdotti muutosta lapsenmurhapykäliin ja Allan Serlachius ehdotti raskauden keskeytysten dekriminialisointia. Helen, 1997, 33.

²⁸³ Sillanpää oli entinen palvelijatar, joka pyrki politiikassa parantamaan etenkin naisten asemaa. Hänestä tuli Suomen ensimmäinen naisministeri 1943.

²⁸⁴ Pohjola oli ammatiltaan sairaanhoitaja ja toimi 1960-luvulla sosiaaliministerinä korostaen sosiaalilainsäädännön kehitystä.

²⁸⁵ Jalas oli lääkäri ja toimi elämänsä aikana lukuisissa lääketieteellisten, psykiatristen ja sosiaalihuollollisten järjestöjen parissa.

²⁸⁶ KM, N:o 6, 1945, 2.

²⁸⁷ KM, N:o 15, 1944, 1–5.

²⁸⁸ KM, N:o 6, 1945, 2, KM, N:o 15, 1944, 2.

tarkoitukseltaan puhtaasti rotuterveyden ylläpitoon tähtääviä, Siitä huolimatta ne sisälsivät rodun laadun parantamiseen tähtääviä toimenpiteitä ja periaatteita. Kastratio oli joidenkin yksilöiden kohdalla katsottava välttämättömäksi heidän erityisen voimakkaan tai sairaalloisesti suuntautuvan seksuaalisuutensa myötä.²⁸⁹ Biologisen determinismin ohjaamana seksuaalisesti harhaviettiseksi katsottua yksilöä ei voitu parantaa ja hänet oli yhteiskunnan suojelemiseksi tehtävä kyvyttömäksi toteuttaa halujaan. Tässä ajatuksessa on selkeästi nähtävissä usko henkilön kelvottomaan perimään ja sen voimaan tehdä yksilöstä patologisesti kelvoton. Aborttikomitean ensisijainen tarkoitus oli luoda Suomeen raskauden keskeytystä koskeva lainsäädäntö ja vähentää laittomien aborttien määrää, ei abortoida kelvottomia sikiöitä. Mietintö käsittelee pitkälti laittomien aborttien suorittamisen laajuutta Suomessa, toimenpiteen laillisuutta eri näkökannoilta, sekä keinoja äitien tukemiseksi. Komiteamietinnön pyrkimyksenä oli painottaa toimenpiteitä, joiden myötä raskauden keskeytyksiä ylipäättään ei koettaisi tarpeelliseksi suorittaa. Kasvava laittomien aborttien määrä oli vakava yhteiskunnallinen ongelma, koska ajan väestöpolitiikka ja kansanterveydelliset tavoitteet korostivat syntyvyyttä. Rikollinen raskauden keskeytys oli koko kansakunnan kohtaloa uhkaava rikos, koska se heikensi kansanruumiin elinvoimaa.²⁹⁰ Kuitenkin mietintö sisälsi myös rotuhygieenisten näkemysten käsittelyä, mutta perinnöllishygieeninen indikaatio on mietinnössä vain yksi syistä muiden joukossa abortin suorittamiseksi.²⁹¹

3.1 Raskauden keskeytys rotuhygieenisenä apparaattina

Raskauden keskeyttäminen oli laitonta 1900-luvun alkupuoliskolla kaikkialla Euroopassa. Suomessakin ainoa aborttia säätelevä säädös oli rikoslaki.²⁹² Raskaus saatettiin keskeyttää vain sen uhatessa äidin terveyttä. Rikollisia raskauden keskeytyksiä tehtiin Suomessa noin 25 000 – 30 000 vuosittain. Etenkin naimattomuus ajoi hankkiutumaan eroon sikiöstä ja lapsista noin seitsemän prosenttia syntyi avioliiton ulkopuolella. Laittomat abortit aiheuttivat lapsettomuutta, sairauksia ja kuolemia sekä saattoivat tehdä uudestaan raskaaksi tulemisesta hankalaa.²⁹³ Sikiön lähdetyksistä jopa

²⁸⁹ HE, N:o 58, VPA, III, 1948, 1, 3.

²⁹⁰ Meskus, 2003, 232.

²⁹¹ KM, N:o 6, 1945, 44–45.

²⁹² Vaimot tekemät raskauden keskeytykset katsottiin sikiönlähdetyksiksi ja naimattomien lastenmurhiksi. Helen, 1997, 32.

²⁹³ Ritamies, 1993, 11–12.

25–30 prosenttia johti pysyvään hedelmättömyyteen, mikä teki asiasta merkittävän kansanterveydellisesti.²⁹⁴

Koko 1900-luvun alun rikollisten raskauden keskeytysten määrä kasvoi ja niiden huippukausi sijoittui 1930– ja 1940-luvuille.²⁹⁵ Kyse ei siis ollut merkityksettömästä ongelmasta, vaan aikana ennen helposti saatavilla olevaa ehkäisyä ei-toivotut raskaudet olivat suuri ongelma, etenkin niiden saadessa alkunsa avioliiton ulkopuolella. Avioton äitiys oli yksi suomalaisen yhteiskunnan moraalisesti latautuneimmista ongelmista 1960-luvulle asti. Kristillinen seksuaalimoraalikoodisto suhtautui erittäin paheksuvasti naisten avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ja siinä missä kaksinaismoralismi oli salliva miesten aviottomia suhteita kohtaan, naisille ainut sovelias seksuaalisuuden toteuttamisen arena oli avioliitto.²⁹⁶ Vallitsevan seksuaalimoraalin haastamisen nähtiin kertovan poikkeavuudesta ja esimerkiksi Ruotsissa soveliaisuuden rajoja rikkoneita naisia diagnosoitiin usein vajaamielisiksi.²⁹⁷

Aborttikomiteanmietinnön keskeiset rotuhygieeniset näkemykset on syytä käsitellä tässä, koska yhtä lailla kuin vuoden 1929 sterilisaatiokomitean työ loi pohjan sille keskustelulle mitä rotuhygieniasta käytiin eduskunnassa 1935–1950, määrittä aborttikomitean työ tässä suhteessa abortista käytyä keskustelua. Suomessa abortointi rotuhygieenisistä syistä ei ollut sallittua, huolimatta siitä, että pakkosterilisoinnit perinnöllisyysvaaraan perustuvilla syillä oli laillistettu vuonna 1935.²⁹⁸ Lääkärin tekemistä laittomista, rotuhygieenisin syin suoritetuista aborteista oli kehittynyt Mattilan mukaan ”maan tapa” jo 1920-luvulla.²⁹⁹ Tarve aborttilainsäädännön luomiselle Suomessa kumpusi kuitenkin laittomien raskauden keskeytysten kasvusta,³⁰⁰ ei niinkään rotuhygieenisistä lähtökohdista, mutta Honkasalon johtaman komitean mietinnössä oli kuitenkin myös perinnöllishygieenisiiä perusteita abortin

²⁹⁴ Harjula, 2007, 62.

²⁹⁵ 1930-luvulta eteenpäin laittomien raskauden keskeytysten vuosittainen määrä ylitti lastenmurhien määrän. Meskus, 2003, 212. Suomalaisissa oikeusistuimissa syytettiin ja tuomittiin muihin Pohjoismaihin verrattuna varsin yleisesti laittomasti raskauden keskeyttäneitä naisia sekä puoskareita. Helen, 1997, 32.

²⁹⁶ Vainio, 2014, 13.

²⁹⁷ Vainio, 2014, 7.

²⁹⁸ KM, N:o 6, 1945, 54.

²⁹⁹ Mattila, 1999, 239, 241, 249–250.

³⁰⁰ KM, N:o 6, 1945, 13–18.

suorittamiselle. Vuosisadan alkupuolella avioton äitiys nähtiin moraalisen ja sosiaalisen ongelmana, mutta 1900-luvun seuraavien vuosikymmenien aikana avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista muodostui myös rotuhygieeninen ongelma.³⁰¹ Moraalinen kelvottomuus oli omiaan paljastamaan myös ruumiillisen kelvottomuuden. Ehkäisystä ei ollut ratkaisuksi ei-toivottujen raskauksien ehkäisemiseen, koska sen käyttäminen tai siitä puhuminen ei sopinut ajan seksuaalimoraaliseen koodistoon. Ehkäisystä ei katsottu olevan soveliasta kirjoittaa raskauden keskeytyksiä koskevissa aikalaisteksteissä ennen 1940-luvun loppua.³⁰² Vasta kun väestökasvun ja syntyvyyden korostaminen joutui 1950-luvulla alkaneen ”onnellista perhettä” korostaneen väestöpolitiikan syrjäyttämäksi tuli ehkäisystä soveliasta käyttää aviovuoteessa ja ehkäisystä muodostui keino torjua abortteja.³⁰³

Abortin kohdalla rotuhygieenisestä, eli eugeenisesta³⁰⁴ indikaatiosta oli kyse tapauksissa, joissa nähtiin olevan olemassa vaara, että sikiöstä kehittyisi saamansa perinnöllisyysaineksen vuoksi mielisairautta, heikkomielisyyttä, muita sielullisia häiriöitä tai parantumattomia ruumiillisia sairauksia tai vikoja poteva lapsi.³⁰⁵ Komitea arvioi kuitenkin, että ”kun perinnöllisyyden lait ovat suurelle yleisölle tuntemattomat, lienee varsin harvinaista, että lähdeittämiseen ryhdytään perinnöllisyysvaaran vuoksi niissäkään tapauksissa, joissa sellainen todella on olemassa.”³⁰⁶ Vaikka abortti tarjosi aseensa taistelussa degeneraatiota vastaan, aborttikomitean jäsenet eivät näytä juuri laskeneen sen varaan tässä suhteessa. Toisaalta olisiko tilanne ollut korjattavissa valistamisella, jos ongelmana oli vain sivistymättömyys asian suhteen?

³⁰¹ Vainio, 2014, 16.

³⁰² Valkoisen Suomen väestöpolitiikoille ja yhteiskunnalliseen keskusteluun osaaottaneille lääkäreille ehkäisy uhkasi perheen rakennetta. Ehkäisyn poistaessa ”seurausten pelon” pelättiin, ettei perheet pysyisi enää kasassa ja miehet ja naiset eivät enää täyttäisi isänmaallista lisääntymisvelvollisuuttaan. Helen & Yesilova, 2003, 240.

³⁰³ Meskus, 2003, 228–229.

³⁰⁴ Aborttikomitean mietinnössä käytetään termiä ”eugeeninen” aiemmin suosittua ”rotuhygieenistä” useammin.

³⁰⁵ KM, N:o 6, 1945, 23.

³⁰⁶ KM, N:o 6, 1945, 24.

Sterilisaatiolla ja abortilla voitiin katsoa olevan rodunjalostuksellisesti sama päämäärä – kelvottoman perimän leviämisen estäminen, silti niitä ei kuitenkaan voitu aborttikomitean mukaan pitää aivan yhdenmukaisina ratkaisuin.

Sterilisointia ja aborttia ei voida pitää aivan samanarvoisina toimenpiteinä, joten ensiksi mainitun sallitukseksi tekemisestä ei välttämättömästi seuraa, että viimeksi mainittukin olisi rotuhygieenistä syistä sallittava. Edellisellä katkaistaan asianomaiselta henkilöltä ainaseksi mahdollisuudet lasten saantiin; jälkimmäisen tapahduttuakin sanottu mahdollisuus säilyy, mutta toimenpiteellä tuhotaan sen sijaan jo kehkeytyvässä oleva elollinen olio. Mainittu periaatteellinen eroavaisuus ei kuitenkaan ole sitä laatua, että se voisi antaa lainsäätäjälle aiheen erilaiseen suhtautumiseen, joten myöskin abortin salliminen rotuhygieenisistä syistä tuntuu perustellulta. Kun abortti poistaa periytymisriskin ainoastaan siltä osalta kuin se välittäjänä on toimenpiteen kohteena oleva sikiö, ja vaara on aktueli uuden raskauden tilan syntyessä, on uudistuvien aborttien välttämiseksi syytä laissa määrätä, että abortin yhteydessä on myöskin sterilisoiminen toimitettava, ellei ole olemassa seikkoja, jotka tekevät sen yksittäistapauksessa tarpeettomaksi tai ovat esteenä sen suorittamiselle.³⁰⁷

Sterilisaatio poisti uhan kelvottoman suvun jatkamisesta, kun taas abortti esti yksittäisten kelvottomien yksilöiden syntymän. Komitean mielestä olikin epäloogista hoitaa jälkioireita, jos itse ongelman juuri jäisi hoitamatta. Abortti oli yhdistettävä sterilisaatioon, jotta degeneraation leviämisen noidankehä saataisiin katkaistua. Rotuhygieenisen sterilisaation ja raskauden keskeytyksen yhteyttä vahvistaa sekin, että kuten lainauksesta on todettavissa, aiemman sterilisaatiolain hyväksyminen loi pohjaa tuleville rotuhygieenisille toimenpiteille. Siinä missä sterilisaation kohdalla oli riittävää todeta yksilö rodullisesti alimittaiseksi, oli abortin kohdalla kuitenkin tunnettava kummankin vanhemman perimän laatu. Kelvollinen äiti saattoi kantaa kohdussaan isänsä taakan jakavaa kelvotonta yksilöä.

Uuden käyttöön otettavan metodin tehokkuus varmistettiin yhdistämällä se jo aiemmin käytössä olleeseen keinoon. Abortti oli varma keino poistaa yhteiskunnasta haitallisiksi katsotut yksilöt ja yhdessä sterilisaation avulla perinnöllisyysvaaran leviäminen saatettiin estää myös tulevaisuudessa.

Ero sterilisoinnilla ja abortilla poistettavan perinnöllisyysriskin välillä ei kuitenkaan ole niin suuri kuin esimerkin perusteella saattaisi otaksua. Eroa toimenpiteiden välillä on olemassa vain silloin, kun ainoastaan osa sterilisoitavan naisen lapsista olisi sairaan perinnöllisyysaiheen kantajia. Useissa tapauksissa erittäinkin resessiivisistä sairausaiheistakysymyksen

³⁰⁷ KM, N:o 6, 1945, 170.

ollen, sairaan naisen kaikki lapset perivät aiheen. Abortti poistaa silloin sikiössä 100 prosentin varmuudella olevan aiheen ja on siis verrattavissa sterilisointiin. Rotuhygieenisistä syistä tapahtuva abortti johtaisi sitä paitsi, joitakin poikkeustapauksia lukuun ottamatta, kuten edelle on jo mainittu, asianomaisen sterilisoimiseen. Abortti sterilisoinnin kera merkitsee itseasiassa samaa kuin jos nainen olisi ennen raskaudentilan alkamista sterilisoitu.³⁰⁸

Raskauden keskeyttäminen esti ala-arvoiseksi arvioidun yksilön syntymän, mutta vasta kun abortti yhdistettiin sterilisaatioon, oli täysin varmaa, ettei toimenpiteet läpikäynyt nainen enää kyennyt levittämään kelvottomuuttaan. Abortin yhteydessä suoritettut sterilisaatiot vähensivät köyhäinhoidon, mielisairaaloiden ja vajaamielisparantoloiden tarvetta ja sosiaalihuollon viranomaiset kohdistivat kontrollinsa juuri heidän asiakkaikseen päätyneisiin, kunnan kansalaisen rooliin sopimattomiin yksilöihin.³⁰⁹

Sterilisaation suorittaminen abortin yhteydessä varmisti sen, ettei kelvottomaksi katsotun äidin jälkeläisiä tarvinnut uudelleen abortoida seuraavien raskauksien yhteydessä. Olihan hyväksytty ajatus, että degeneroituneiden yksilöiden uhkaa lisäsi heidän hillitön seksuaalisuutensa ja sterilisaatio oli ainut keino estää jatkuvat raskaudet. Seksuaalinen hillittömyys sekä yleinen olemuksen rikollisuus ilmenevät myös komitean pohtiessa aborttia eettillisistä syistä, eli käytännössä raiskausten tai sukurutsan uhrien kohdalla. ”Eettisiin aborttia puolustaviin syihin liittyy useissa tapauksissa rotuhygieeninen näkökohta, kun on syytä olettaa, että sikiö olisi väkivaltaisesta isästään saanut vähemmän edullisia perinnöllisiä ominaisuuksia”³¹⁰ Isän antisosiaalisten piirteiden katsottiin siirtyvän eteenpäin hänen jälkeläisiin, olivat he saaneet alkunsa sitten aviovuoteessa tai väkisin.

Vaikka rotuhygienia ei muodostanut aborttikomitean mietinnön keskeisintä sisältöä, on sen vaikutus nähtävissä läpi mietinnön ja ei ole epäselvää, etteikö rotuhygienian teesejä nähty edelleen 1944 paikkaansa pitävinä. Tämä on selkeästi nähtävissä komitean punnitessa millaisia määräyksiä rotuhygieenisiin indikaatioin tehtävän abortin vuoksi olisi laadittava. Komiteamietinnössä rotuhygienia asetetaan rinnakkain lääketieteen kanssa: ”määräykset siitä, miten lääkinnöllinen ja rotuhygieeninen indikatio olisi

³⁰⁸ KM, N:o 6, 1945, 171–172.

³⁰⁹ Vainio, 2014, 48.

³¹⁰ KM, N:o 6, 1945, 174.

selvitettävä, eivät ole tarpeelliset. Lääketiede ja rotuhygienia osoittavat keinot niiden olemassaolon toteamiseksi.”³¹¹ Rotuhygienian asema osana käypää tieteellistä tietoa näyttää olleen siis selviö edelleen vuonna 1944 valmistuneessa aborttikomiteanmietinnössä ja sitä oltiin valmiita soveltamaan uuden aborttilain kohdalla.

Suurin osa aborttikomitean työstä käsittelee kuitenkin muita kuin eugeenisia syitä abortille, kuten tarpeellisia tukitoimia raskauden vuoksi ahdinkoon joutuneille äideille, sekä tähän yhteydessä olevaa pohdintaa olisiko abortti sosiaalisista syistä, eli olisiko esimerkiksi elämäntilanteensa vuoksi äidiksi tuleminen kannalta mahdottomassa tilanteessa eläville naisille sallittava abortti? Ulkoisen kurjuuden katsottiin viestivän yksilön koko olemuksen kurjuudesta. Mattilan mukaan raja rotuhygieenisten ja lääketieteellisten perustein tehtyjen aborttien välillä oli häilyvä. Abortin suorittaminen oli laiton toimenpide ennen vuonna 1950 säädettyä lakia, mutta siitä huolimatta niitä tehtiin ainakin Helsingin naistenklinikalla ja Kuopion läänin sairaalassa. Suurimpana syynä naisen terveyden vaarantavan raskauden keskeyttämisessä oli tuberkuloosi ja vaikka lääkärit eivät olleet yksimielisiä oliko tuberkuloosi riittävä syy abortille saatettiin sen kohdalla viitata myös rotuhygieeniseen hyötyyn, sillä sitä sairastavien äitien lapset katsottiin usein varsin ala-arvoisiksi.³¹² Suomi oli 1900-luvun alkupuolella keuhkotaudin riivaama, kun muissa Pohjoismaissa keuhkotautikuolleisuus oli kääntynyt laskuun jo 1800-luvun loppupuolella³¹³, mikä varmasti vaikutti lääkärin ajatuksiin tuberkuloosin ja perimän suhteesta.

Keskeinen kysymys aborttilakia säädettäessä oli, millä perusteella lupa aborttiin voitaisiin myöntää? Ehdotettu aborttilaki ei mahdollistanut aborttia sosiaalisista syistä, mikä tarkoitti, että nainen ei halutessaan voinut keskeyttää raskautta, vaan raskauden keskeytys oli mahdollista vain lääketieteellisistä, eettisistä tai eugeenisista syistä. Monet kansanedustajat kuitenkin toivat ilmi sen, kuinka suuri osa rikollisista raskauden keskeytyksistä tapahtui äidin taloudellisesta ahdingosta johtuen, jolloin sosiaalisella perusteella toteutettava abortti olisi voinut ollut ratkaisuna. Sosiaalidemokraattien

³¹¹ KM, N:o 6, 1945, 192.

³¹² Mattila, 1999, 188.

³¹³ Harjula, 2007, 22.

Mauri Ryömä lainasi Professori Apajalahtea, jonka mukaan ”raskauden keskeyttämistä koskevissa tutkimuksissaan on osoittanut, että suurin osa lainvastaisista keskeytyksistä tapahtuu taloudellisten syiden perusteella.”³¹⁴ SDP:n Elli Nurminen³¹⁵ oli asiassa samaa mieltä:

Valiokunnissa on ollut varmasti joidenkin edustajien sydäntä lähellä ja sanoisinko ehkä kaikkienkin sydäntä lähellä saada lakiin enemmän sosiaalisia syitä laillisen abortin suorittamiseksi, joka on johtunut siitä, että tällaisia sosiaalisia syitä on olemassa, ahdinkoon ajautuneiden naisten elämän oloissa lukemattomissa tapauksissa.³¹⁶

Vaikka voidaan sanoa, että aika ei ollut kypsä abortin sallimiselle sosiaalisista syistä, kansanedustajistosta löytyi kuitenkin paljon ihmisiä, jotka näkivät, että raskauden keskeytys olisi sallittava myös elämässään ahdinkoon ajautuneiden naisten kohdalla. Myös pääkaupunkia riivannut asuntopula nostettiin esiin perusteluksi sallia abortti sosiaalisista syistä, sillä jopa joka neljäs kaikista raskauden keskeytyksistä tehtiin Helsingissä.³¹⁷

Kun aborttilakia säädettiin pyrkimyksenä, oli mahdollisimman vähäinen raskauden keskeytysten määrä. Raskaana olevat naiset haluttiin tiukemmin lääkärikunnan ja sosiaalipoliittisten toimien ulottuville.³¹⁸ Lääkärin piirissä nähtiin, että väestöpoliittinen kurinpito vastasi aborttiongelman. Aborttikuri vähensi raskauden keskeytyksiä ja lisäsi väestönkasvua. Lääkäreille abortti oli väestöpoliittinen kysymys, ei sosiaalinen ongelma. Lääkäriyhdistykset olivat eugeenisen abortin kannalla ja tässä suhteessa aborttilaki nähtiin vuoden 1935 lain jatkeena.³¹⁹ Aborttiasia oli siinäkin suhteessa tärkeä lääkärikunnalle, että ennen vuotta 1950 vain rikoslaki sääтели raskauden keskeytyksiä ja asia haluttiin lääkärikunnan valvottavaksi.³²⁰ Samaan aikaan Suomessa tehtiin paljon yhteiskunnallisia uudistuksia, joilla pyrittiin parantamaan lapsiperheiden asemaa. Vuonna 1937 voimaan tuli äitiysavustuslaki, 1943 alettiin maksamaan vähävaraisille monilapsisille perheille perhelisiä, 1944 säädettiin laki

³¹⁴ VPP, II, 1949, 2004.

³¹⁵ Nurminen oli ammatiltaan toiminnanjohtaja ja toimi esimerkiksi Suomen Punaisen ristin varapuheenjohtajana.

³¹⁶ VPP, II, 1949, 2008.

³¹⁷ Malinen, 2014, 234.

³¹⁸ Meskus, 2003, 223.

³¹⁹ Helen, 1997, 41–42.

³²⁰ Helen, 1997, 32.

kodinperustamislainoista ja vuonna 1948 voimaan tuli laki lapsilisistä.³²¹ Samanaikaisesti kun lääkärit ottivat raskauden keskeytykset valvontaansa ja niihin sovellettiin negatiivisen rotuhygienian periaatteita, valtio tuki kansalaisia keinoin, joiden voisi katsoa sopivan positiivisen rotuhygienian kentälle.

Kansanedustajien ristiriitainen suhtautuminen aborttiin näkyy hyvin keskustelussa abortin sallimisen indikaatioista. Siinä missä oikeistossa abortin salliminen sosiaalisin perustein nähtiin moraalisenä ongelmana, vasemmistossa taas kritisoitiin voimakkaasti sosiaalisen indikaation poisjättämistä lakiehdotuksesta.³²² SKDL:n suunnalta lakiehdotusta kritisoitiin kärkkäästi. Puheenvuorossaan SKDL:n edustaja Eino Roine³²³ epäili, että samat tahot, jotka eivät suostu hyväksymään aborttia sosiaalisista syistä, olisivat valmiita sen hyväksymään sen, mikäli lapsi olisi siitetty avioliiton ulkopuolella tai äiti olisi liian köyhä lapsensa hoitamiseen.³²⁴ Samalla linjalla jatkoi puoluetoveri Ellen Aleksandra Stenberg, jonka mukaan ”Sama on laita eugeenisen indikaation suhteen, joka tuskin useinkaan aiheuttaa pyrkimystä raskauden keskeyttämiseen, ellei pohjimmaisena syynä ole taloudelliset olot.”³²⁵ SKDL:n edustajien kritiikki aborttilakia kohtaan muistutti aiemman sterilisaatiolain kohtaamaa luokkalaki-kritiikkiä. Moni epäili, oliko lakiehdotuksessa kyse köyhien vaiko perimältään yhteiskunnalle haitallisten yksilöiden hävittämisestä? Vai oliko lopulta kyse samasta asiasta? Kritiikki ei ollut turhaa sillä rotuhygieenisten toimenpiteiden kohteet löytyivät työväen ja köyhälistön piiristä, jotka muodostivat suurimman osan köyhäinhoidon ja huoltoavun tarvitsijoista sekä irtolaisista.³²⁶

Vaikka sosiaalista indikaatiota raskauden keskeyttämiseksi ei hyväksytytkään laajalti eduskunnassa, nähtiin kuitenkin tärkeäksi luoda yhteiskunnallisia tukitoimenpiteitä

³²¹ Meskus, 2003, 228.

³²² Vertaa esimerkiksi VPP, II, 1949, 2008–2010 (Stenberg, SKDL), 1999–2000, (Roine, SKDL) ja 2002–2003 (Borg–Sundman, KOK),

³²³ Roine oli ammatiltaan putkimies ja kärsi poliittisista syistä vankilatuomioita 1930– ja 1940-luvuilla.

³²⁴ VPP, II, 1949, 2002.

³²⁵ VPP, II, 1949, 2009.

³²⁶ Vainio, 2014, 48.

hätäkärsivien äitien auttamiseksi ahdingossaan. Maalaisliiton puheenjohtaja V. J. Sukselainen³²⁷ tekikin asian kolmannessa ja viimeisessä käsittelyssä positiivisesti.³²⁸

Hyväksyessään tämän lain eduskunta kehoittaa hallitusta kiinnittämään huomiota sosiaalisten tukitoimenpiteiden ensiarvoiseen merkitykseen rikkaita raskauden keskeytyksiä vastaan taisteltaessa sekä ryhtymään toimenpiteisiin tarpeellisten määrärahojen osoittamiseksi tähän tarkoitukseen.³²⁹

Laki hyväksyttiin avoimessa äänestyksessä äänin 109–64. Huoli sosiaalisten ongelmien aiheuttamista raskauden keskeytyksistä ei siis kaikkunut eduskunnassa kuuroille korville, vaan ainakin tarkoituksena oli tehdä yhteiskunnallisia muutoksia, jotka vähentäisivät tarvetta aborteille. Suomen lainsäädännön yhdenmukaisuus pohjoismaisen lainsäädännön kanssa siinä, että voimaan tullut aborttilaki noudatteli pitkälti Ruotsin vuosien 1938 ja 1946 aborttilakien mallia.³³⁰

3.2 Lapsia metsästävät miespedot

”Äidit ja lapset odottavat suojaa! Meillä on nyt tilaisuus se antaa. Annamme sen heille.”³³¹

Monien kansanedustajien puheenvuorojen perusteella Suomessa 1940-luvulla vallitsevassa todellisuudessa lapsia, etenkin viattomia pikkutyttöjä saalistavat sairaalloisen seksuaalisuuden omaavat miehet muodostivat vakavan yhteiskunnallisen uhan, johon ei voitu vastata kuin pyrkimällä kirurgisesti tukahduttamaan siihen ohjaavat halut.³³² Asia koettiin niin tärkeäksi, että 26. heinäkuuta 1948, 58 kansanedustajaa allekirjoitti toivomusaloitteen n:o 104/1948 Maalaisliiton Antti J. Rantamaan³³³ johtamana kastroimislainsäädännön kehittämiseksi, niin että:

Kastraatiota sovellettaisiin nykyistä paljon laajempiin piireihin ja useampiin tapauksiin, sekä asetettaisiin komitean laatimaan ehdotusta alaikäisiin ja lapsiin kohdistuviin väkivallantekoihin syyllistyneen eristämiseksi, rikoksen uusiutumisen jälkeen, loppuiäkseen muusta yhteiskunnasta.

³²⁷ Sukselainen oli pitkäaikainen Maalaisliiton puheenjohtaja. Hän oli useita kertoja eduskunnan puhemies ja ministerinä. Hän toimi myös kansantalouden professorina ja KELA:n pääjohtajana.

³²⁸ Nykyään toimenpidealoite (TPA)

³²⁹ VPP, III, 1949, 2045.

³³⁰ Helen, 1997, 32.

³³¹ Antti Rantamaa, maalaisliitto, VPP, II, 1949, 2013.

³³² VPP, 1949, I, 875, 880, VPP, III, 1949, 2046.

³³³ Rantamaa oli ammatiltaan pappi. Hän toimi sodan ajan vapaaehtoisena kenttäpappina ja kuului Suomen aseveljien ja Vapaussoturien huoltosäätiön lisäksi Pelastakaa lapset ry:n puheenjohtajana.

Rantamaan johtaman rintaman tavoitteena oli seksuaalirikoksista annettujen tuomioiden huomattava kiristäminen. Seksuaalirikolliset ehdotettiin kastroitavaksi ja eristettäväksi yhteiskunnasta. Vaikka jo Rantamaan aloitteella oli yli neljäsosa kansanedustajistosta takanaan, toimitettiin vastaavanlainen aloite n:o 105/1948 kokoomuksen Margit Borg-Sundmanin³³⁴ ajamana 24. heinäkuuta 1948.

Jo vuonna 1933 kokoomuksen Hilja Riipinen³³⁵ ja puoluetoverinsa Maija Häkkinen³³⁶, toimien kokoomuksen eduskuntaryhmän naisten lähetystönä, olivat vaatineet silloiselta oikeusministeriltä RKP:n Hugo Malmbergilta nopeita toimia seksuaalirikosten estämiseksi. Viidessätoista vuodessa eivät näkemykset kovinkaan paljoa olleet muuttuneet, sillä jo vuonna 1933 vaatimuksena oli internointi ja kastraatio. Tukea naiset saivat kokoomuksen Helsingin naisjärjestöltä, joka vaati kirjeitse ministeriä toimimaan. Kokoomuksen äänitorvena toiminut Uusi-Suomi pyysi vielä asiantuntijoiden näkemyksiä asiasta ja sen tuloksena oli, että kastraatiota puolsi rikosoikeuden professori Alan Serlachius sekä sterilisaatiokomitean jäsenenä toiminut A.J. Palmén. Vähemmän optimistisesti asiaan suhtautuivat psykiatri S.E. Donner sekä Perttulan johtanut Reidar Hedman, jotka epäröivät kirurgian soveltamisesta yhteiskunnallisiin ongelmiin.³³⁷ Vaatimuksilla voidaan siis katsoa olleen varsin pitkä historia, kun kastraatiolaki lopulta tuli voimaan 1950.

Sodan jälkeisenä aikana voidaan sanoa yhteiskunnassa vallinneen moraalinen paniikki. Useat, monesti varsin pettyneet rintamamiehet, elivät rajua ”viinaista ja kiimaista” elämää menetetyn nuoruutensa takaisin saamiseksi.³³⁸ Armeijan kotiuttamista seurasi ainakin Helsingissä kuukausia jatkunut piikki rikollisuudessa ja pääkaupungista tuli joksikin aikaa varsin levoton ja väkivaltainen paikka.³³⁹ Tämä ei jäänyt aikalaisiltakaan huomaamatta ja ”vihan leimaaman sotamoraalin käsitteiden” katsottiin ”vaikeasti viottaneen lukuisien henkilöiden eetillistä tajuntaa”, minkä katsottiin johtaneen rikollisuuden kasvuun.³⁴⁰ Samaan aikaan, niin oikeiston kuin vasemmistonkin

³³⁴ Borg-Sundman oli kansakoulun opettaja sekä mm. Suomen naisjärjestöjen keskusliiton puheenjohtaja.

³³⁵ Riipinen siirtyi Isänmaalliseen kansanliikkeeseen 1. syyskuuta 1933.

³³⁶ Häkkinen oli ammatiltaan tilanomistaja.

³³⁷ Mattila, 1999, 178.

³³⁸ Holmila, & Mikkonen, 2015, 114–116, 18

³³⁹ Malinen, 2014, 211.

³⁴⁰ Kivimäki, 2006, 235–252.

naistenlehtien palstat täyttyivät avioeroja, sukupuolitauteja ja sikiön lähdeytyksiä koskevista jutuista. Toisaalta lehdissä haluttiin velvoittaa naisia kestämään sodasta palanneiden kipuilevien miestensä uskottomuus heidän uhrauksiensa vuoksi.³⁴¹ Kansanedustajien huolelle ja moralistiselle intomielisyydelle löytyi siis perusteita tosimaailmasta.

Monien kansanedustajien mielestä suomalaisen yhteiskunnan tila oli kerta kaikkiaan sairaalloinen. Maalaisliittoa edustanut Rantamaan maalasikin Suomen yhteiskunnallisesta tilasta erittäin synkän kuvan:

Kukaan tietenkään ei voi pitää miellyttävänä sitä, että tällaisen lain säätämiseen on turvaututtava, mutta suorastaan julma todellisuus pakottaa siihen turvautumaan. Niin tuskallisesti on asianlaita. Tähän masentavaan toteamukseen tulee varmasti jokainen oikeamielinen ihminen ja vastuuntunteva kansanedustaja, kun hän saa perehtyä niihin rikoksiin, väkivallantekoihin pikkutyttöjä kohtaan ja väkivallantekoyrityksiin, joiden torjumiseksi tämä lakiesitys on eduskunnalle jätetty.³⁴²

Julma todellisuus ei antanut Rantamaan mukaan armoa yhteiskunnan heikoimmille, eivätkä edes pienet tytöt eivät olleet vapaita heitä yhteiskunnan laidoilla metsästävistä väkivaltaisista pedoista. Rantamaan mukaan asioiden tila velvoitti oikeamielisten ja vastuuntuntevien kansanedustajia säätämään aiempaa armottomampia rangaistuksia. Suomalaista yhteiskuntaa riivannut harhaviettisyys johti niin kauheaan todellisuuteen, että vain kastroimalla seksuaalirikolliset kyettäisiin hillitsemään tätä myrkyllistä kehitystä. Asian kiireellisyydestä edustaja Rantamaa muistutti, että:

Totuushan on siis kaikessa kauheudessa se, että 700 pikkutyttöä on tuona [vuosien 1935–1949] aikana kidutettu ja rääkätty, mutta vain 45 raakalaistekoon joko sairaina, tai rikollisina, syyllistynyttä miestä on saanut sellaisen käsittelyn, etteivät sen jälkeen enää kykene uusimaan tätä rikosta lapsia kohtaan, joilla ei ole voimia puolustaa itseään eikä järkeä varoa useimmiten erittäin laskelmallisesti houkuttelevia ”namusetiä” ja pelastua rikokseen houkuttelevien miesten inhottavuuksilta.³⁴³

Rantamaan mukaan laskelmoivasti pikkutyttöjä vaanivat miespedot saatettiin tehdä vaarattomiksi yhteiskunnan toimesta vain poistamalla näiden ”namusetien” halun

³⁴¹ Holmila & Mikkonen, 2015, 114–116, 117–119. Helsingissä vuosina 1944–1946 purettiin laillisesti 4 000 avioliittoa uskottomuuden vuoksi ja sukupuolitauteja takia kariutui vuosina 1944 ja 1945 joka kolmas avioliitto, vielä vuonna 1946, joka viides aviopari erosi uskottomuuden tai sukupuolitauditartunnan vuoksi. Malinen, 2014, 221.

³⁴² VPP, I, 1949, 875.

³⁴³ VPP, I, 1949, 878.

synnyttävät ja rikokset mahdollistavat elimet. Maalaisliiton Antti J. Rantamaa oli väkevä kastraatioasianajaja ja hänen puheenvuoronsa muistuttavat paljon vuonna 1935 Maalaisliiton Juho Paksujalan ja Kansanpuolueen Heikki Niskasen kastraatiosta esittämiä näkemyksiä. Esimerkiksi 11.12.1934 pitämässään puheenvuorossa Paksujalka totesi kuvattuaan ”erään tuoreen” raiskaustapauksen, ”että ihminen voi olla kuin raatelevainen peto” ja tällaiset ihmiset olisi tehtävä vaarattomiksi.³⁴⁴ Niskasen mukaan ”mehän tiedämme, että ihminen saattaa tällä alalla olla jopa suorastaan peto. Se saattaa käydä käsiksi lapsiin ja vielä eläimiin.” Niskanen yhtyi Rantamaan ja Paksujalan näkemyksiin siitä, että tällaiset lasten puhtauden raa’asti tahrivat miehet tulisi kastroida.³⁴⁵

Kastraatioasian toisessa käsittelyssä Rantamaa lainasi asiantuntijoiden näkemyksiä ja näyttää siltä, että huoli pikkutyttöjen turvallisuudesta jaettiin myös eksperttien piirissä. Rantamaa lainasi professori Aarno Turusta:

Niissä tapauksissa, joissa pieneen tyttöön kohdistettu väkivallanteko on täysin varmasti näytetty toteen, on asianomaisen teko jo selvänä osoituksena hänen sairaanloisesta taipumuksestaan ja silloin ei yhteiskunnalla liene muuta valinnan varaa kuin tehdä asianomainen turvattomille pikku kansalaisille vaarattomaksi kastraation avulla.³⁴⁶

Turusen mukaan kastraatio oli ainut tapa estää rikoksen uusijoita uusimasta petomaisia tekojaan: ”Muuta keinoa ei lääkäri tunne kuin sukurauhasten erittämän hormonitoiminnan lopettamisen ja tähän perustuukin ns. kastratio”³⁴⁷ Kun lääketieteen asiantuntijoiden puolelta lausuttiin, että sukurauhasten poistaminen esti seksuaalisesti harhaviettisen toiminnan saatettiin asiaa tässä suhteessa tuskin enää kyseenalaistaa kansanedustajien piiristä. Kastraatioasian kohdalla keinot ja tarpeet kohtasivat.

SKDL:n edustaja Mauri Ryömä yhtyi näkemyksissään Rantamaan sanoihin, huomauttaen kuitenkin, ettei alaikäisten suojelua edistä se, että yksilöt, joista ei lapsille olisi vaaraa joutuisivat sterilisoitaviksi.³⁴⁸ Vaikka kansanedustajisto suhtautuikin vakavasti väitettyyn lapsiin kohdistuneeseen uhkaan, täysin vailla soraääniä ei asia

³⁴⁴ VPP, 1934, III, 3113.

³⁴⁵ VPP, 1934, III, 3114–3115.

³⁴⁶ VPP, II, 1949, 2013.

³⁴⁷ VPP, I, 1949, 879.

³⁴⁸ VPP, I, 1949, 880.

kuitenkaan mennyt läpi. SKDL:n Eino Roine lausui, että: ”jollei yhteiskunnalla ole muuta mahdollisuutta kuin kastroiminen lastensa suojelemiseksi väkivallalta voidaan myös silloin olla varmat, ettei sekään auta.” ja epäili, että lasten suojelemisen sijasta kansanedustajat oli vallannut kostonhalu.³⁴⁹ Kuten aborttikysymyksenkin kohdalla myös keskusteltaessa kastration laajemmasta soveltamisesta riitaa kansanedustajien parissa tulkinta siitä tulisiko oireita vai syitä hoitaa ja mikä keino oikeastaan oli tehokkain tapa hoitaa asiaa katsoi sitä kummalta kantilta tahansa. Jos hyväksyttiin että sairaalloon seksuaalinen vietti oli sisäsyntyistä ja se saatettiin sammuttaa vain kastroimalla, oliko silloin kyse oireiden vai syiden hoitamisesta?

Kastraatiolaki oli eduskunnassa Maalaisliiton Rantamaan ponnekkaasti ajama, eikä sen voida sanoa kohdanneen kovinkaan suurta tai yleistä vastarintaakaan. Ja ottaen huomioon vuonna 1948 toimitettujen kastratioasiaa ajaneiden toivomusaloitteiden verrattaisen suosion kansanedustajien piirissä, voidaan olettaa uuden kastratiolain tavoitteineen olleen tärkeäksi koettu kansanedustajien piirissä. Kuten oli tilanne jo Suomen ensimmäisen rotuhygieniää sisältäneen lain, vuoden 1929 avioliittolain säätämisen aikana.³⁵⁰ tai vuoden 1935 pakkosterilisaatiolain kohdalla, ei 1950-luvun lakipakettikaan kohdannut laajaa vastarintaa.

3.3 Eduskunta kiristää rotuhygieenistä kontrollia

Sterilisaatio-, kastratio- ja aborttilaki etenivät eduskuntakäsittelyyn hallituksen esitysten muodossa vuonna 1948. Sisällöllisesti ja tavoitteidensa puolesta nämä kolme lakia muodostivat selkeän kokonaisuuden. Aborttilain lisäksi uutena lakina oli sterilisaation laajemmassa mielessä mahdollistanut kastratiolaki, joka irrotettiin sterilisaatiolaista omaksi kokonaisuudekseen uudessa laissa kastrointitoimenpiteiden tehostamiseksi. Aiempi vuoden 1935 pakkosterilisaatiolaki sisälsi säännökset niin vasektomiaan kuin kastratioon, mutta yhteiskunnallisen tilanteen katsottiin vaativan, että kastroimisen salliva laki olisi erottava omaksi erilliseksi laikseen, joka mahdollisti lainvoimaisen tuomion saaneen henkilön kastroimisen ilman hänen suostumustaan. Aiemman lain ei nähty toimivan käytännössä riittävän tehokkaasti.

Sterilisoimiskomitean mietinnössä ilmoitetaan, että maassa tehdään vuosittain noin 50 sellaista rikosta, että pakkokastroimista olisi voitu

³⁴⁹ VPP, II, 1949, 1998.

³⁵⁰ Mattila, 1999, 296.

sterilisoimislain 1. § 2:n momentin nojalla soveltaa. [13 vuoden] aikana on kastroimisen alaiseksi joutunut vain 45 miestä. Kun kokemus osoittaa, että seksuaalirikoksista rangaistut henkilöt usein tekevät uusia saman laatuista rikoksia, on näin ollen selvää, että kastroimismenettelyä on meillä aivan liian vähän sovellettu [...] rangaistuslaitosten johtajat [ovat] vain harvoissa tapauksissa tehneet esityksen pakkokastroimisesta ja sota-aika on vielä estänyt ja vaikeuttanut näiden asioiden vireillepanoa.³⁵¹

Syyt sterilisaation toimittamiseen yleisesti olivat aiemman lain kanssa linjassa, kastroitavat muodostivat yhteiskunnallisen uhan. Perinnöllinen degeneraatio ilmeni moraalisenä kyvyttömyytenä ja seksirikollisten perimän turmeltuneisuus manifestoitui heidän seksuaalisuudessaan. Kastration katsottiin hillitsevän vääriä haluja ja estämään antisosiaalisen perimän leviämisen yhteiskuntaan.

Huomion arvoista on, että rotuhygienian sijasta hallituksen esityksissä käytettiin eugeniikka -termiä.³⁵² Sitä kuinka paljon painoarvoa terminologian muutokselle on syytä antaa, on mielenkiintoinen kysymys. Vaikka Saksan rotuhygieenisten projektien ja holokaustin paljastuminen heitti varjonsa koko rotuhygieenisen ajattelun päälle, ei natsi-Saksan ja rotuhygienian välistä suhdetta problematisoida eduskunnassa käydyissä keskusteluissa kovinkaan voimakkaasti. SKDL:n Esko Roine mainitsee sterilisaatiolain henkisten juurten olleen natsi-Saksan laissa, mutta hänkin hyväksyi sen, ”että yhteiskunta koettaa suojella itseään epäkelvoilta yksilöiltä.”³⁵³ Ainoa lakipakettia kokonaisuudessaan vastustanut RKP:n Albin Wickman näki tämänkaltaisen lain vievän Suomea kohti Hitlerin hallintoa,³⁵⁴ mutta tämäkään näkemys ei eduskunnassa herättänyt suurta vastakaikua.

Jatkosodan päättäneen Moskovan välirauhan myötä Suomen oli lakkautettava ”hitleriläiset järjestöt”, joihin tunnetuimpien IKL:n, Suojelus kuntien ja Lotta Svärdin lisäksi kuului erilaisia fasistisia ja jopa natsistisia järjestöjä.³⁵⁵ Myös Fagerholmin hallituksen ohjelmassa oli annettu hallituksen tavoitteeksi ”kansanvaltaisen valtiojärjestyksemme lujittamisen sekä fascististen

³⁵¹ HE N:o 58, VPA, III, 1948, 2.

³⁵² HE N:o 58, VPA, III, 1948, 1, HE N:o 59, VPA, III, 1948, 1.

³⁵³ VPP, II, 1949, 1999–2000.

³⁵⁴ VPP, III, 1949, 2046.

³⁵⁵ Jussila, Hentilä, Nevakivi, 2009, 219.

pyrkimyksiä ehkäisemisen.”.³⁵⁶ Kuitenkaan eduskunnassa ei oltu, RKP:n Wickman pois lukien, halukkaita pohtimaan Suomen ja Saksan lakien läheisyyttä tässä suhteessa. Kun vertaa Suomen rotuhygieenisii lakeja ja kolmannen valtakunnan lainsäädäntöä ja natsien niiden varjolla suorittamia hirmutekoja on selvää, ettei tällainen rinnastus olisi erityisen onnistunut, sillä vaikka Suomen lait saivatkin vaikutteensa Saksasta ja monet rotuhygieeniset premissit hyväksyttiin Suomessakin, ei suomalainen lainsäädäntö pyrkinyt vastaavan kelvottomiksi katsottujen ihmisten tuhoamiseen.³⁵⁷ Julkinen keskustelu aiheesta hiipui sodan jälkeen. Suomessa oli kuitenkin jo 1930-luvun lopulta asiantuntijoiden parissa pyritty tekemään pesäeroa Saksaan, tähän pyrittiin esimerkiksi puhumalla eugeniikasta tai kansanhygieniasta rotuhygienian sijasta.³⁵⁸

Aiemman vuoden 1935 lain suurina ongelmina kastaatioiden suorittamisen kannalta nähtiin, ettei se mahdollistanut kastaatiota määräyksellä, eli ”pakkokastaatiota” ja toisaalta se, että monien rangaistuslaitosten johtajat olivat haluttomia toteuttamaan kenties vastenmieliseksi nähdyn ”uudenaikaisen toimenpiteen”, jonka ”merkitystä ja laajuutta asianomainen ei ole voinut arvostella.”³⁵⁹ Siinä missä kastaatio näyttäytyy jälkikäteen groteskina ruumiinrangaistuksena, oli usko sen hyödyllisyyteen ymmärrettävää ajan kontekstissa. Poistamalla sukupuolirauhaset yksilön uskottiin paranevan. Yhtä lailla kuin modernia lääketiedettä edustava kirurgi paransi yksilön syövästä leikkaamalla kasvaimen pois, uskottiin kastaation parantavan yksilön petomaisista taipumuksistaan. Kyseessä ei ollut ruumiin silvonta rangaistuksena rikoksesta, vaan lääketieteellinen toimenpide – operaatio yksilön parantamiseksi.

Hallituksen esitys toisti aiemman lain periaatetta, jonka mukaan toimenpidettä ei pitänyt nähdä ruumiinrangaistuksena, vaan yhteiskunnallisena suojatoimenpiteenä. Oli kyse sitten yhteiskunnan heikoimpien suojelusta, tai yhteiskunnan itsensä suojelusta, ajoi päätöksentekoa usko siihen, että yhteisön ja yksilön hyvän ollessa ristiriidassa, on toimittava yhteisen hyvän mukaisesti:

³⁵⁶ Fagerholmin I hallituksen ohjelma, 30.7.1948.

³⁵⁷ Esimerkiksi Suomessa kehitysvammaisia ja mielenrveysoongelmaisia saatettiin steriloida, mutta toisin kuin Saksassa Suomessa ei kehitysvammaisia tai mielisairaita tapettu tai siirretty perimältään kelvottomiksi katsottuja ihmisiä työ- ja tuhoamisleireille.

³⁵⁸ Harjula, 1997, 169, Mattila, 1999, 337–379.

³⁵⁹ HE N:o 58, VPA, III, 1948, 4.

Yhteiskunnan, joka monella eri tavalla pitää huolta yksilöistä ja sosiaalisen huollon avulla viime sijassa vastaa heidän toimentulostaan, täytyy voida pakollakin estää suvun jatkaminen, josta voidaan odottaa sosiaaliseen elämään täysin kelpaamattomia yksilöitä ja joka vai lisäisi sitä taakkaa, mikä yhteiskunnalla on sellaisten henkilöiden huollosta ja elättämisestä.³⁶⁰ Yhteiskunnan velvollisuudeksi nähtiin suojautua alati kasvavan degeneroituneen massan aiheuttamalta taakalta sekä kelvottomien yksilöiden aiheuttamilta sosiaalisilta ongelmilta. Tehokkaimmaksi keinoksi katsottiin ennaltaehkäisy.

Kaikista kolmesta hallituksen esityksestä selviää, että uuden seksuaalihygieenisen lakipaketin sävy oli kokonaisuudessa aiempaa ankarampi. Uudessa lakiehdotuksessa sterilisaatio ja lopulta voimaan tulleessa sterilisaatiolaissa sterilisoitavaksi määrättyltä yksilöltä vietiin oikeus valittaa saamastaan määräyksestä:

Jotta menettely saataisiin kyllin joutuisaksi ja tehokkaaksi, on katsottu asianmukaiseksi, että lääkintöhallituksen päätös aina saisi mennä täytäntöön ilman että asianomaisella olisi oikeutta hakea muutosta valittamalla päätöksestä.³⁶¹

Korkeimmalla oikeudella ei katsottu olevan riittävää asiantuntijuutta asiassa, toisin kuin lääkintöhallituksella. Asiaa perusteltiin myös sillä, ettei aiemman lain aikanaan kukaan ollut valittanut pakkosterilointimääräyksestä.³⁶² Aiemmin vapaaehtoisesta kastroatiosta tehtiin mahdollista ilman kastroitavan omaa suostumusta, jotta kastroimisten määrä saataisiin kasvuun. Rotuhygieenisistä syistä tehtävä abortin yhteydessä määrättiin sterilisaatio, mikäli sterilisoimista ei jostakin syystä pidetä tarpeettomana tai sen se terveydellisistä syistä ei voi tulla kysymykseen. Näiden leikkausten välinen yhteys vaatii, että ne toimeenpannaan samassa paikassa, toisaalta tämä esti toimenpiteen lykkääntymisen.³⁶³ Halu lisätä rotuhygieenisten toimenpiteiden määrää näkyi selvästi lakiehdotusten sisällössä ja julkilausutuissa pyrkimyksissä.

Vaikka toteutuneet sterilisaatiotoimenpiteet kohdistuivatkin erittäin voimakkaasti naisiin, oli uudessa 1950-luvulla voimaan tulleessa lakipaketissa selkeästi kumpaakin sukupuolta kohtaan osoitettu omat rotuterveyttä ylläpitävät toimenpiteet: degeneraatiossaan seksuaalisesti pidäkkeettömien miesten uhkaa vastaan pyrittiin

³⁶⁰ HE N:o 59, VPA, III, 1948, 1.

³⁶¹ HE N:o 59, VPA, III, 1948, 3.

³⁶² Mattila, 2003, 123–124.

³⁶³ HE N:o 59, VPA, III, 1948, 4.

taistelemaan kastraatioin, koska sukupuolirauhasten poiston uskottiin kuohitsevan heidän käytöksensä.³⁶⁴ Naisten seksuaalisuus nähtiin eri lailla vaarallisena ja samat pelot naisten kohdalla, mitä miesten seksuaalisuuteen liitettiin, olivat ennenkuulumattomia vielä vuonna 1950. Miespetojen vaaniessa viattomia, rodullisesti aliarvoiset naiset taas kantoivat kohdussaan kelvottomuuden siemeniä ja uuden aborttilain rotuhygieeniset periaatteet vastasivat tähän ongelmaan. Toisaalta rodullisesti ala-arvoisten naisten saatettiin nähdä kohonneen seksuaalisen halunsa myötä antautuvan yhteyteen lähes kenen kanssa tahansa ja saattaa näin maailmaan massoittain kelvottomia jälkeläisiä.

Omalta osaltaan sterilisaation kohdistuminen naisiin saattaa selittyä osittain sillä, että 1940-luvulla Suomessa neuvolajärjestelmä, jonka tarkoitus kansanterveysajattelussa oli kansan laadun parantaminen,³⁶⁵ vakiintui ja raskaana olevat naiset olivat sen kautta yhteydessä terveydenhuoltojärjestelmään, jolloin heidän kelvottomuutensa tuli lääkärien nähtäväksi, siinä missä kelvottomiksi katsotut miehet pysyivät näkymättömissä. Sama voidaan olettaa olleen tilanne myös köyhäinhoidon piirissä. Perheen ylläpito kaatui usein naisten niskaan vanhempien suhteen hajotessa ja naiset olivat näkyvämmiin esillä sterilisaatiotoimenpiteitä määräävien instanssien kanssa.

Hallituksen esitykset tämän lakipaketin kohdalla noudattivat pitkälti asiaa pohtimaan asetettujen komiteoiden mietintöjä. Lainvalmisteluaineiston perusteella voidaan sanoa, että vielä 1940-luvun lopulla rotuhygieniä tai eugeniikka, johon terminä näytetään viitattavan 1930-lukua enemmän, nähtiin varteenotettavana alana, jolla oli annettavaa yhteiskunnalliselle elämälle, kontrolloimalla degeneraation leviämistä ja ylläpitämällä kansanruumiin terveyttä. Huomion arvoista on se, että natsi-Saksan hirmutekojen paljastumisella ei näytä olleen vielä 1940-luvun lopulla vaikutusta uskoon rotuhygienian hyödyistä. Esimerkiksi aborttikomitean mietinnössä käytettiin äitien yhteiskunnallisten tukitoimien esimerkkinä natsi-Saksan käyttöön ottamia toimenpiteitä.

³⁶⁴ Vaikka periaatteessa myös naisenkin saatetaan kastroida sukupuolirauhaset poistamalla, on aineiston perusteella selvää, että toimenpide kohdistettiin miehiin.

³⁶⁵ Wrede, 2003, 73.

3.4 Usko degeneraatioon kestää

Aineiston perusteella voidaan sanoa, että usko degeneraation vastaisen taistelun tärkeydestä ei ollut hälvennyt mihinkään 1940-luvun aikana. Kenties sota-aika oli omalta osaltaan tarjonnut lisää todisteita kansakunnan konstituutiota heikentävästä rappiosta. Vuosina 1939–1945 sotilaista 2–2,5 prosenttia sai psykiatrista hoitoa. Sotaa edeltäneen ajan käsitykset sielullisesta rakenteesta ja degeneraatiosta elivät sota-ajan psykiatriassa. Sodan aikaisessa psykiatrisessa diagnostiikassa oltiin kiinnostuneita sotilaiden kokemusten sijasta lähinnä heidän perimästään, olemuksestaan ja oliko heidät psykiatriseen hoitoon ajanut traumaattisten kokemusten sijasta heidän patologinen tilansa. Suomalaiset psykiatrit arvioivat, että 80–95 prosenttia psykiatrista hoitoa saaneista sotilaista joutuivat hoitoon perinnöllisten tai luonnerakenteellisten syiden vuoksi. Samalla vuosina 1941 ja 1944 psykiatrit arvioivat peräti joka neljännen hoitoon päätyneen sotilaan kärsineen jonkinasteisesta vajaaälyisyydestä.³⁶⁶

Keihäänkärkenä rodullisesti aliarvoisen massan leviämistä vastaan katsottiin toimivaksi edelleen sterilisaatiolain,³⁶⁷ jonka tarkoituksena oli estää kelvottomiksi katsottujen yksilöiden lisääntyminen. Uusi sterilisaatiolaki laajensi sterilisoinnin perusteita genetiikasta kohti yhteiskunnan normeja rikkovan käytöksen kontrollia. Aiemmasta vuoden 1935 sterilisointilaista poisjätetyt yhteiskunnan vastaisina pidetyt ryhmät, kuten alkoholistit, rikolliset tai irtolaiset olivat uuden lain myötä mahdollista sterilisoida.³⁶⁸ Oliko kuitenkin kyse sterilisoimispoliittisen katseen siirtymisestä geneettisesti aliarvoisiksi katsotuista yksilöistä sosiaalsiin ongelmaryhmiin, vaiko vain sen näkökentän laajentumisesta? Olihan esimerkiksi rikolliset oletettu geneettisesti kelvottomiksi jo Cesare Lombrosson ajoista lähtien, vaikka sen todistamineen olikin osoittautunut hankalaksi. Aborttilain ensisijainen tarkoitus ei ollut estää biologisesti alimittaisten yksilöiden syntymistä, mutta se osaltaan vastasi tähänkin ongelmaan. Kastratiolain taas voi nähdä pikemminkin degeneraation riivaamien yksilöiden

³⁶⁶ Kivimäki, 2013, 9, 78–79, 357. Kivimäen tutkimuksen perusteella voisi sanoa, että yhtä lailla kuin kyvyttömyys toteuttaa kansalaisihannetta viesti persoonallisuuden häiriöistä, kertoi murtuminen sotarasituksen alla miehen kyvyttömyydestä toteuttaa miesihannetta, mihin psykiatrit löysivät perustelun biologisesta kelvottomuudesta.

³⁶⁷ Käytännössä sterilisaatio yhdistettiin usein aborttiin.

³⁶⁸ Vainio, 2014, 30.

olemassaolon hillitsemiseen pyrkineenä toimenpiteenä. Samalla kun se esti heitä lisääntymästä, esti se myös liiallisen ja vaarallisen sukuvietin toteuttamista.

Vaikka lait itsessään kohtasivatkin vastustusta, ei niiden rotuhygieenisten periaatteiden voida kuitenkaan joutuneen laajamittaisen hyökkäyksen kohteeksi. Lakien sisältöä voimakkaasti kritisoivat kansanedustajan Roinekin totesi:

Vaikka voinkin hyväksyä ajatuksen, että meidän ihmisten olisi oltava mitä jalointa rotua, kaikin puolin mallikelpoisia ihmisiä, niin ei ainakaan allekirjoittanut voi hyväksyä käsitystä, että tähän päästään samoja menetelmiä käyttäen kuin rotueläinten kasvatuksessa.³⁶⁹

Näyttää siltä, että vaikka kelvollisen kansanaineksen määrän kasvattamiseen tähtäämistä ei sinänsä kyseenalaistettu, eivät kaikki kansanedustajat olleet valmiita niihin varsin ankariin toimenpiteisiin, joita lakiehdotuksissa esitettiin. Roineen valitsema vertaus ihmisten ja rotueläinten kasvatuksen välillä oli yleinen, niin rotuhygienian profettojen, kuin vastustajien käyttämänä. Roineen käyttämä esimerkki paljastaa hyvin sen kaksinaisen suhtautumisen mitä rotuhygieniää kohtaan olivat toiset valmiita rationalisoimaan yhteiskuntaa jopa ihmisten jalostamiseen asti, kun taas toisille, joille sinänsä ihmisten laadun parantaminen sosiaalisen kontrollin avulla ei ollut ongelma, muuttui rotuhygienia kauhistukseksi sen alkaessa muistuttamaan liian paljon eläinjalostusta.

Siinä missä ensimmäistä sterilisaatiolakia säädettyä kysymys kaatumatautisista nousi keskeiseksi, ei uutta sterilisaatiolakia käsiteltäessä asia noussut enää ollenkaan asialistalle. Sen sijaan vaikean ruumiinvian omaavat yksilöt ja aiempaa suurempilukuinen antisosiaalisiksi katsottu ihmisten joukko: alkoholistit, narkomaanit sekä rikolliset nousivat uusiksi kohteiksi ulottaa yhteiskunnallishygieenisiä toimenpiteitä.³⁷⁰ Lakiehdotuksen mahdollistama yhteiskunnan vastaisen aineksen vapaaehtoinen sterilisaatio herätti jälleen eduskunnassa vastarintaa vasemmiston edustajien nähdessä sen vievän lakiehdotusta luokkalain suuntaan, kuten ensimmäisenkin sterilisaatiolain kohdalla oli keskusteltu. Sisäasiainministeri Aarre Edvard Simonen SDP:stä nousi puolustamaan lakiehdotuksen sterilisoimisperusteita, hänen mukaansa: ”sterilisoitavan köyhyydellä tai rikkaudella ei ole mitään tekemistä

³⁶⁹ VPP, II, 1949, 1999–2000.

³⁷⁰ HE, N:o 59, VPA, III, 1948, 2.

asian kanssa, Edellytyksenä on, että asianomainen henkilö on mielisairas tai vajaamielinen.” Sisäasiainministeri vakuutteli, että sterilisaation perusteena oli perinnöllisyysvaara tai biologisesta kelvottomuudesta johtuva kyvyttömyys huoltaa omia jälkeläisiään. Lisäyksenä aiempaan sterilisaatiolakiin Simonen huomautti, että uusi sterilisaatiolaki ”saattaisi mahdolliseksi sterilisoimislain soveltamisen henkilöön, joka on langennut huomattavaan alkoholin tai huumeaineiden väärin käyttöön, samoin kuin parantumattomiin irtolaisiin, vahvasti rikollisiin henkilöihin j. n. e.”³⁷¹ Vaikka laki saikin muodon, jossa antisosiaalisiksi nähdyt edellä luetellut henkilöt saatettiin sterilisoida vain heidän omasta aloitteestaan, on oletettavaa että tällaisten yksilöiden taipumusten nähtiin syntyvän heidän perimmäisestä olemuksestaan ja näiden perinnöllisten tekijöiden patoaminen yhteiskunnasta oli yhteiskunnallinen suojaustoimenpide. Moraalinen kelvottomuus paljasti biologisen kelvottomuuden.

3.5 Lakiehdotusten kohtaama kritiikki

Vuoden 1950 seksuaalishygieenisen lakipaketin eduskunnassa kohtaama kritiikki voidaan jakaa kahteen jo aiemman lainvalmistelun ajalta tuttuun päälinjaan. Lakia kritisoitiin toisaalta kristillismoralistiselta kannalta ja taas toisaalta epäiltiin lääketieteellisten toimenpiteiden käyttöä yhteiskunnallisen elämän ongelmien ratkaisemisessa. Voidaan sanoa, että vuoden 1950 sterilisaatiolait kohtasivat eduskunnassa samanlaista kritiikkiä kuin aiemmin vuonna 1935, sitä kritisoitiin joko luokkalakina tai kristillisiin syihin vedoten. Karkeasti kritiikin esittäjät löytyivät ensimmäisessä tapauksessa vasemmistosta ja jälkimmäisessä tapauksessa oikeistosta.

Kokoomuksen Margit Borg-Sundman pelkäsi, että abortin salliminen sosiaalisin syin johtaisi kansan terveen ja siveellisen elämän pohjan murtumiseen heikentäen etenkin nuorison moraalista selkärankaa. Kansan moraalista kantokyvystä vastuussa olleet lainsäätäjät eivät päätöksillään voineet ajaa kansan moraalialla sellaiseen suohon mistä nousemista ei enää olisi.³⁷² Joidenkin kansanedustajien mukaan abortin salliminen johtaisi seksuaalimoraalin rapautumiseen, koska abortit poistivat ei-haluttujen raskauksien uhan. Tämä pelko oli siinä suhteessa aiheeton, että vuoden 1950 aborttilaki ei sallinut aborttia sosiaalisista syistä. Koettu huoli muistutti jo vuonna 1934

³⁷¹ VPP, II, 1949, 2007.

³⁷² VPP, II, 1949, 2002–2003.

sterilisaatiolain kohtaamaa kritiikkiä siinä suhteessa, että näyttää siltä, että osa kansanedustajista uskoi, että mikäli pelko raskaaksi tulemisesta poistettaisiin, valtaisi hillitön seksuaalinen halu kelvottomaksi katsotut kansalaiset, mikä toisaalta oli yhdenmukaista sen suhteen, mitä mielisairaiden ja vajaamielisten seksuaalisuudesta ajateltiin.

Pisimmille eduskunnassa kritiikkinsä vei jo aiemman vuoden 1935 sterilisaatiolain aikana ankaria vastalauseita esittänyt ruotsalaisen eduskuntaryhmän Albin Wickman, joka asian kolmannessa käsittelyssä 11. marraskuuta 1949 ehdotti koko lakipaketin hylkäämistä, saamatta kuitenkaan kannatusta.³⁷³ Saarnaajana toimineen Wickmanin kritiikin keskeinen sisältö oli aiemman vuoden 1934 lakiehdotuksen käsittelyn tavoin vahvasti kristilliseen näkökulmaan perustuvaa. Ihmisen ei sopinut puuttua jumalalliseen järjestykseen epäämällä kyvyn lisääntyä, eikä abortilla sopinut rikkoa viidettä käskyä ja laki olisi vedettävä käsittelystä tämän vuoksi.

Kuten jo aiemman vuoden 1935 lainvalmistelun käsittely osoitti, kristinusko taipui yhtä lailla puolustamaan kuin vastustamaan sterilisaatiota tai aborttia. Puoltavaa kantaa edusti muun muassa Maalaisliiton Rantamaa, joka oli ammatiltaan pappi ja väkevä kastraatioasian ajaja:

Kun kastraatio on jollekin suoritettu, on rikoksen uusiminen sen jälkeen hänelle mahdotonta. Kun tämä on eräs inhimillisen, vajavaisen yhteiskunnan keino pelastaa edes tällä tavalla lapsia, niin tämä laki on juuri tämän tähden ehdottomasti ja nimenomaan eettillisistä ja kristillisistä syistä hyväksyttävä.³⁷⁴

On mielenkiintoista, että kristinuskoa saatettiin hyödyntää niin puolesta- kuin vasta-argumentteina tässä asiassa. Toisaalta sterilisaatio ja abortti olivat puuttumista jumalalliseen järjestykseen ja luomistyöhön, mutta samanaikaisesti on nähtävissä, että degeneraatio ja kristillinen käsitys perisynnistä näyttivät toimivan rinta rinnan. Yhtä lailla, kun ihmisten nähtiin syntyvän perisynnin taakka sielussamme, degeneroituneet yksilöt kantoivat omaa taakkaansa, olemuksensa perimmäistä turmeltuneisuutta, joka toisin kuin perisynti saatettiin parantaa nykyaikaisella lääketieteellä.³⁷⁵ Degeneraation

³⁷³VPP, III, 1949, 2044.

³⁷⁴VPP, III, 1949, 2046.

³⁷⁵Rotuhygieniaan käytänteihin liittyi muitakin uskonnollisia allegorioita. Tuomaala kirjoittaa hyvin, kuinka lasten terveystarkastukset kouluissa rinnastuivat uskonnolliseen seremoniaan. Ritualisoidussa tilaisuudessa lapset tulivat kehojensa kautta osaksi kansanruumista ja papin aseman perinyt lääkäri

leviämisen päättäminen oli Rantamaan hengenheimolaisten silmissä eettinen ratkaisu niin kristillisistä kuin yhteiskunnallisista syistä.

Vaikka eduskuntaa johti SDP:n muodostama vähemmistöhallitus, kohtasi se kritiikkiä myös vasemmalta.³⁷⁶ SKDL:n lausuman kritiikin keskeinen argumentti sterilisaatiolakia kohtaan oli, että se mahdollisti lainkäyttämisen alimpien yhteiskuntaluokkien kasvun hillitsemiseksi. Edustaja Roine totesi:

Kun tällaiset huoltolautakunnat sitten tekevät esityksiä sterilisoimisesta, niin ei ole mitään takeita siitä, että lääkintöhallitus pystyy aina harkitsemaan, etteikö kysymyksessä ole sellainen hullu, joka on sitä vain siksi, että kunnan köyhäinhuoltonot supistuisivat, mutta köyhyydestä ei vapauduta sterilisoimalla köyhät, vaan sillä tavalla köyhtyy koko yhteiskunta.³⁷⁷

SKDL:n Roineen näkemyksen ei voida sanoa olevan täysin tuulesta temmattua, sillä on loogista olettaa, että sotavuosien ja sotakorvausten entisestään köyhdyttämässä Suomessa oli painetta pyrkiä vähentämään sosiaalihuollon kustannuksia. Toisaalta Roineen puoluetoveri Mauri Ryömä oli voimakkaasti sitä mieltä, että tällainen näkemys oli täysin väärä:

Tämän lain päätarkoituksenaahan ymmärrettävästi on rajoittaa perinnöllisesti sairasmielisten tai muuten vajaakelpoisten yksilöiden syntymistä Tässä mielessä on täysin asiaankuulumatonta ottaa lakiin jotakin varallisuuskysymystä, jolla ei ole mitään tekemistä lain tarkoitusperän kanssa.³⁷⁸

Vaikka Ryömä edustikin Suomen kansan demokraattisen liiton eduskuntaryhmää, näytti hän lääketieteen liseniaattina omaksuneen ajan perinnöllisyystieteelliset näkemykset ja oli vakaasti sitä mieltä, ettei lain tarkoituksena ollut köyhien sterilisaatio. Silti SKDL:n Eino Roineen esittämät uhkakuvat lain käytännön tulkinnasta olivat aiheellisia. On hyvin aiheellista kysyä, kuinka paljon sterilisaatioasiaa pinnan alla ylipäättään ajoi pyrkimys vähentää yhteiskunnan menoja tekemällä lapsettomiksi kaikista eniten sosiaalimenoja aiheuttavat yksilöt? Olihan sterilisaatiolain ääneen

koetteli heidän kelvollisuuttaan. Normaali ihminen oli ruumiillisesti ja moraalisesti kykenevä. ”Määritellessään lasta kokonaisvaltaisesti terveydenhoidon asiantuntija oli luomassa uutta valtiostituutiota sidottua kansalaisuutta. Samalla hän välitti modernin lapsen normaalia. Jumalalliseen lihaan ja vereen yhtymisen rinnalle tuli vertautuminen kansanruumiiseen.” Tuomaala, 2003, 109.

³⁷⁶ On muistettava, että SKDL muodostui ”porvarilliseksi” muuttuneen SDP:n vasemmistosiivestä ja puolueiden välillä oli syvä kiulu.

³⁷⁷ VPP, II, 1949, 2002.

³⁷⁸ VPP, II, 1949, 2014.

sanotuissa perusteissa pyrkimys vähentää vain taakkana olevien yksilöiden yhteiskunnalle tuottamaa räsitusta.

Lakiehdotusten ei voida sanoa kuitenkaan kohdanneen kovinkaan voimakasta tai järjestäytyntä vastarintaa. Uudet kastraatio- sekä aborttilait hyväksyttiin eduskunnassa ilman äänestämistä. Ainoastaan sterilisaatiolaista tarvitsi äänestää RKP:n Wickmanin ehdottamana ja Mauri Ryömän kannattamana. SKDL:n Ryömän mukaan asian toisessa käsittelyssä 1. § ja 6. § olivat saaneet sellaiset muodot, että ne saattaisivat johtaa henkilöiden sterilisoimiseen varallisuutensa perusteella. Lakiehdotus kuitenkin hyväksyttiin äänin 115–39, 4 tyhjää ja 41 poissa.³⁷⁹ Ilmeisesti edustaja Roineen puhe luokkalaista tehosi osaltaan Ryömään.

3.6 Vuoden 1950 voimaantulleiden lakien rotuhygieeniset kohdat

Heinäkuun 1. päivänä 1950 voimaantulleista laeista ensimmäinen oli aborttilaki. Sen 1. §:n kolmas momentti mahdollisti vapaaehtoisen abortin rotuhygieenisistä syistä, mikäli äidin tai isän perimän perusteella lapsella esiintyisi mielisairautta, tylsämielisyyttä tai vaikean ruumiillista sairautta tai muuta vaikeaa vikaa. Lain toinen pykälä määräsi, että jos raskaus äidin periytyvien taipumusten vuoksi keskeytettiin, tuli abortin yhteydessä suorittaa myös sterilisaatio, ellei painavat syyt sitä estäneet.³⁸⁰ Abortti voitiin suorittaa ilman naisen suostumusta, mikäli naisen häiriytyneen sielutoiminnan johdosta hän ei kyennyt siitä kieltäytymään.³⁸¹ Raskauden keskeytys saatettiin tehdä kahden lääkärin erikseen antaman, yksityiskohtaisesti perustellun kirjallisen lausunnon ja heidän yhteisen päätöksen perusteella. Lääkäreistä toisen tuli olla keskeyttämisen suorittava ja toisen lääkintöhallituksen raskauden keskeyttämistä koskevia asioita käsittelemään määräämä.³⁸² Luvan abortin suorittamiseen antoi lääkintöhallitus, joka käsitteli asian kiireellisenä. Läkintöhallituksen asiasta antamaan päätöksen ei voinut hakea muutosta.³⁸³ Mikäli raskauden keskeytys on suoritettava naisen sairauden, ruumiinvian tai heikkouden perusteella, eikä asiaa voitu viivyttää saatettiin raskaus keskeyttää yksittäisen lääkärin omasta päätöksestä.³⁸⁴

³⁷⁹ VPP, III, 1949, 2047.

³⁸⁰ AsK, 82/1950, 1. §.

³⁸¹ AsK, 82/1950, 2. §.

³⁸² AsK, 82/1950, 5. §.

³⁸³ AsK, 82/1950, 9. §.

³⁸⁴ AsK, 82/1950, 8. §.

Vuoden 1950 aborttilaki ei mahdollistanut, huolimatta useiden kansanedustajien pyrkimyksistä, aborttia sosiaalisista syistä. Vain lääketieteelliset, rotuhygieeniset ja eettiset syyt³⁸⁵ katsottiin riittäviksi perusteiksi sikiönlähdettämiseen. Jo vuosikymmeniä aiemmin harjoitetusta käytännöstä, biologisesti arvottomiksi katsottavien yksilöiden aborttoimisesta tuli viimein laillista, vaikka sen voitiin katsoa olleen jo 1920-luvulla ”maan tapa”. Uusittu sterilisaatiolaki mahdollisti mielisairaiden tai vajaamielisten pakkosterilisaation lääkintöhallituksen määräyksen perusteella ilman henkilön omaa suostumustaan, jos vajaakelpoisuus katsottiin sen laatuiseksi, että se ilmaantuisi hänen jälkeläisiinsä tai aiheuttaisi, että hänen lapsensa jäisivät huoltoon vaille. Lisäyksenä aiempaan sterilisaatiolakiin, uuden lain toinen pykälä mahdollisti oikeustoimikelpoisen henkilön sterilisaation asianomaisen omalla hakemuksella, jos hän oli sieluntoiminnan sairaalloisuuden vuoksi alkoholin, huumausaineiden väärinkäytön tai muun yhteiskunnanvastaiseen elämäntavan johdosta vastaisuudessa ilmeisen kykenemätön huolehtimaan lapsistaan. Mikäli raskauden keskeytyksen syynä on ollut sairaus tai ruumiinvika, saattoi lääkäri suorittaa abortin ohella sterilisaation.³⁸⁶

Sterilisaatioesityksen teki joko lääkäri tai asianomaisen hoitolaitoksen johtaja tai terveydenhoitolautakunta sekä, milloin asianomainen itse, hänen puolisonsa tai hänen lapsensa ovat täyden köyhäinhoidon varassa tai jos hän tai hänen lapsensa on saatettu jonkin lastensuojelulain edellyttämän toimenpiteen alaiseksi, huoltolautakunta.³⁸⁷ Toisin kuin aiemmassa sterilisaatiolaissa uudesta sterilisaatiolaista vietiin mahdollisuus valittaa saamastaan sterilisaatiomääräyksestä, mikä tarkoitti, että saatuaan määräyksen pakkosterilisoinnista asianomaisella ei ollut muuta mahdollisuutta kuin alistua saamaansa päätökseen, mikäli toimenpiteen kohde edes ymmärsi toimenpiteen merkityksen.³⁸⁸

Kastroimislaki oli kohdistettu seksuaalirikollisiin ja mahdollisti rikokseen tai rikoksen yritykseen syyllistyneen henkilön sukupuolirauhasten poistamisen ilman hänen omaa

³⁸⁵ Jos lapsi oli saanut alkunsa raiskauksesta tai insestistä.

³⁸⁶ AsK, 83/1950, 5. §. “Ellei nainen ole kykenevä antamaan pätevää suostumusta toimenpiteen suorittamiseen, tulee lääkärin, mikäli mahdollista, hankkia siihen läheisen omaisen suostumus.”

³⁸⁷ AsK, 83/1950, 6. §.

³⁸⁸ AsK 83/1950, 9. §.

suostumustaan, mikäli hänen rikoksensa todisti, että hän oli sukuviettinsä vuoksi vaarallinen toiselle henkilölle. Sama oli tilanne, jos kyseessä sielullisesti vajaakykyinen tai pysyvästi mielisairas henkilö, jota hoidettiin mielisairaalassa tai siihen verrattavassa laitoksessa, oli sukuviettinsä vuoksi vaarallinen toiselle henkilölle ja luotettava selvitys siitä on esitetty.³⁸⁹ Esityksen operaation suorittamisesta teki asianomaisen ollessa vankilassa, mielisairaalassa tai siihen verrattavassa laitoksessa laitoksen johtaja ja muissa tapauksissa poliisipäällikkö. Mikäli henkilö oli osoitettu syypääksi vaikeanlaisen seksuaalirikokseen, oli kastroimista koskeva kysymys aina saatettava lääkintöhallituksen harkittavaksi, joka teki päätöksen kaikissa kastraatioasioissa.³⁹⁰

Oikeustoimikelpoinen ihminen saatettiin kastroida hänen omasta hakemuksestaan, jos oli syytä varoa, että ”hän sukuviettinsä takia joutuisi tekemään rikoksia taikka että hänelle sen luonnottoman voimakkuuden tai suuntautumisen vuoksi koituisi vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja”³⁹¹ Mikä periaatteessa tarkoitti, että pedofiilit, joita silmällä pitäen laki selkeästi oli laadittu, tai homoseksuaalit saattoivat anoa kastraation toimittamista lääkintöhallitukselta halutessaan. Kastraatiomääräyksestä toisin kuin sterilisaatiosta saattoi valittaa ja lääkintöhallituksen tuli huomion ottaen yksityistapauksessa esiintyvät asianhaarat, määrättävä joko, että kastroiminen sopivin pakkokeinoin suoritettavaksi tai että kastroimisen toimittaminen olisi määräjäksi lykättävä. Mikäli määrättyä kastrointia lykättiin eikä asianomainen ollut suljettuna laitokseen hänet tuli pitää pakkolaitoksessa toimenpiteen suorittamiseen asti.³⁹² Jos lääkintöhallitus totesi, että lainvoiman saaneella päätöksellä kastroitavaksi määrätty henkilö ei enää ollutkaan sukuviettinsä vuoksi vaarallinen, oli kastraatiomääräys viipymättä määrättävä raukeamaan.³⁹³

³⁸⁹ AsK 84/1950, 1. §.

³⁹⁰ AsK 84/1950, 5. §, 4. §.

³⁹¹ AsK 84/1950, 2. §.

³⁹² AsK 84/1950 9. §.

³⁹³ AsK 84/1950, 10. §. On mielenkiintoinen huomio, että sterilisaatio, jota sovellettiin käytännössä lähinnä naisiin, oli peruuttamaton, kun taas vain miehiin sovellettu kastraatio saatettiin perua anomuksen perusteella. Kun myöhemmin sterilisaatiolain kohdistamista naisiin on kritisoitu esimerkkinä yhteiskunnan ”patriarkalisesta kontrollista”, niin tällaisten yksityiskohtien voisi sanoa tukevan tällaista näkökantaa.

3.7. Lakipaketin toteutus käytännössä

Uusien lakien voimaantuloa seurasi suomalaisen sterilisaatiopolitiikan huippuvuodet. Puhtaasti rotuhygieenisiksi katsottuja toimenpiteitä voidaan katsoa olleen lääkintöhallituksen määräämät sterilisoinnit sekä sterilisoinnin ohella myönnetyt abortit. Uudet lait olivat voimassa vuodet 1950–1970 ja tällä ajanjaksolla pakkosterilisaatioiden huippuvuodet sijoittuivat vuosien 1958–1961 välille jolloin naisia pakkosteriloitiin yli 200 henkeä vuodessa ja miehiä vuosittain noin 50. Abortin ehdolla myönnettyjen sterilointien huippu saavutettiin hieman myöhemmin ja se sijoittuu vuosille 1960–1965 jolloin vuosittain yli 250 naiselle myönnettiin abortti ehtonaan sterilisaatio.³⁹⁴ Laskettaessa yhteen sterilisoitaviksi määrätyt ja abortin ehdolla sterilisoidut henkilöt muodostuu näiden huippuvuodeksi 1960. Tiukasti määriteltynä pakkosterilisaatioita olivat tapaukset, joissa henkilö kieltäytyi toimenpiteen suorittamisesta ja hänet määrättiin siihen vastentahtoisesti. Kuitenkin myös tapaukset, joissa asianomainen ei ymmärtänyt toimenpiteen merkitystä saatetaan laskea pakkosterilisaatioiksi³⁹⁵ Pakkosterilisaatio oli mahdollista vain oikeustoimikelpoisten kohdalla, huoltoviranomaiset saattoivat kuitenkin suostutella asiakkaitaan toimenpiteeseen. Vaikka kyse ei ollut suoranaista pakosta, näitä tapauksia tuskin voidaan puhtaasti vapaaehtoisuudeksiakaan voida laskea.³⁹⁶ Pelkkä asianomaisen suostumus ei käytännössä aina tarkoittanut, että asianomainen olisi täysin ymmärtänyt mistä toimenpiteessä oli kysymys, joissain tapauksissa saattoi olla kyse vain jonkin dokumentin allekirjoittamisesta. Tästä kertoo esimerkiksi lääkintöhallitukselle lähetetyt purkuanomukset.³⁹⁷

Kaikista toisen sterilisaatiolain aikana sterilisoiduista 13.kesäkuuta 1950 – 31. toukokuuta 1970 operoidusta 49 332 henkilöstä, suurin osa sterilisoitiin lääketieteellisin perustein. Tällä aikavälillä pakkosteriloitiin 3 110 naista ja 511 miestä. Abortteja sterilisaation ehdolla myönnettiin 3 544 naiselle.³⁹⁸ Kaikista 49 332:sta sterilisaatiosta lähes 80 prosenttia suoritettiin naisille lääketieteellisen indikaation perusteella, mikä selittää naisten yliedustusta. Kuitenkin valtaosa rotuhygieenisin ja

³⁹⁴ Vehmas, 2000, 14, kuvio 2.

³⁹⁵ Vehmas, 2000, 13, kuvio 1. 50, 52.

³⁹⁶ Vainio, 2014, 65.

³⁹⁷ Vehmas, 2000, 57.

³⁹⁸ Vehmas, 2000, 11.

sosiaalisin syin suoritetuista sterilisaatioista tehtiin naisille. Vuosina 1950–1970 välillä sterilisoitaviksi määrättävistä lähes 86 prosenttia oli naisia ja myönnettyistä vapaaehtoisista sterilisaatiosta jopa 89 prosenttia. Sterilisaatioluvan saaneista naisista lähes 40 prosenttia oli luvan saadessaan raskaana.³⁹⁹ Toiseksi suurimpana sterilisoitujen ryhmänä säilyi kuitenkin rotuhygieenisin syin steriloidut, joiden määrän sosiaalisin perustein suoritettut sterilisaatiot ylittivät vain vuosina 1963, 1964, 1965 ja 1968.⁴⁰⁰ Sterilisaation ehdolla suoritettujen aborttien määrä oli korkeimmillaan 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun puoliväliin, eniten niitä myönnettiin vuonna 1963. Vuonna 1960 lähtien sterilisoinnin ohella myönnetyt abortit ohittivat naisten sterilisointimääräykset, jotka taasen kääntyivät laskuun vuonna 1960. Naisten ja miesten sterilointimääräysten vuosittaisten lukumäärien suunnat ovat varsin samankaltaiset, vakkakin miesten luvut ovat huomattavasti alhaisemmat. Pelkkien sterilisaatiomääräysten määrät alkoivat laskea jo 1960-luvun alkupuolella mutta silti kokonaisuutena ne pysyivät korkeampana kuin 1950-luvun alkupuolella.⁴⁰¹ Lakien muutos oli tehokas toimenpide, joka selvästi tehosti suomalaista sterilisaatiopolitiikkaa ja rotuhygieenisin syin suoritettu tarjosi uuden ratkaisun degeneraation leviämisen hillitsemiseen.

Sterilisaatioasiat käsiteltiin lääkintöhallituksen tieteellisessä neuvostossa ja sen päätökset perustuivat vuonna 1950 voimaantulleisiin lakeihin. Sterilisaatiohakemukset ja esitykset laadittiin lääkintöhallituksen vahvistamille lomakkeille. Liitteinä lomakkeille oli esimerkiksi virkatodistuksia, älykkyystutkimusten pöytäkirjoja ja eri tahojen lausuntoja. Sterilisoimislausunnon perinnöllisyyttä käsittelevä kohta valaiseen hyvin, miten kelvottomaksi katsottujen yksilöiden perimää arvioitiin. Siinä kysyttiin suvun ylenevissä polvissa tai sivuhaaroissa ilmennyttä mielisairautta, vajaaälyisyyttä, psykopatiaa, omituisia luonteita, itsemurhia rikollisuutta, yhteiskuntavastaisuutta, kroonillista alkoholismia tai huumausaineiden käyttöä, kaatumatautia yms., vanhempien keskinäistä sukulaisuutta, hakemuksessa käsitellyn yksilön lasten abnormisuutta sekä saatettiinko omaksua että yksilön sairaus johtui kokonaan tai

³⁹⁹ Vainio, 2014, 47.

⁴⁰⁰ Mattila, 1999, Liite 9, 392.

⁴⁰¹ Vehmas, 2000, 14–15.

pääasiallisesti ulkoisista syistä.⁴⁰² Sterilisoimislaissa oikeustoimikelpoisuuden raja kulki 12 vuoden älykkyysiän kohdalla. Älykkyystesteissä heikkomielisyyden⁴⁰³ ja jälkeenjääneisyyden⁴⁰⁴ rajalle sijoittuneet säilyivät oikeustoimikelpoisuutensa. Lääkintöhallituksen mielisairaalahoidon tarkastajan Inkeri Kettusen mukaan raja oikeustoimikelpoisuuden kohdalla näissä tapauksissa oli häilyvä sillä älykkyysiltään 9–12 -vuotiaan tasolla olleita kohdeltiin pääsääntöisesti oikeustoimikelpoisina, vaikka käytännössä heidät saatettiin myös oikeustoimikelvottomina määrätä toimenpiteeseen.⁴⁰⁵

Huomionarvoinen muutos sterilisaatiopolitiikassa oli Vehmaan havaintojen mukaan muutos sterilisointien perusteluissa. Rotuhygieeniset seikat väistyivät taloudellisten perusteiden tieltä ja juuri pakkosterilisaatioita perusteltiin hyvin pitkälti taloudellisesti. Eduskunnassa keskustelua herättänyt sosiaalisten indikaatioiden painottaminen näyttää käytännössä tarkoittaneen juuri sitä, että yhteiskunnalle kalliiden yksilöiden sterilisoiminen näytti aina vaan houkuttelevammalta.⁴⁰⁶ Vainion mukaan uuden sterilisaatiolain sosiaalinen perustelu sterilisaatiolle mahdollisti, että yhteiskunnan vastaista elämää viettäneet saatettiin sterilisoida ennaltaehkäisevästi tai henkilöiden joutuessa sosiaalihuollon piiriin, jolloin lakia sovellettiin reaktiivisesti. Puhdas epäily sterilisoitavan kyvyttömyydestä hoitaa lapsiaan ilman empiiristä todistusta yhdistettynä antisosiaaliseen käytökseen antoi tarvittavan vahvistuksen sterilisoinnille.⁴⁰⁷ Samanaikaisesti, kun moni sterilisaatioiden merkityksestä rotuterveydelle kirjoittanut aikalaiskirjoittaja myönsi, ettei sterilisoinneilla ollut rotuterveyden kannalta merkitystä kansan rodullisen laadun parantamiseksi nousi tärkeämmäksi perusteluksi yleisen edun vaatimukset. Vajaamieliset, mielisairaajat ja yhteiskunnanvastaista elämää viettävät yksilöt nähtiin taloudellisina rasitteina, joiden lapsettomaksi tekemistä yhteinen etu vaati.⁴⁰⁸ Näyttää kuitenkin siltä, että perinnöllisyys tarjosi lisäpontta sterilisaatiovaatimuksille. Vuosien 1956–1960 välisenä aikana huoltotoimistosta anotuista sterilisaatioista puolet perusteltiin sterilisoitavaksi haettavan

⁴⁰² Vehmas, 2000, 46.

⁴⁰³ Älykkyysikä 9–12 vuotta.

⁴⁰⁴ Älykkyysikä 12–14 vuotta.

⁴⁰⁵ Vainio, 2014, 102–103.

⁴⁰⁶ Vehmas, 2000, 63.

⁴⁰⁷ Vainio, 2014, 90–91.

⁴⁰⁸ Vehmas, 2000, 88.

luonnevikaisuudella, lastenvalvojan ilmoittamista aviottomista äideistä psykopaateiksi määriteltiin jopa 80 prosenttia.⁴⁰⁹

Vehmaan näkemyksiin yhtyy myös Mattila, jonka mukaan lainsäädäntöä tiukennettiin Suomessa samaan aikaan, kun sosiaaliturvaa laajennettiin. Mattilan mukaan pyrkimyksenä oli rajoittaa sosiaaliturvaan oikeutettujen ihmisten määrää ja keinoksi valikoitui rotuhygienian ja sterilointipolitiikka. Hänen mukaansa rotuhygienian ja sterilointien puolestapuhujat toimivat määrätietoisesti sen puolesta, että sosiaaliturvan rakentajat, jotka olivat huolissaan nousevista kustannuksista, lobattiin hakemaan rotuhygieniasta ratkaisuja poliittisiin kysymyksiin.⁴¹⁰ Sotaa käyneessä Suomessa mielisairaat ja kehitysvammaiset olivat jo olleet niitä ihmisryhmiä keiden huollon resursseista saatettiin tinkiä eniten.⁴¹¹ Tämä linja jatkui myös sodan päätyttyä.

1950-luvulla säädettiin muitakin lakeja, jotka tehostivat suomalaisen lainsäädännön rodunjalostuksellisia pyrkimyksiä. Vuonna 1952 voimaan tuli uusi mielisairaallaki, siinä maa jaettiin mielisairaanhoidonpiireihin, joiden mielisairaanhoidot toimistot määrättiin huolehtimaan mielisairaiden ja vajaälyisten sterilisoimisesta. Vuonna 1958 säädettiin vajaamielislaki, jonka asetus taas määräsi, että vajaamielislaitoksen johtajan piti vuotuisesti harkita laitoksen asukkaiden vapauttamista, jonka ohessa oli puntaroitava, oliko tarpeellista esittää sterilisaatiota. Mattilan mukaan tällainen lainsäädäntö oli ”oli huoltotoimistojen lääkäreille ja vajaamielislaitosten johtajille eräänlainen epävirallinen sterilointiesityspakko”.⁴¹² 1950- ja 1960-luvuilla sterilisaatioiden toimittaminen oli arkipäivää esimerkiksi kehitysvammalaitoksissa.⁴¹³ Koko 1950-lukua voidaan kuvata rotuhygieenisten toimenpiteiden tehostamisen vuosikymmenenä.

4. 1970-luvun radikaali suunnanmuutos

Suomalaisen kansanruumiin suojele ja kultivointi rotuhygieenisin toimenpitein saavutti huippunsa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, mitä seurasi nopea muutos asenteissa ja

⁴⁰⁹ Vainio, 2014, 98–99.

⁴¹⁰ Mattila, 2003, 117.

⁴¹¹ Kivimäki, 2013, 42

⁴¹² Mattila, 2003, 121.

⁴¹³ Harjula, 1997, 165.

politiikassa. Vuosien 1950 ja 1970 välisenä aikana hiipui ajatukset kansanruumiin elinvoiman tärkeydestä sekä valtion ja kansakunnan kohtalonyhteydestä. Maassa siirryttiin aiemmasta kuriyhteiskunnasta kohti hyvinvointivaltion rakentamista. 1930-luvulta keskeisessä asemassa ollut väestö- ja perhepolitiikan korvasi työllisyyspolitiikka.⁴¹⁴ Hyvinvointivaltioprojektille tasasi tietä 1950- ja 1960-lukujen valtaisa taloudellinen kehitys, joka jatkui 1970-luvulle asti. Vaikka Suomi ei edelleenkään ollut rikas maa ja elintaso pysyi suhteellisen matalana, oli taloudellinen kehitys maailman huippuluokkaa, verot suhteellisen alhaisia ja julkisella rahalla rakennettiin terveydenhuoltoa, koulutusta, kulttuuritoimintaa, tehtaita ja asuntoja. Uuden suunnan suomalaisessa sosiaalipolitiikassa kuvasi Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaisema *60-luvun sosiaalipolitiikka*, josta tuli suomalaisen hyvinvointivaltion ohjelmanjulistus ja jonka myötä heräsi keskustelu terveydenhoidollisista kansalaisoikeuksista, joiden turvaaminen nähtiin sittemmin yhteiskunnallisena tehtävänä. Osaltaan tähän muutokseen vaikutti ne sopimukset suositukset, joihin Suomi oli sitoutunut toisen maailmansodan jälkeen.⁴¹⁵ Talouskasvua pidettiin hyvinvoinnin perusteena ja suomessa alettiin ajatella, että tukemalla sairaita ja sosiaalisesti heikossa asemassa olevia, talouskasvu vahvistuisi. Yksilöt, jotka aiemmin katsottiin taakaksi, haluttiin nyt saada mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan.⁴¹⁶ Suomen bruttokansantuote kaksinkertaistui vuosien 1960–1980 välillä.⁴¹⁷ Edelleen agraarisen maan kaupungistuminen jatkui. Samalla syntyvyys laski seuraten 1940-luvulta alkanutta trendiä. Pohja syntyvydessä saavutettiin vuonna 1973, kun lapsia syntyi enää puolet siitä mitä huippuvuonna 1947 oli syntynyt.⁴¹⁸ 1970-luvulle tultaessa Suomi oli saavuttanut teollisuusmaille tyypillisen kehityskulun, elintaso nousi kohisten, väestön kasvu hidastui lapsiluvun pienentyessä ja maaseutu tyhjeni. Toisin kuin aiemmin, väestönkasvun hidastuminen ja kaupungistuminen eivät enää näyttäneet yhtä vakavina ongelmina, kuin aiempina vuosikymmeninä.

⁴¹⁴ Mattila, 2003, 120.

⁴¹⁵ Harjula, 2015, 235–236. Suomi sitoutui esimerkiksi WHO:n perussääntöön 1946 ja YK:n ihmisoikeusjulistukseen 1948.

⁴¹⁶ Harjula, 2015, 237–239.

⁴¹⁷ Anttonen, 2012, 77.

⁴¹⁸ Vuonna 1947 syntyi 108 000 lasta, 1973 enää 57 000. Meinander, 2012, 354, 358.

Samalla kun suomalainen yhteiskunta muuttui, koki maan poliittinen kenttäkin uudistuksia. Aiemmasta leiri-Suomesta siirryttiin kohti konsensus-Suomea.⁴¹⁹ 1970-lukua on kuvailtu kaiken politisoitumisen vuosikymmenenä ja politiikkaa alettiin tehdä uusilla aiempaa laajemmilla aloilla.⁴²⁰ Poliittisessa puheessa sotametaforat saivat tehdä tilaa, kun kamppailun sijasta asiat alettiin nähdä koneena.⁴²¹ Taistelun kaikkea poliittista toimintaa määrittelevänä vertauksena korvasi rationaalisuutta ja järkeä korostanut mekanistinen puhetapa. Nähtiin että on olemassa totuus hyvästä yhteiskunnasta, johon saatettiin rationaalisella toiminnalla päästä.⁴²² Yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos näkyi myös politiikassa, 1960-luvulla alkanut arvoilmapiirin liberalisoituminen johti kontrollipolitiikan arvostelemiseen. Tämä näkyi jopa ”arvoradikalismiksi” leimattuna ilmiönä, joka seurasi yleislänsimaista radikalismia aaltoa. Vuonna 1966 vasemmisto sai toista kertaa Suomen historiassa ehdottoman enemmistön eduskunnassa ja vasemmiston ja keskustan muodostama hallitus alkoi toteuttaa radikaalia uudistuspolitiikkaa, joka tavoitteli liberaalia ja tasa-arvoista hyvinvointiyhteiskuntaa.⁴²³

Sterilisaatio-, kastroatio- ja aborttilakia lähdettiin jälleen uudistamaan 1960-luvun lopulla. Kun sodanjälkeisessä Suomessa oli katsottu tarpeelliseksi kiristää sterilisaatiolakeja, 1970-luvulle tultaessa puhalsivat uudet tuulet; pakkosterilisaatioiden aika tuli päätökseen ja asenneilmapiiri sosiaalisista syistä tehtävää raskauden keskeytystä kohtaan muuttui selkeästi aiempaa myönteisemmäksi. Voimassaolevan aborttilain säännösten ei enää katsottu riittävästi ottavan huomioon raskauden keskeyttämistä koskevien asenteiden muuttumista, eikä lääketieteen piirissä tapahtunutta uudelleen asennoitumista, joka korosti aiempaa voimakkaammin mielenterveydellisiä, sosiaalisia ja psykologisia näkökohtia raskauden keskeyttämistä koskevissa ratkaisuissa.⁴²⁴ Vielä suurempi muutos tapahtui asenteissa suvunjatkamiskyvyn poistamista kohtaan. Kun vuonna 1950 sterilisaatiolakia

⁴¹⁹ Mickelsson, 2007, 187.

⁴²⁰ Mickelsson, 2007, 240.

⁴²¹ Mickelsson, 2007, 202.

⁴²² Mickelsson, 2007, 220–221. Mickelsson huomauttaa, että ”ei ole toisarvoista millä termeillä ihmisten välisiä suhteita ja kanssakäymistä kuvataan, sillä metaforien valinta tuo mukanaan toiminnan logiikan. Jos ihmisten väliset suhteet kuvataan koneen kaltaisiksi, oletetaan, että koneen jokainen ratas on käyttäjänsä täydellisessä hallinnassa.” Mickelsson, 2007, 213.

⁴²³ Konttinen, 1998, 187–196, Haaraja, 1992, 64–77.

⁴²⁴ HE, N:o 104, VPA, I, 1969, 1.

kiristettiin ja voimaan tuli abortti- ja kastreerilait, jotka kiristivät suomalaista rotuhygieenistä lainsäädäntöä, niin vuonna 1970 voimaantulleet lait ottivat toisen suunnan ja pakottavasta lainsäädännöstä luovuttiin. Tämä ei tarkoittanut, etteikö edelleen olisi ollut mahdollista suorittaa sterilisaatiota tai aborttia rotuhygieenisin perustein.

Taustalla tässä oli kansanterveysajattelun muodonmuutos. 1920-luvulta aina 1960-luvulle asti terveydenhuolto oli korostanut valtion ja kansakunnan etua yksilön etujen sijasta. Kansanterveyden vaaliminen oli kurinpidollista toimintaa. Ajattelutavan uudistuessa kansalainen ei ollut enää vastuussa terveydestään valtiolle osana kansanruumista. Terveyspolitiikan näkökulman muuttuessa korostuivat pikemminkin ajatukset yksilön oikeudesta ja tasa-arvosta. Näkemys siitä, että jokainen kansalainen olisi oikeutettu terveyteen ja sairaanhoitoon, korvasivat yksilön velvollisuuden pitää huolta terveydestään yhteisen hyvän vuoksi.⁴²⁵ 1950-luvulla tiukennettua valtiollista kontrollia yksilön elämästä löysättiin ja autonomian ja perusoikeuksia korostettiin keskustelussa. Sterilisaatiolain ja aborttilain muutosten lisäksi vuonna 1969 muutettiin avioliittolakia, 1972 astui voimaan uusi kansanterveyslaki, minkä myötä neuvola ei enää ollut ainut ennalta ehkäisevän terveyden huollon instanssi ja vuonna 1977 mielisairaslakia muutettiin.⁴²⁶ Rotuhygieniä menetti merkityksensä, kun uusina haasteina suomalaiselle terveydenhuollolle toivat väestön ikääntyminen, yleiset krooniset sairaudet sekä muihin länsimaihin verrattuna korkea kuolleisuus. Terveyspolitiikan keskiöön asetettiin sairaaloiden, sairausvakuutuksen, terveyskeskusten ja koko terveydenhuoltojärjestelmän rakentaminen.⁴²⁷ On selvää, että aika oli 1970-luvulle tultaessa ajanut rotuhygieenisten toimenpiteiden ohitse. Uudenlainen suhtautuminen yksilön oikeuksiin ja perinnöllisyystieteen kehitys vei pohjan vanhakantaiselta rotuhygieeniseltä rodunjalostukselta. Kun hyvinvointivaltio-termin vakiintuessa valtiovallan ja kansalaisten suhde muuttui. 1970-luvulle tultaessa

⁴²⁵ Helen & Jauho, 2003, 28.

⁴²⁶ Harjula, 2015, 244, Wrede, 2003, 58. Mielisairaslain muutoksen myötä pelkkä oletus mielisairaudesta ei enää riittänyt hoitopäätökseen, eikä ihmistä voitu enää sulkea laitokseen vastentahtoisesti kuin psykoositapauksissa.

⁴²⁷ Harjula, 2007, 101.

valtion katsottiin olevan velvollinen palvelemaan kansalaisiaan, kun aiemmin kansalaiset oli alistettu yhteisen hyvän nimessä palvelemaan valtiota.⁴²⁸

Toisaalta kansanterveysajattelun muutos ei tarkoittanut, etteikö yhteiskunnassa enää olisi pyritty kontrolloimaan terveydelle uhkaksi koettuja ihmisiä, asioita tai olosuhteita. Hyvinvointivaltiossa kontrolli vain muutti muotoaan ja etäännyti yksilötasolta kauemmaksi. Enää kansalaisia ei luokitella, eristetä ja ”tehdä vaarattomiksi” elinvoimansa perusteella. Suoran yksilöllisen kontrollin tilalle on tullut epäsuora valvonta ja säätely. Vaarallisten poikkeusyksilöiden ja ihmisryhmien sijasta terveystieteellinen katse on siirtynyt hienojakoisempaan yksilöiden ja ihmisryhmien elintapojen ja elinolojen arviointiin, jossa henkilöt sijoitetaan aiempaa moniulotteisempaan terveystieteelliseen kehikkoon, joka ohjaa terveystieteellisten kontrollitoimenpiteitä.⁴²⁹ Voisi sanoa, että hyvinvointivaltioon, kuuluu rakenteellisesti tiukka kontrolli, vaikkei se ole yhtä näkyvää kuin aiemmassa suoraan yksilöön menneessä järjestelmässä.

Aiemman lakiuudistuksen tavoin myös uusia lakiehdotuksia käsiteltiin kokonaisuutena, mutta uusin motiivein. Lakien motiivina ei enää toiminut taistelu suomalaisen rodun huonontumista vastaan. Kaikkien kolme lakia kulkivat hallituksen esityksestä talousvaliokunnan käsiteltäväksi ja valiokunta kuuli asiassa laajaa asiantuntijakaartiä, joka koostui lääketieteen, lainsäädännön, väestöliiton, naisjärjestöjen sekä muiden alojen asiantuntijoista, kuultavina oli asiantuntijoita muun muassa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöstä, oikeusministeriöstä, Helsingin keskussairaalan ylilääkäreistä, Suomen lääkäriyhdistyksestä, Sairaalahallituksen, Kätilöliiton, Terveystieteiden yhdistyksestä, Sosiaalilääketieteellistä yhdistyksestä, Psykiatriyhdistyksestä, Psykologiyhdistyksestä, ja kirkosta arkkipiispaa myöten.⁴³⁰

4.1. Pakkosterilisaatioiden aikakauden päättyminen

Suomalaista sterilisaatiolainsäädäntöä oli ohjannut vuodet 1935–1950 yhteiskuntaa nakertavan degeneraation uhan vastainen taistelu. Pakkosterilisaatioiden huippuvuodet asettuivat 1950– ja 1960-lukujen taitteeseen, jolloin noin 50 miestä ja 200 naista

⁴²⁸ Harjula, 2015, 237–239.

⁴²⁹ Helen & Jauho, 2003, 27–28.

⁴³⁰ TVM, N:o 15, VPA, I, 1969, 1; TVM, N:o 16, VPA, I, 1969, 1; TVM, N:o 17, VPA, I, 1969, 1.

pakkosteriloitiin vuosittain. Sterilisaation varjolla myönnettyjen aborttien huippuvuodet sijoittuivat vuosille 1960–1965. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että jo vuosikymmenen lopulla lainsäädäntö otti aivan päinvastaisen suunnan. Tämä kertonee myös lainsäätäneiden ja sitä käytännössä toteuttaneiden instanssien erilaisista näkemyksistä asiassa. Sterilisaatioiden ja aborttien määrän kasvu 1950-luvun lopulta todistaa myös rotuhygieenisiä lakeja tehostamaan säädettyjen lakien tehokkuuden.

Maaliskuussa 1968 laadittu hallituksen ohjelma ei viittaa sanallakaan sterilisaatio-, kastraatio- tai aborttilakeihin, mutta Koiviston hallitus⁴³¹ lupasi ohjelmassaan, että ”sosiaaliturvan kehittämiseksi hallitus pyrkii poistamaan luvatut epäoikeudenmukaisuudet nykyisistä järjestelmistä sekä laatii pikaisesti ohjelman siitä, missä tärkeysjärjestyksessä uudistuksia lähivuosina ryhdytään toteuttamaan.”⁴³² Pakkosterilisaatiolainsäädäntö kuului varmasti osaksi järjestelmän epäoikeudenmukaisia osia ja aborttilainsäädännön uudistaminen vastasi yhtäältä myös järjestelmän epätasa-arvoisuuksiin. Yhteiskunnan aiempaa sosiaaliliberaalimpi linja näkyi selvästi uudistettaessa abortti- ja sterilisaatiolakeja.

Jo hallituksen esityksestä uudeksi sterilisoimislaiksi vuodelta 1969 selviää, että kansanruumiin suojelemista kelvottomien lisääntymisen estämisellä ei katsottu enää tärkeäksi. Koiviston hallituksen esityksen mukaan ajan käsitykset eivät enää puoltaneet pakkotoimenpiteitä, mikäli niitä ei ollut pidettävä yhteiskunnan edun ehdottomasti vaatimina, eikä sterilisoinnin merkitystä ymmärtämättömien yksilöiden suvunjatkamista kykenemättömiksi tekemistä nähty yhteiskunnan edun kannalta ehdottoman tärkeä. Tämän vuoksi pakkosterilisaatio pudotettiin lakiehdotuksesta pois. Jatkossa sterilisaatio vaati vapaaehtoisuuden. Jotta hätiköidyiltä päätöksiltä vältyttäisiin, katsottiin että mielisairaiden, vajaamielisten ja sielutoiminnaltaan häiriintyneiden sterilisoimisessa olisi oltava toimenpidettä puoltava perusteltu syy hankittava holhoojan tai erityisesti uskotun miehen suostumus toimenpiteeseen.⁴³³ Kuriyhteiskunnan murtuessa ei enää ollut moraalisesti mahdollista suoda

⁴³¹ Koiviston I hallitus oli SDP:n, Keskustan, RKP:n, SKDL:n ja Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liiton muodostama punamulta hallitus.

⁴³² Koiviston hallituksen ohjelma, 23.3.1968.

⁴³³ HE, N:o 105, VPA, I, 1969, 1.

lääkintöhallitukselle mandaattia määrätä kelvottomaksi katsottuja yksilöitä sterilisoitavaksi. Tästä kertoo hyvin, se että siinä missä vuosina 1935 ja 1950 voimaan tulleet lait painottivat yksilön velvollisuutta yhteiskunnalle, vuoden 1970 lainvalmistelussa nousi esiin usein yksilön velvollisuudet itseään kohtaan. Lainvalmistelu aineistossa abortin ja sterilisaation kohdalla nousi usein pelko siitä, että yksilö katuisi toimenpidettä, sen sijaan että niissä painotettaisiin velvollisuutta suorittaa operaatio.

Uudenlainen suhtautuminen sterilisaatioon näkyi myös siinä, että hallitus katsoi, että vapaaehtoisen sterilisaation ankaria vaatimuksia olisi löysennettävä. Rajoituksetonta oikeutta oman lisääntymiskyvyn poistamiseen ei kuitenkaan haluttu antaa ja myöntämisen perusteena tuli olla riittävät takeet siitä, ettei henkilö vastaisuudessa katuisi toimenpidettä.⁴³⁴ Oletus lisääntymisen kansallisvelvollisuudesta löyheni ja yksilölle katsottiin oikeudeksi sterilisoida itsensä kelvottomuutensa leviämisen lisäksi, myös halustaan olla lisääntymättä. Lisääntymiskyvyn poistamiseen ilman lääketieteellistä perustetta suhtauduttiin kuitenkin vähemmän myönteisesti, kuin silloin jos sterilisaatiota haettiin lääketieteellisin perustein.

Aiemman lain voimassaoloaikana oli tyypillistä suorittaa abortti sterilisaation varjolla. Vuoden 1969 hallituksen esityksessä painotettiin, ettei sterilisaatiosta saa muodostua raskaudenkeskeyttämisen tosiasiallinen edellytys. Kuitenkin halutessaan naiselle olisi steriloinnin merkityksistä ja vaikutuksista annetun selvityksen jälkeen syytä varata mahdollisuus pyytää, että abortin yhteydessä suoritettaisiin myös sterilisoiminen.⁴³⁵ Vuoden 1950 lakien ollessa voimassa abortin ja sterilisaation yhdistelmää käytettiin runsaasti, koska sterilisaatiota käytettiin usein ehtona abortin saamiselle. Kun rotuhygieniä menetti asemansa sosiaalipolitiikassa, ei abortin yhteydessä ei ollut enää aiemman kaltaista tarvetta tehdä äitiä raskauden keskeytyksen yhteydessä lapsettomaksi. Vääjäämättömästi polvesta toiseen leviävä degeneraatio lakkasi olemasta uhka.

⁴³⁴ HE, N:o 105, VPA, I, 1969, 1.

⁴³⁵ HE, N:o 105, VPA, I, 1969, 2.

Hallituksen esitys eteni käsiteltäväksi talousvaliokuntaan. Se kuului asiassa laajaa monialaista asiantuntijakaartia. Talousvaliokunta oli samoilla linjoilla hallituksen kanssa – pakkolakien aika oli tullut päätökseen ja se katsoi, että vapaaehtoisia sterilisointimahdollisuuksia tulisi laajentaa ja sterilisaation myöntämisperusteita yhdenmukaistettaisiin raskauden keskeytyksen myöntämisperusteiden kanssa. Talousvaliokunta oli hallituksen tavoin sitä mieltä, ettei rajoituksetonta oikeutta päättää sterilisoinnistaan ei yksilöille kuitenkaan olisi annettava.⁴³⁶

Talousvaliokunta nosti esityksessään esille miesten ja naisten sterilisointien epäsuhtaan, sillä naisten sterilisointien määrä kasvoi koko 1960-luvun ajan ja samanaikaisesti miesten varsin lähtökohtaisen mitätön määrä taas laski.⁴³⁷ Talousvaliokunnan selvityksen mukaan tällainen tilanne oli päässyt syntymään:

[Kun] perheissä, joissa mies on sairaalloinen, sieluntoiminnoiltaan häiriintynyt, päihdyttävien aineiden väärinkäyttäjä tai muista syistä kyvytön kantamaan vastuuta lapsista, joutuu nainen anomaan sterilisointia itselleen onnettomien olosuhteiden aiheuttaman rasituksen nojalla. Osaselitys sanottuun asiantilaan on myös siinä, että noin puolet sterilisoinneista suoritetaan raskauden keskeyttämisen yhteydessä, jolloin nainen ei aina ole riittävän tarkasti pystynyt harkitsemaan toimenpiteen merkitystä. Valiokunnan mielestä tällainen asetelma ei ole oikea eikä tasapuolinen. Miesten mitättömän pieni osuus sterilisoidujen kokonaismäärästä osittaa, miten suuresta epäkohdasta on kysymys. Tilanteeseen olisikin valiokunnan mielestä saatava korjaus. Vaikka raskaus ja synnytys ovatkin luonnostaan naisen osalle kuuluvia asioita, on lasten lukumäärän rajoittaminen katsottava yhtä hyvin molempien sukupuolten velvollisuudeksi. Lisäksi on otettava huomioon, että miehen sterilisointi on lääketieteen kannalta katsoen huomattavasti vähäisempi toimenpide kuin naiselle suoritettava sterilisointileikkaus. tähän nähden ja kun terveenkin naisen sterilisointipyynnön perimmäisenä syynä on itse asiassa monen perheen kohdalla saattanut olla sairaalloinen tai vastuuntunnoton mies, olisi valiokunnan mielestä olemassa riittävästi perusteita miesten nykyistä suurempaan sterilisointiin.⁴³⁸

Valiokunnan esittämä näkemyksessä huomionarvoista on, että vaikka se ottikin esiin miesten ja naisten epätasa-arvoisen kohtelun lain soveltamisessa, se puhuu sterilisoinnista vain avioliiton tai parisuhteen kontekstissa jättäen ottamatta kantaa holhouksenalaisten, laitoshoidokkien ja aviottomien äitien sterilisointiin.

⁴³⁶ TVM, N:o 16, 1969, 1–2

⁴³⁷ Mietinnön mukaan vuonna 1960 sterilisointia tehtiin, 3 154 naista ja 46 miestä, vuonna 1966 vastaavat luvut olivat 3 516 ja 27 1968 taas 4 294 ja 18.

⁴³⁸ TVM, N:o 16, VPA, I, 1969, 2–3.

Talousvaliokunta ehdotti tilanteen tasapuolistamiseksi, että uuteen steriloimislakiin kirjoitettaisiin säännös aviomiehen velvollisuudesta ottaa vaimonsa sterilointia edeltävään tutkimus- ja neuvontatilaisuuteen. Tarkoituksena oli, että aviopuolisille yhteisesti annetun neuvonnan johdosta ”moni vastuuntuntoinen saattaisi mies kokea itseensä kohdistuvan steriloinnin oikeudenmukaisena ja myönteisenä ratkaisuvaihtoehtona ja pyytää näin ollen sterilointia.”⁴³⁹ Jo 1950-luvulla lakeja uudistettaessa oli otettu puheeksi miesten ja naisten epätasa-arvoinen asema sterilisaatioiden toteuttamisessa, mutta 1960-luvun lopulla oli selvää, että aiempi lakipaketti epäonnistui pyrkimyksissään tasa-arvoon ja lakia sovellettiin lähinnä naisiin.

Voimassaolleen kastraatiolain ei katsottu vastaavan uusiksi muotoutuneita käsityksiä kastraatiosta ja sen vaikutuksista. Hallituksen mukaan vuosikymmeniä kestäneet umpierityso pilliset⁴⁴⁰ tutkimukset ovat osoittaneet, että ajatus sukurauhasten yksinomaisesta vaikutuksesta yksilön seksuaalisuuden ilmentymiseen oli osoittautunut virheelliseksi. Psykodynaamisen psykiatrian havainnot asettivat osaltaan myös voimassaolevan kastraatiolainsäädännön uuteen valoon. Vallalle nousseen näkemyksen mukaan sukupuolisen käyttäytymisen pysyvät häiriöt johtuivat persoonallisuuden kehityksen häiriöistä pikemminkin kuin hormonien virheellisestä toiminnasta.⁴⁴¹ Tässä näkyy perustavanlaatuinen muutos ajattelutavassa, sillä siinä missä aiemmin antisosiaalisten yksilöiden käytöstä pyrittiin selittämään heidän perimänsä kelvottomuutena, 1970-luvulle tultaessa yksilön sisäisten syiden sijaan selittämään nousi yksilön ulkopuoliset syyt. Ihmisen geneettinen perimä ei määrännyt häntä petomaiseen käytökseen, vaan hän oli ympäristönsä kasvatti.

Psykiatrian kehityksen myötä oli huomio kiinnittynyt siihen, kuinka perustavanlaatuinen merkitys sukupuolisella identifikaatiolla oli ihmisen persoonan kehityksessä. Mielisairaiden ja niin sanottujen rajatilatapausten sukupuoli-identiteetti oli usein, horjuvuus aiheutti usein ongelmia itsessään ja nämä ongelmat saattoivat vain

⁴³⁹ TVM, N:o 16, VPA, I, 1969, 3.

⁴⁴⁰ Endokrinologiset tutkimukset

⁴⁴¹ HE, N:o 106, VPA, I, 1969, 1.

pahentua kastration myötä ja vahingoittaa potilaan psyykkistä tilaa, etenkin nuorten kohdalla kastratio katsottiin erityisen vahingolliseksi.⁴⁴² Ulkoisia ja sisäisiä vaikutuksia sekä sukupuoli-identiteettiä koskevan paradigman muutos, osoittavat kuinka eduskunnassa asioihin suhtauduttiin uudella herkkyydellä.

Pakottavan kastratiolainsäädännön suurin ongelma oli, että tutkimusten perusteella se ei näyttänyt vaikuttavan halutulla tavalla. Yleensä seksuaaliseen tyydytykseen tähtäävät viettipyrkimykset pysyivät täysin ennallaan leikkauksesta huolimatta. Kastratio ei poistanut yksilön seksuaalista viettiä, eikä estänyt seksuaalirikosten uusimista. Seksuaalirikosten uusiminen ei hallituksen esityksen mukaan ollut myöskään yleistä. Toisaalta asianomaisen omaan aloitteeseen perustuvan vapaaehtoisen kastration katsottiin olevan pakottavaa tuloksellisempaa. Tästä syystä hallitus ehdotti, että lupa kastroimiseen voitaisiin antaa, jos on syytä otaksua, että kastroimista haluavalle aiheutuu hänen sukuviettinsä takia vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja ja että kastroiminen niitä vähentäisi. Täten kastratio ehdotettiin sallittavaksi humanitäärisen indikaation perusteella.⁴⁴³

Hallitus siis päätyi esityksessään siihen, että valtion oikeudesta määrätä yksilö kastroitavaksi oli luovuttava, koska sillä ei katsottu olevan hyödyllistä vaikutusta, vaan pikemminkin päinvastoin se vain syvensi häiriintyneen yksilön ongelmia. Aiemmin vuonna 1950 voimaan tullutta lakia valmisteltaessa usko yksilön perimän määräämästä harhaviettisyydestä oli vahva ja lainvalmistelua ajava voima. Lapset oli pelastettava heitä vainoavilta miespedoilta. 1970-luvulle tultaessa silloisen hallituksen mukaan seksuaalisen väkivallan uusiminen ei ollut suuri uhka, eikä usko ihmisen sisäsyntyiseen kieroutuneisuuteen ollut enää yhtä voimakas kuin aiemmin. Silti hallitus halusi säilyttää kastration vapaaehtoisena, terapeuttisena keinona, mikäli yksilö sitä itse pyysi.⁴⁴⁴

Talousvaliokunta ei puuttunut suuresti hallituksen työhön. Lain kannalta merkittävää oli valiokunnan saama selvitys, jonka mukaan vaikka vuosittain tehtiin 100–200 esitystä henkilön kastroimiseksi, suoritettiin niitä kastratioiden huippuvuosina 1950–

⁴⁴² HE, N:o 106, VPA, I, 1969, 1.

⁴⁴³ HE, N:o 106, VPA, I, 1969, 1–2.

⁴⁴⁴ HE, N:o 106, VPA, I, 1969, 2.

luvun alkupuolella vain 11–21 vuosittain ja jo samana vuosikymmenenä operaatioiden määrä laski jyrkästi ja vuonna 1958 Suomessa tehtiin viimeinen pakkokastraatio. Vuosien 1960–1969 välillä hyväksyttiin yksi vapaaehtoinen kastroimisanomus, mutta sitäkään ei pantu enää toimeen. Talousvaliokunnan mukaan kastraatiota oli pidettävä pelkästään asianomaiseen kohdistuvana huoltotoimenpiteenä.⁴⁴⁵ Lakien uudistusten välillä kahden vuosikymmenen aikana kastraation luonne muuttui yhteiskunnallisesta suojaustoimenpiteestä yksilön hoitokeinoksi.

4.2. Uudenlainen suhtautuminen raskauden keskeytykseen

Uudelle aborttilaille nähtiin selkeästi tarve, sillä hallituksen esitystä edelsi lukuisat lakialoitteet.⁴⁴⁶ Vuonna 1969 annetussa hallituksen esityksessä laiksi raskauden keskeyttämisestä, ilmenee vuoden 1950 lakia vapaamielisempi suhtautuminen aborttiin. Toisin kuin aiemmin, nyt raskauden keskeyttämisen syyksi katsottiin riittävän pääosin sosiaaliset syyt, jos naisen tai hänen perheensä elämänotot ja muut olosuhteen huomioon ottaen lapsen synnyttämien ja hoito koituisi hänelle kohtuuttomaksi rasitukseksi. Samanaikaisesti kuitenkin painotettiin että abortista ei epäbiologisenä ja asianomaisen terveyttä vaarantavana toimenpiteenä saisi muodostua syntyvyyden säännöstelymenetelmää.⁴⁴⁷ Aborttilainsäädännön uudistamisessa näkyi muutos yhteiskunnallisessa äidillisyyden ihanteessa, joka sai väistyä individualistisemmän ja sukupuolten välistä tasa-arvoa korostavan ajattelun tieltä.⁴⁴⁸ Samaan aikaan kun väestönkasvu merkitystä ei enää korostettu yhteiskunnallisessa keskustelussa, naisten rooli murtautui pelkästä äidin ja vaimon roolista aktiivisemmän toimijan suuntaan. Yhteiskuntaa ei enää näyttänyt uhkaavan epäkelvojen naisten tuottamat kelvottomat jälkeläiset.

Muita kelpoja syitä raskauden keskeyttämiseksi oli vanhempien sairaudet, varsinkin psyykkistensairauksien katsottiin monin tavoin voivan vahingoittaa lasta ja hänen kehitystään, yhtä lailla häiriintynyt sielutoiminta tai niihin verrattava syy, kuten

⁴⁴⁵ TVM, N:17, VPA, I, 1969, 1–2.

⁴⁴⁶ Edustaja Vilponiemen ym. lakialoite N:o 127, laeiksi raskauden keskeyttämisestä annetun lain ja sterilisointilain muuttamisesta 1966, ed. Lehmosen ym. lakialoite N:o 55 laeiksi perhesuunnittelusta ja raskauden keskeyttämisestä 1967, ed. Aron ym. lakialoitteen n:o 136 laiksi raskauden keskeyttämisestä 1966, ed. P. Räsänen ym. toivomusaloitteen n:o 372 raskauden keskeyttämistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta 1966, HE N:o 104, VPA, I, 1969, 1.

⁴⁴⁷ HE, N:o 104, VPA, I, 1969, 1.

⁴⁴⁸ Anttonen, 2012, 82–83.

jommankumman tai kummankin vanhemman vajaamielisyys, alle 17-vuoden ikä, kypsymättömyys, jatkuva päihdyttävien aineiden väärinkäyttö tai epäsosiaalinen elämäntapa. Myös yli 40-vuoden ikä nähtiin syynä myöntää oikeus aborttiin, sillä tälle ikäryhmälle syntyi nuoria synnyttäjiä huomattavasti enemmän vajaakykyisiä lapsia, kuolleisuus synnyttäjien piirissä oli korkeampi ja vanhojen synnyttäjien lapsilla nähtiin olevan enemmän psyykkisiä häiriöitä kuin nuorten äitien lapsilla.⁴⁴⁹ Hallitus esitti, että abortin yhteydessä olisi suoritettava sterilisaatio, mikäli raskauden keskeytyksen syynä olisi lapsen vajaamielisyys tai että lapselle kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika.⁴⁵⁰ Lainsäädäntöön siis jäi aiemmista laeista tuttuja rotuhygieenisiä periaatteita. Mutta voinee kuitenkin sanoa, että näkökulma asioihin oli muuttunut. Vammaisuudesta ja mielenterveyden ongelmista muodostui terveydellisiä ongelmia, rotuterveydellisten ongelmien sijasta.

Esityksestä nousee aiempien lakien kanssa vastaavia perusteita abortille: mielisairaus, epäsosiaalinen elämäntapa, kehitysvammaisuus, mutta niistä puhutaan eri tavalla kuin aiempien lainvalmistelujen kohdalla. Aiempaa keskustelua leimasi kelvottomaksi katsotun yksilön yhteiskunnalle muodostama uhka, kun taas vuoden 1969 lainvalmisteluaineistossa suhtautuminen oli aiempaa lievempi tässä suhteessa. Sairaiden yksilöiden syntymistä pyrittiin edelleen rajoittamaan, mutta perusteluja tälle ei sanoitettu rotuhygienian termein.

Hallituksen esitys eteni talousvaliokunnan käsiteltäväksi, joka kuuli samaa asiantuntijakaartia, kuin sterilisaatio- ja kastraatiolakien kohdalla. Talousvaliokunta yhtyi pääosin hallituksen esityksen kantoihin, eikä lakiehdotus kokenut dramaattisia muutoksia. Valiokunnassa oltiin yhtä mieltä hallituksen kannasta siinä, että raskauden keskeytystä koskevaa lainsäädäntöä olisi kehitettävä ajan vaatimusten mukaiseksi. Talousvaliokunta katsoi myös, että laajentamalla abortin myöntämisen mahdollisuuksia vähenisi turvautuminen laittomiin abortteihin, mikä oli keskeisin syy aborttilainsäädännön laatimiselle 1940-luvun lopulla.⁴⁵¹ Talousvaliokunta muutti hallituksen esityksen 1. §:n 2. kohdan ”kun hänen tai hänen perheensä elämänot ja

⁴⁴⁹ HE, N:o 104, VPA, I, 1969, 1–2.

⁴⁵⁰ HE, N:o 104, VPA, I, 1969, 2–3.

⁴⁵¹ TVM, N:o 104, VPA, I, 1969, 1–4

muut olosuhteet huomioon ottaen lapsen synnyttäminen ja hoito olisi hänelle kohtuuton rasitus”, täsmällisempään muotoon ”huomattava rasitus”. Tarkoituksena oli saattaa lain muotoilu yhdenmukaiseksi käsittelyssä olevan sterilisaatiolakiehdotuksen kanssa niin ettei lainmuotoilun vuoksi sterilisaation myöntämisestä tulisi helpompaa kuin raskauden keskeyttämisestä.⁴⁵² Talousvaliokunta ehdotti, että abortti sallittaisiin, mikäli nainen olisi aiemmin synnyttänyt jo neljä lasta.⁴⁵³

Talousvaliokunnassa ei saavutettu asian käsittelyssä täyttä yksimielisyyttä ja mietintöön kirjattiin neljä vastalauseita. Liberaalisen kansanpuolueen eduskuntaryhmän E. J. Paavola⁴⁵⁴ vaati 1. §:n 4. kohdan poistoa, koska 40 vuoden ikäraja vaikuttaisi haitallisesti naisten sijoittumiseen työmarkkinoille ja aiheuttaisi 40-vuotiaiden keskuudessa turhaa pelkoa synnyttämistä kohtaan. SDP:n Ilmo Paananen⁴⁵⁵ ja Keskustan Akseli Paarman⁴⁵⁶ vaativat 1. § hyväksymistä hallituksen esityksen mukaan.⁴⁵⁷ Kokoomuksen Saara Forsius⁴⁵⁸ ja Alli Vaittinen ehdottivat 1. § hyväksymistä hallituksen esityksen mukaisena, paitsi niin että 4. kohta, joka antoi luvan raskauden keskeyttämiseen alle 17- ja yli 40-vuotiaille. Keskustan Katri Kaarlonen⁴⁵⁹ ja Paavo Niinikoski⁴⁶⁰, sekä RKP Ragnar Granvik⁴⁶¹ ja kokoomuksen Aulis Sileäkangas⁴⁶² katsoivat, että ehdotettu laki johtaisi aborttien huomattavaan lisääntymiseen. Heidän mukaansa ehdotettujen ikärajojen lisääminen aiheuttaisi vakavia sielullisia ristiriitoja tämän kohdan perusteella aborttia pyytäneille ja vaativatkin, ettei aborttia tulisi sallia sosiaalisin syin, iän tai neljän lapsen perusteella.⁴⁶³ Lainvalmistelussa kohdattiin valiokunnissa aiempaa väkevämpää vastarintaa

⁴⁵² HE, N:o 104, VPA, I, 1969, 3, TVM, N:o 104, VPA, I, 1969, 2.

⁴⁵³ TVM, N:o 104, VPA, I, 1969, 3.

⁴⁵⁴ Paavola oli ammatiltaan toimittaja, hän toimi puolueensa varapuheenjohtajana ja ”Piippu-Paavola” tuli kansalle tutuksi yleisradion poliittisena pakinoitsijana.

⁴⁵⁵ Paananen oli valtiotieteiden maisteri ja hän oli mukana Mannerheimin lastensuojeluliiton toiminnassa.

⁴⁵⁶ Paarman oli maanviljelijä ja myöhemmin pankinjohtaja.

⁴⁵⁷ TVM, N:o 104, VPA, I, 1969, 3.

⁴⁵⁸ Forsius oli agronomi ja pankinjohtaja. Hän oli näkyvä kokoomuksen naisjärjestöjen vaikuttaja.

⁴⁵⁹ Kaarlonen oli puutarhaopettaja, joka toimi mm. Kirkon ja Alkio-opiston luottamustehtävissä.

⁴⁶⁰ Niinikoski oli ammatiltaan autonkuljettaja.

⁴⁶¹ Granvik oli maanviljelijä ja kohosi eduskuntaryhmän varapuheenjohtajaksi.

⁴⁶² Sileäkangas oli maanviljelijä, joka toimi useissa kotiseutunsa luottamustehtävissä myös terveydenhuollon alalla.

⁴⁶³ TVM, N:o 104, VPA, I, 1969, 7–8.

Lakivaliokunnan 27.1.1970 antamassa lausunnossaan, valiokunta keskittyi tarkastamaan lakiehdotuksen rangaistussäännöt sopusointuun muun siveellisyysrikoksia koskevan lainsäädännön kanssa. Esimerkiksi raskauden keskeyttäminen esitettiin sallittavaksi alle 17-vuotiaille, jotta se olisi sopusoinnussa suojaikärajan kanssa. Lakivaliokunta huomautti talousvaliokunnan tavoin, että olisi pidettävä huoli, että abortti olisi viimeisenä keinona syntyvyyden sääntelyssä, eikä siitä muodostuisi ehkäisykeinoa, toisaalta se kiinnitti myös huomiota siihen, että eri alueet Suomessa olivat epätasa-arvoisessa asemassa raskauden keskeytyksen suhteen, koska suurissa kaupungeissa oli huomattavasti helpompaa saada abortti, kuin maaseudulla.⁴⁶⁴

4.3. Eduskunta unohtaa degeneraation

Eduskunnassa käydyn keskustelun perusteella on selvää, että ajatukset yhteiskunnallisen hygienian ylläpidosta olivat tulleet tiensä päähän. Pakkosterilisaatiolait katsottiin hallituksessa tarpeelliseksi muuttaa vapaaehtoisuuteen perustuviksi eikä abortilla enää nähty rotuhygieenistä tehtävää. Aineiston perustella näyttää siltä, että vuoteen 1970 mennessä taistelu suomalaista rotua jäytävää rappiota vastaan oli unohdettu. Eduskunnassa käyty vuoropuhelu paljastaa hyvin millaiseksi kysymykset abortista ja sterilisaatioista olivat muuttuneet. Aborttikeskustelussa teemoina ovat abortin moraalinen oikeutus, raskauden keskeytys sosiaalista syistä ja naisten epätasa-arvo toimenpiteen saamisen kohdalla, sen sijaan että enää keskusteltaisiin kelvottomaksi katsotun elämän sammuttamisesta. Paljastavaa on sekin, ettei sterilisaatiosta ja kastroatiosta keskusteltu ollenkaan.

Keskeinen kiista aborttilainsäädännön uudistamisessa, oli kysymys sen perusteiden löyhentämisestä. Kokoomuksen Anna-Liisa Linkolan⁴⁶⁵ mukaan voimassa oleva aborttilainsäädäntö rakentui elämän säilyttämisen periaatteelle. Kelpona abortti-indikaationa Linkola näki lääketieteelliset syyt, ”jos raskauden jatkuminen tai synnytys olisivat vaaraksi äidin tai lapsen tai molempien terveydelle tai elämälle”, kun taas psykiatrisin perustein haetun abortin kohdalla, oli hänen mukaansa ”mahdotonta erottaa sosiaalisia ja lääketieteellisiä perusteluita toisistaan.”⁴⁶⁶ Abortin olisi oltava vain hätäratkaisu, johon tartuttaisiin viimeisenä, kun muuta ratkaisua ei enää olisi, eikä sitä

⁴⁶⁴ Lakivaliokunnan lausunto talousvaliokunnalle 27.1.1970, VPA, I, 1970.

⁴⁶⁵ Linkola oli diplomi-insinööri ja oli mm. Väestöliiton hallituksen jäsen.

⁴⁶⁶ VPP, III, 1969, 3373–3374.

olisi käytettävä syntyvyyden säännöstelyyn. Seksuaalivalistusta ja perhesuunnittelua olisi Linkolan mukaan lisättävä, tilanteen tervehdyttämiseksi.⁴⁶⁷ Linkola oli lainvalmistelijoiden kanssa eri mieltä abortin sallimisesta sosiaalisin indikaatioin, mutta kumpikin osapuoli oli yhtä mieltä siitä, ettei abortista olisi soveliaista muodostua syntyvyyden säännöstelykeinoa.

Keskustan Katri Kaarlosen lähti siitä, että ”muulla sosiaalisella lainsäädännöllä olisi tuettava äidin ja perheen mahdollisuuksia huolehtia lapsesta, sen sijaan, että tämän lain säännöksellä tuhottaisiin uusi elämä.”. Yhteiskunnan olisi pyrittävä auttamaan ihmisiä terveempään elämäntapaan ja elämänasenteeseen, sen sijaan että uusi elämä voitaisiin tuhota ”helpolla ja mielijohteesta”. Kaarlosen mukaan oli kuitenkin oikein ”ettei uutta elämään synnytetä liian nuorten, sairaitten ja tasapainottomien ihmisten hoidettavaksi”, mutta samaan aikaan hän vastusti, ettei ”pääasiassa sosiaalisten syiden takia ei elämää saisi tuhota.” ja kysyi, että ”eikö pitäisi pyrkiä elämän säilyttämiseen niin paljon kuin mahdollista?”⁴⁶⁸ Kaarlonen oli erityisen huolissaan siitä, ettei abortille muodostuisi samanlaista funktiota Suomessa kuin mitä se oli hänen mukaansa saanut Itä-Euroopassa:

Raskauden keskeyttäminen on kuitenkin niin vakava toimenpide, ettei siitä saa tulla syntyvyyden säännöstelymenetelmää, joksi se on muodostunut niissä maissa, joissa on vapaa abortti. Tällaisia ovat Itä-Euroopan sosialistiset maat. Rautaesiripun takaiset maat tarjosivat esimerkin siitä, mitä aborttioikeuden laajentamisen vastustajat pelkäsivät tapahtuvaksi, mikäli voimassa olevia lakeja lievennettäisiin, uhkana olisi että ”moni joutuu kärsimykseen ja itsesyytöksiin koko elämänsä ajaksi” abortin tehtyään.⁴⁶⁹

Vastakkaista näkökantaa edusti esimerkiksi liberaalien Pirkko Aro⁴⁷⁰, jonka mukaan aborttien saamisen hankaluus johti laittomiin abortteihin lukuisten naisten lisääntyviin mielenterveydellisiin ongelmiin.⁴⁷¹ Aro nostaa esiin tärkeän vastentahtoiseen äitiyteen liittyvän ongelman ja esittää tämän keskustelun kontekstissa mielenkiintoisen argumentin siitä, että ”pakottaminen” äidiksi johtaisi äidin mielen järkkymiseen. Aron

⁴⁶⁷ VPP, III, 1969, 3375.

⁴⁶⁸ VPP, III, 1969, 3259–3260.

⁴⁶⁹ VPP, III, 1969, 3259–3261.

⁴⁷⁰ Aro oli filosofian maisteri ja toimi monien naistenjärjestöjen johtotehtävissä.

⁴⁷¹ VPP, III, 1969, 3375.

kanssa samoilla linjoilla ollut Sosiaalidemokraattien Sinikka Luja⁴⁷² totesi, ettei turha moralisointi auttanut asiasta keskusteltaessa ja vasta kun turha häveliäisyys poistettaisiin, olisi mahdollista ratkaista tämä ”hankala ja kipeä yhteiskunnallinen ongelma”. Lujan suhtautumisen aborttiasiaan paljastaa hyvin hänen kysymyksensä: ”miksi me yhä edelleen ajaisimme naiset laittomiin abortteihin, jopa puoskareille ja itsemurhan partaalle?”⁴⁷³ Aborttioikeuden laajentamisen vastustajat pelkäsivät, että vapaamielisempi politiikka johtaisi itsesyytöksiin ja kärsimyksiin, kun samanaikaisesti vapauttamisen puolesta puhujat katsoivat, että voimassa ollut tilanne johti samaan ongelmaan vastakkaisista syistä.

Keskustelu aborttioikeuden laajentamisesta palautui usein lukuihin. Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Pauli Räsäsen mukaan vuonna 1966 Suomessa raskauksien määräksi arvioitiin 109 000, joista noin 50 000 oli vastentahtoisia ja laittomia abortteja tehtiin vuosittain noin 18 000. Räsäsen mukaan ”Yksistään tämä on riittävä syy aborttilainsäädännön uudistamiselle ja huomattavalle väljentämiselle.” Kokoomuksen Linkolan mukaan taas useat tutkimukset todistivat, että laittomat raskauden keskeyttämiset olivat vähentyneet määrällisesti sekä suhteessa synnytysten määrään. Linkola oli samaan aikaan myös sitä mieltä, ettei vuoden 1950 laki ollut vaikuttanut odotetulla laittomien aborttien määrään.⁴⁷⁴ Vaikka luvuista ja niiden tulkinnaista heräsikin kiistaa, suurin osa edustajista oli kuitenkin yhtä mieltä siitä, että lakia oli muutettava.

Keskustapuolueen Katri Kaarloneen siteerasi Suomen gallupin tutkimusta vuodelta 1967, sen mukaan 21 vuotta täyttäneiden keskuudessa, sen perusteella:

51% oli abortin saamisen helpottamisen kannalla, 14 % vapaan abortin kannalla, 32 % oli lain ennallaan pitämisen kannalla, 9 % tiukentamisen kannalla ja 8 % ei ottanut kantaa. Tiedusteluun siitä, missä tapauksessa abortti olisi sallittava, oli tulos seuraava: 60 % äidin terveydellisten vaarojen vuoksi, 58% mikäli raskaus on rikollisista syistä aiheutunut, 31 % mikäli äiti on nuori, 24 % mikäli vanhemmat eivät lastensuojeluviranomaisten mielestä pysty lasta kasvattamaan oikein, 22 % mikäli taloudelliset edellytykset puuttuvat, 10% mikäli äiti on naimaton.⁴⁷⁵

⁴⁷² Myöhemmin Luja–Penttilä. Luja oli ammatiltaan kustannustoimittaja ja toimi mm. Sosialidemokraattisten naisten keskusliiton pääsihteerinä vuosina 1972–1978.

⁴⁷³ VPP, III, 1969, 3261–3262.

⁴⁷⁴ VPP, III, 1969, 3374, VPP, III, 1969, 3256.

⁴⁷⁵ VPP, III, 1969, 3380.

Kaarlosen esittämät luvut korreloivat varsin hyvin eduskunnan tuntojen kanssa. Suuri osa halusi helpottaa aborttimenettelyä, mutta kansanedustajat eivät olleet yhtenäisiä siinä, että miten ja miksi aborttia olisi helpotettava.

Vuoden 1970 eduskunnan keskustelussa kuljettiin pitkälti samoja polkuja kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin niin puolustettaessa kuin kritisoitaessa lakia, vaikka lakien perusteet olivatkin erilaiset. Edustaja Pauli Räsänen⁴⁷⁶, SKDL, mukaan voimassa ollut vuoden 1950 laki oli ”luokkalaki”, koska:

Yläluokkaan kuuluvilla ja sosiaalisesti hyvässä asemassa olevilla on mahdollisuus vaarattomaan aborttiin, kun köyhempi sitä vastoin joutuu puoskarin käsiin tai joutuu synnyttämään epäsuotuisiin olosuhteisiin yleensä raskaan syyllisyyden tunteen saattelemana.

SKDL:n edustajan näkemysten perusteella tilanne ei ollut muuttunut paljoakaan vuotta 1950 edeltävästä ajasta. Räsänen piti merkillisenä oletusta siitä, että mikäli aborttien saamista helpotettaisiin, ”naiset lakkaisivat kokonaan synnyttämästä ja tekisivät vain abortteja”, mikä hänen mukaansa edusti ”suurta ihmisluonnon ja elämänlakien tuntemattomuutta.” Elämän jatkaminen oli Räsänen mielestä niin voimakas perusvietti, että aborttiin ryhdyttiin vain todellisessa tarpeessa. SKDL:n kansanedustajan mukaan talousvaliokunta oli tehnyt ”lähinnä vasemmiston voimin erinomaisen mietinnön lain uudistamiseksi”, kun taas porvariston edustajat hänen mielestään eivät halunneet ”vapauttaa Suomen naista sokeilta ”kohtalon” voimilta.”⁴⁷⁷ Räsänen ei ollut mielipiteineen yksin vaan esimerkiksi SDP:n Luja katsoi, että vuoden 1950 lakia saattoi hyvällä syyllä pitää luokkalakina, koska se asetti köyhät eri asemaan rikkaiden kanssa. Edustaja Lujalle raskauden keskeytykset olivat puhtaasti sosiaalinen ongelma ja sitä oli käsiteltävä vailla turhaa moraalista painolastia.⁴⁷⁸

Moni kansanedustaja toi puheenvuorossaan esiin valistamisen tärkeyden. Työväen ja pienviljelijäin sosiaalidemokraattista liittoa edustanut Tyyne Leivo-Larsson nosti esiin miesten vastuun asiassa, hänen mukaansa:

Tätä yleistä mielipidettä yleensäkin on pyrittävä, sillä tavalla kasvattamaan, että ei tuomitse naista, joka rehellisesti ottaa vastaan sen lapsen, jonka hän on saamassa. Mutta sen sijaan minä toivoisin, että myöskin jokin vastuu

⁴⁷⁶ Räsänen oli ammatiltaan lääkäri.

⁴⁷⁷ VPP, III, 1969, 3256.

⁴⁷⁸ VPP, III, 1969, 3262.

annettaisiin niille miehille, jotka ovat olleet tämän lapsen maailmaan saattamisessa toisena osapuolena.⁴⁷⁹

Miehen osa keskustelussa näyttäytyi yleensä lähinnä siittäjänä, kun taas vastuu lapsesta ja sen kelpoisuudesta lankesi yleensä viimeistään käytännössä äidin harteille. Leivo-Larssonin nosti tämän näkökannan esiin todetessaan, että ”abortti ei ole mikään pelastus, mutta ehkäisyneuvonta, perheensuunnittelu ja ennen muuta miehen valistaminen varmaan toisivat tässäkin tuloksen.⁴⁸⁰

Vasemmisto ei ollut yksin huolissaan yhteiskunnassa vallitsevasta epätasa-arvosta, yhteinen huoli ei kuitenkaan tarkoittanut yhtenäisiä näkemyksiä siitä, miten olisi toimittava. kokoomuksen Alli Vaittinen⁴⁸¹, jolle abortti oli vakava ”talouspoliittinen” ja ”naisen terveyden alkukantaisin asia” totesi, että:

Tiedämme hyvin, että nykyisessä yhteiskunnassamme vallitsee liian suuri ero lapsia elättävien ja lapsettomien henkilöiden elintason välillä. Elintasokilpailuyhteiskunnassa lapsi merkitsee häiriötä, ei pääoman kasvua kuten maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa. [...] Jos abortti-indikaatioita ryhdytään nimenomaan sosiaalisilla perusteilla väljentämään eikä sosiaalisissa oloja paranneta, se tahtoo sanoa lapsiperheiden elämää ei helpoteta, saattaa tämä johtaa siihen, että sosiaaliset epäkohdat jäävät ennalleen ja abortit lisääntyvät.⁴⁸²

Lasten hankkiminen muodostamaa taloudellista riskiä olisi vähennettävä, jottei raskauden keskeytyksiä tarvitsi tehdä sosiaalisin perustein. Huolessaan aborttien lisääntymisestä Vaittinen meni niinkin pitkälle, että pelkäsi aborttien muodostuvan suoranaiseksi epidemiaksi:

Kannan murhetta siitä, ettei tästä ”aborttiviruksesta” kohta tulisi tähän maahan sellainen epidemia, joka epidemia todella vie naiseksi varttuvat tytöt sellaisen toimenpiteen kohteeksi, että he todella vieroksuvat normaalia, tavanomaista elämään. Miehen yhteistyövastuu tässä kysymyksessä on aivan samankaltainen.⁴⁸³

⁴⁷⁹ VPP, III, 1969, 3377.

⁴⁸⁰ VPP, III, 1969, 3377–3378.

⁴⁸¹ Myöhemmin Vaittinen–Kuikka.

⁴⁸² VPP, III, 1969, 3263.

⁴⁸³ VPP, III, 1969, 3264.

Edustaja Vaittinen⁴⁸⁴ jakoi yleisen huolen siitä, että mikäli abortin saamista vapautettaisiin se johtaisi aborttien määrän räjähdysmäiseen kasvuun.⁴⁸⁵ Kauhukuvia maalatessaan hän meni niinkin pitkälle, että abortti lainsäädäntöä lievennettäessä odotettavissa olisi ”kauas, yli maamme rajojenkin nyt tuleva epidemia” ”aborttitaudin” levitessä.⁴⁸⁶ SKDL:n Räsänen mukaan aborttiepidemia ei ollut olemassa kuin edustaja Vaittisen ajatuksissa. SKDL:n edustajan mukaan Vaittisen pelot perustuivat maihin, joissa asia oli hoidettu heikosti. Räsänen lisäsi vielä, että kokoomuksella on kyllä turvallisuuden tunne, kun pitää pään pensassa, mutta Suomen naisille se ei turvaa tuo. Eettillisistä ja moraalisisista syistä olisi parempi, jos ed. Vaittinen paneutuisi asiantuntijana edelleen vastustamaan lapamadon levinneisyyttä maassamme.⁴⁸⁷

Aborttioikeuden laajentaminen kirvoitti edustajista väkeviä mielipiteitä puolesta ja vastaan. Armas Leinonen Liberaalista kansanpuolueesta latasi vasemmistoenemmistöisellä hallituksella olleen ”aivan erikoinen into antaa eduskunnalle sellaisia lakiesityksiä, jotka järkyttävät kansamme omaksumia vakiintuneita moraalikäsitteitä”. Leinosen mukaan ”liian pitkälle menevä ja kevein perustein tapahtuva” aborttilain lieventäminen alentaa kansan moraalialia ja johtaa osaltaan vastuuttomiin elämäntapoihin.⁴⁸⁸ Leinosen sanat löysivät vasemmistostakin kannatusta, sillä aborttilain uudistamista tärkeänä pitänyt SDP:n Veikko Mattila, katsoi ”kristilliseen etiikkaan perusteen ainakin Suomen oloissa liian julmaksi menettelyksi määritellä abortin saamisen perusteeksi sellainen olosuhde, että nainen saa abortin, jos hän jo on synnyttänyt neljä lasta”. Samainen eettinen näkökulman vaatimuksena oli ihmisen suojeleminen ja orastavan elämän arvostaminen ja ”lainsäädäntötyössä on huolehdittava, ettei elämää kannattavia voimia tehdä turhiksi”.⁴⁸⁹ Samoilla linjoilla oli kärkkäästi puhunut kokoomuksen Margit Borg-Sundmanin mielestä köyhyyden ei tulisi olla syy abortin tekemiseen ja köyhyys olisi hoidettava jollain muulla kuin

⁴⁸⁴ Mielenkiintoisena sivujuonteena Vaittinen oli vahvasti sitä mieltä, että ”aborttilakia on ehdottomasti käsiteltävänä yhteispohjoisena kysymyksenä ja siten pyrittävä mahdollisimman suureen yhtenäisyyteen Skandinaviassa saamatta suurempaa suosiota ehdotukselleen. Aiemmat tutkimuksen käsittelemien lakien valmistelussa skandinaavisen lainsäädännön kehittymisellä oli tärkeä vaikutus.

Eduskunta, 13.2.1970, 3264, Eduskunta 24.2.1970, 3381.

⁴⁸⁵ VPP, III, 1969, 3263–3264.

⁴⁸⁶ VPP, III, 1969, 3465.

⁴⁸⁷ VPP, III, 1969, 3472.

⁴⁸⁸ VPP, III, 1969, 3376.

⁴⁸⁹ VPP, III, 1969, 3380–3381.

”lapsenmurhalla”.⁴⁹⁰ Kuten aiemmankin lakipaketin kohdalla myös vuoden 1970 lakia koskeva kritiikki oli voimakkaasti kristillisen moralismin sävyttämää. Raskauden keskeyttäminen, kuten sterilisaatiokin, oli Jumalan säättämän järjestyksen järjestyttämistä ihmiskäsin. Samalla kun ihminen meni katkaisemaan luonnossa vallitsemaa järjestyksen tukipilareita pelättiin hänen samalla katkaisevan moraalisen selkärankansa.

Edustaja Kaarlone esitti edelleen usein käytetyn argumentin, jonka mukaan abortin suorittaminen sosiaalisista syistä, asettaa lääkärit hankalaan tilanteeseen, koska Kaarlone katsoi raskauden keskeyttämisen olevan ristiriidassa elämän säilyttämiseen tähtäävän lääkärin koulutuksen kanssa.⁴⁹¹ Kokoomuksen edustaja Alli Vaittinen lainasi ylilääkäri Mies Reenkolaa, jonka puheenvuorosta kaikuu menneiden vuosikymmenten rotuhygieenikkojen sanat:

Ei riitä, että kansakunnan moraali koetaan mädättää valheita ja vääristelyjä käyttäen. Kunnioitettavan tieteellisen tutkimuksen saavutuksena on kehitetty ns. E-pilleri, jolla suurissa vaikeuksissa voidaan säännöstellä syntyvyyttä paisumasta kurjuutta luovaksi. Tämä on tarjonnut vihollisillemme oivan tilaisuuden käydä avoimesti, mutta toisien kilpien suojassa kansan fyysisen elinhermon kimppuun. Riehutaan mukaan räjähdysmäisesti kohonneen syntyvyyden aiheuttaman katastrofin torjumiseksi vapaiden aborttien ja lapsirajoitusten puolesta. Pystytään varmaan tuhoajiemme leirissä ymmärtämään, että liikakansoitus ja sen aiheuttama kurjistuminen eivät suinkaan uhkaa pohjoismaita, joissa menneitten sukupolvien kova taistelu ankaraa luontoa vastaan on kasvattanut ihmiskunnan valiokansaksi. Täällä vapaamielinen protestanttinen uskomme ei aseta esteitä tälle kuoleman ja tuhon propagandalle. E-pillereistä on tehty muoti, hillittömästä rakastelusta tavoite, yksi- ja kaksilapsisuuden ihanne.⁴⁹²

Reenkolan sanoissa tiivistyy ne teemat, joilla vapaampaa aborttioikeutta pyrittiin vastustamaan - pelko moraalien rapistumisesta, ajatus abortin käytöstä ehkäisykeinona ja suoranaisten väestökadon uhka. Samalla linjalla oli Keskustan Kerttu Saalasti⁴⁹³, joka pelkäsi, että abortin helpottaminen olisi osa kehityskulkua johtaisi yhteiskunnalliseen katastrofiin:

Ihmisen käyttäytymistä yhteiskunnan jäsenenä on pakko säädellä lakien kautta, eikä laki saa johtaa heikkojen sortumiseen, vaan päinvastoin, muuten joudumme mahdottomaan kierteseen ja ihmisen tuhoutumiseen. Ne, jotka tahtovat vapauden nimissä purkaa ja hylätä lakien säännöksiä

⁴⁹⁰ VPP, III, 1969, 3381.

⁴⁹¹ VPP, III, 1969, 3379.

⁴⁹² VPP, III, 1969, 3465.

⁴⁹³ Saalasti oli agronomi ja kuului mm. Väestöliiton johtokuntaan.

päästäkseen mielestään elämän hurmuksesta nauttimaan, ovat oman aikamme hippiyhteiskunnan muodossa saaneet mielestäni nykyaikaisen havaintoesimerkin siitä, mihin vastuuton vapaus johtaa: täydelliseen tuhoon. Oman elämän tuhoon ja estottomiin, kamaliin murhiin.⁴⁹⁴

Saalasti mielestä uusi raskauden keskeyttämistä koskeva laki ei toteuttanut yhteiskuntaa suojelevaa tehtävää, vaan se oli ensisointoa siitä mitä liiallinen vapaus toisi tullessaan.

Yhteisen sävelen kansanedustajisto löysi siitä lakiehdotuksen kohdasta, että yli 40-vuotiaat naiset saisivat luvan abortin suorittamiseen lääketieteellisin perustein. Esimerkiksi kokoomuksen Linkola totesi, että tulisi muistaa myös yli 40-vuotiaan naisen saattavan haluta lapsen. Hänen mukaansa yläikärajojen asettaminen voisi johtaa siihen, että naiset tuntisivat olevansa painostuksenalaisia.⁴⁹⁵ Koska sikiön kehityshäiriöiden riski kasvaa synnyttäjän iän noustessa voidaan yli neljänkymmenen, voisi abortin sallimisen tässä tapauksessa nähdä toteuttavan jossain määrin myös rotuhygieenisia päämääriä, kuitenkin ehdotuksesta keskusteltaessa tätä ei otettu huomioon.

Uudet sterilisaatio- ja kastroatiolait eivät esittelyn jälkeen herättäneet minkäänlaista keskustelua minään niistä kolmesta kerrasta, kun niitä eduskunnassa käsiteltiin 1970.⁴⁹⁶ Ainoastaan Keskustan Kaarlonen otti sterilisoimiset puheeksi, mutta siinäkin kohtaa hän otti kantaa naisten ja miesten sterilisointien määrän epäsuhtaan ja siihen ”kumman sterilointi on perheen ja yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaisempaa”.⁴⁹⁷ Syitä tälle voi aineiston perustella vain arvailla, mutta on varmasti turvallista olettaa, että sterilisaatioasiassa oltiin yhtä mieltä lainvalmisteluaineiston kanssa, eikä asiasta katsottu olevan tarpeellista keskustella, vaan hoitaa se pois päiväjärjestyksestä. On hyvin mielenkiintoista, että aineiston perusteella rotuhygieeninen diskurssi hävisi eduskunnasta vuosien 1950 ja 1970 välillä. Toki lainvalmistelusta löytyy kohtia, jotka ovat yhtenäisiä rotuhygieenisen ajattelun kanssa, mutta se mitä puhutaan ja miksi, kokivat kahdessa vuosikymmenessä muutoksen. Vuoden 1970 lakipakettia edeltänyt eduskuntakeskustelu oli leimallisesti kiista aborttioikeuden laajentamisen perusteista.

⁴⁹⁴ VPP, III, 1969, 3473.

⁴⁹⁵ VPP, III, 1969, 3374.

⁴⁹⁶ VPP, III, 1969, 3267–3268, VPP, III, 1969, 3387, VPP, III, 1969, 3475.

⁴⁹⁷ VPP, III, 1969, 3380.

Aborttilakieliehdotus meni lopulta eduskunnassa läpi selvin luvuin 113 jaa-ääntä vastaan 56 ei-ääntä, kaksi äänesti tyhjää ja poissa oli 28 kansanedustajaa. Sterilisoimislaista tai kastroidinlaista ei keskusteltu ollenkaan koko sinä aikana, kun asiaa käsiteltiin eduskunnassa ja ne menivät läpi ilman äänestystä.⁴⁹⁸ Aineisto ei tarjoa suoraa vastausta sille, mikseivät lakiehdotukset herättäneet keskustelua. Hallituksen ja valiokuntien esityksistä on nähtävissä, että pakkosterilisaatioiden aika oli ohi, eikä eduskunnassa noussut ääniä tätä vastustamaan. Toisaalta ei oltu halukkaita keskustelemaan myöskään vapaaehtoisen sterilisaatio-oikeuden laajentamisesta. Siinä missä vuosien 1935 ja 1950 lakeja edeltävä keskustelu oli äänekkästä, vuonna 1970 keskustelun tilalla oli pelkkää hiljaisuutta. Kenties aika oli ajanut kysymyksestä niin auttamattomasti ohi, että siitä ei haluttu puhua tai ikävä osa Suomen historiaa haluttiin hoitaa vaan nopeasti alta pois.

Eduskunnan keskustelussa ääneen lausumattomat rotuhygieeniset periaatteet jäivät kuitakin voimaan abortti- ja sterilisaatiolakiin. Uuden lain myötä raskaus voitiin edelleen keskeyttää naisen pyynnöstä, mikäli oli syytä epäillä, että lapsi olisi vajaamielinen tai sillä olisi, tai sille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika. Mikäli nainen ei kyennyt esittämään laillisesti pätevää pyyntöä henkisen tilansa vuoksi, voidaan abortti suorittaa painavista syistä holhoojan tai uskotun miehen suostumuksella. Yleisessä laitoksessa, esimerkiksi mielisairaalassa olevan puolesta hakemuksen voi tehdä laitoksen johtaja. Oikeustoimikelpoisen ja kelvottoman naisen kohdalla, mikäli abortti suoritettiin syntyvän lapsen vaajamielisyyden vuoksi, oli samalla suoritettava sterilointi, elleivät painavat syyt sitä estäneet.⁴⁹⁹ Edelleen voimassaolevan lainsäädännön mukaan raskaus voidaan keskeyttää kun raskauden jatkuminen tai lapsen synnyttäminen hänen sairautensa, ruumiinvikansa tai heikkoutensa vuoksi vaarantaisi hänen henkensä tai terveytensä, kun on syytä otaksua, että lapsi olisi vajaamielinen tai että lapsella olisi tai lapselle kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika tai kun jommankumman tai kummankin vanhemman sairaus, häiriytynyt sieluntoiminta tai muu niihin verrattava syy vakavasti rajoittaa heidän kykyään hoitaa lasta. Jos nainen mielisairauden, vajaamielisyyden tai häiriintyneen sieluntoimintansa vuoksi ei kykene esittämään pätevää pyyntöä raskauden

⁴⁹⁸ VPP, III, 1969, 3475.

⁴⁹⁹ Mattila, 2003, 126.

keskeyttämiseen, se voidaan suorittaa hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, jos painavat syyt puoltavat toimenpidettä.⁵⁰⁰

Edelleen voimassaolevan lainsäädännön mukaan asianomainen voi hakea oikeutta sterilisaation, kun on syytä otaksua, että hänen jälkeläisillään olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika tai kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia. Luvan toimenpiteeseen antaa terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Ilman asianomaisen suostumusta henkilö voidaan steriloida hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, mikäli henkilö sairauden vuoksi on pysyvästi kykenemätön ymmärtämään steriloinnin merkityksen. Alle 18-vuotiaan sterilisoiminen voidaan suorittaa vain erittäin painavien syiden sitä puoltaessa.⁵⁰¹ Vaikka enää ei ole mahdollista valtiovallan määrätä henkilöitä pakkosterilisoitaviksi tai suorittamaan aborttia on Suomen lainsäädännössä edelleen rotuhygieenisistä tai rotuhygienian periaatteiden kanssa yhdenmukaisia kohtia ja on periaatteessa mahdollista, että edelleen asianomaiselle tehdään vastentahtoisia abortteja tai sterilisaatio rotuhygieenisin perustein, mikäli hänen ei katsota olevan kelvollinen vastaamaan asiassa ja hänen edustajansa alkaa ajamaan asiaa. Se kuinka paljon tällaista on tapahtunut tai tapahtuu, on kuitenkin toisen tutkimuksen tehtävä selvittää.

⁵⁰⁰ Aborttilaki, AsK, 239/1970. 1. §, 2. §.

⁵⁰¹ Sterilisaatiolaki AsK 283/1970, 1. §, 2. §, 4. §.

5. Johtopäätökset

Suomalaisen kansanruumiin elinvoimaisuus pyrittiin turvaamaan rotuhygieenisiin toimenpitein vuosien 1935–1970 välisenä aikana. Suomalaisen kansanruumiin rodullista terveyttä uhannut vajaamielisyys, mielisairaus, kaatumatauti, alkoholismi, narkomania ja antisosiaalisuus pyrittiin kukistamaan poistamalla näitä piirteitä perinnöllisesti kantavien ja niitä ilmentävien yksilöiden kyky lisääntyä sterilisaatioiden ja aborttien avulla. Tutkimuksen läpikäymän aikakauden sisältä voidaan erottaa kolme lakimuutosten rytmittämää aikakautta, joiden aikana lakien perustelut, tarkoitus ja soveltaminen kokivat muutoksia. Ensimmäisessä vaiheessa, vuoden 1935 sterilisaatiolain julkilausuttuna tarkoituksena oli vahvistaa suomalaista kansakuntaa ja suomalaista rotua, vähentämällä sitä rasittaviksi katsottujen yksilöiden syntymistä. Tavoitteena oli, että kansakunnan laatua heikentävä ihmisaines häviäisi ajan myötä. Lain tavoitteet katsottiin niin tärkeiksi, että lakia pohtimaan vuonna 1929 asetetun komitean ehdotus vapaaehtoisesta sterilisaatiosta sivuutettiin hallituksen esityksessä ja lopulta voimaantullut laki mahdollisti pakkosterilisaation lääkintöhallituksen määräyksellä. Lain periaatteet olivat puhtaasti rotuhygieenisiiä. Degeneraation katsottiin leviävän yhteiskunnassa ja jäytävän suomalaista kansanruumista. Lainvalmisteluaineistossa rodunjalostuksellinen motiivi on kaikista selkeitten luettavissa vuoden 1935 lakia edeltävässä materiaalissa. Tämä kehitys oli pysäytettävä tekemällä kelvotonta perimää levittävät yksilöt kyvyttömäksi lisääntymään. Käytännössä ensimmäinen sterilisaatiolaki ei kuitenkaan ollut kovinkaan tehokas, eikä sitä sovellettu kovinkaan laajasti.

Varsin nopeasti ensimmäisen sterilisaatiolain tultua voimaan, laki nähtiin riittämättömäksi ja lain rotuterveydellisten tavoitteiden toteutumista katsottiin tarpeelliseksi tehostaa. Samanaikaisesti Suomeen luotiin raskauden keskeytyksiä säätelevä lainsäädäntö, jolla oli oma roolinsa suomalaisen kansakunnan biologisessa vahvistamisessa. Niinpä sterilisaatiolaki uudistettiin vuonna 1950 ja samalla voimaan tulivat myös ensimmäinen laki raskauden keskeytyksestä sekä sterilisaatiolaista omaksi laikseen erotettu kastroatiolaki. Kastroatiolain säätämisen motiivina oli seksuaalirikollisuuden kasvu ja siihen vastaaminen. Kansanedustajat uskoivat, että harhaviettisyys oli kasvussa yhteiskunnassa ja etenkin pieniä tyttöjä metsästäneet

miespedot oli kastroitava, sillä kastraatiolla uskottiin olevan terapeuttinen, rikolliset halut sammuttava vaikutus. Aborttilain laatimisen taas taustalla ei vaikuttanut niinkään pelko perinnöllisen kelvottomuuden leviämisestä, vaan laittomien raskauden keskeytysten suuri ja alati kasvava määrä, mikä muodosti Suomessa vakavan, yhteiskunnalliseksi uhaksi katsotun ongelman. Abortti oli moraalisesti latautunut kysymys ja laittomat sikiön lähdetykset johtivat usein lapsettomuuteen ja muihin ongelmiin, mitkä voitiin nekin nähdä rotuhygieenisinä ongelmina syntyvyyden pienentyessä. Raskauden keskeytysten laillistamisen myötä tuli mahdollista suorittaa naiselle abortti hänen omasta suostumuksesta, mikäli voitiin olettaa hänen jälkikasvunsa syntyvän mielisairaana, vajaamielisenä tai kantaen vaikeaa ruumiin vammaa tai mikäli äidin elämän olot tekivät naisesta kelvottoman äidiksi. Mikäli nainen ei kyennyt häiriintyneen sieluntilan vuoksi päättämään asiasta, hänelle saatettiin määrätä abortti. Raskauden keskeytys tehtiin usein sterilisaation ehdolla, millä pyrittiin tehostamaan kelvottomuuden vastaista taistelua.

Itse sterilisaatiolaki uudistettiin tarkoituksenaan tehostaa aiemmin tehottomana pidettyä lakia ja laajentaa sen soveltamista. Vuoden 1950 lakipaketissa perinnöllisyyttä korostavan selitysmallin sijasta, syyt sterilisaatioiden tai aborttien toimittamiseen painottuivat aiempaa enemmän sosiaalisin perusteisiin. Kun perinnöllisyystieteen avulla ei kyetty perustelemaan kelvottomaksi katsottuihin yksilöihin kohdistuvia toimenpiteitä haettiin perusteet ulkoisista syistä. Ihminen, joka ilmensi ulkoisesti kelvottomuuttaan, oli biologisesti epäkelpo. Degeneraatio ilmeni antisosiaalisena käytöksenä, alkoholismina, irtolaisuutena, narkomaniana ja yleisenä kyvyttömyytenä toteuttaa niitä ihanteita, jotka kansalaisille katsottiin velvollisuuksiksi toteuttaa.

Vuosien 1935–1950 välillä syyt suorittaa sterilisaatioita muuttuivat ja samoin muuttui se, keihin sterilisaatiotoimenpiteet saatettiin kohdistaa. Vuosisadan alkupuolelle ominainen perinnöllisten syiden painotus siirtyi sosiaalisten syiden painottamiseen. Kun perusteita ei kyetty löytämään alkeellisesta genetiikan tuntemuksesta, ne haettiin ulkoisista syistä. Muutos oli osa muissakin Pohjoismaissa tapahtunutta rotuhygienian reformaatiota, jossa hyväksyttiin aiempaa voimakkaammin sosiaalisten syiden käyttö rotuhygieenisten toimenpiteiden perusteena. Hyväksytyksi tuli ajatus perinnöllisestä kelvottomuudesta, jota ei voitu kuitenkaan tieteellisesti osoittaa. Samalla kun

sosiaaliset syyt nousevat hallitseviksi sterilisaatioiden toimittamisessa, on perusteltua väittää, että niiden kohteeksi valikoitui entistä varmemmin heikommassa asemassa olevat henkilöt. Rodunjalostuksellinen diskurssi oli vähemmän esillä, kuin vuoden 1935 lain lainvalmistelun aikana, mutta käytännössä vuoden 1950 lakia seurasi rodunjalostuksellisten toimienpiteiden huippuvuodet. Rotuhygieenisen lainsäädännön toisen vaiheen, etenkin 1950– ja 1960–lukujen taitteen voidaan katsoa muodostavan rotuhygienian soveltamisen ”kultakauden”.

Pakkosterilisaatiolait ja aborttilainsäädäntö uudistettiin jälleen vuonna 1970. Muutos lainsäädännössä heijasteli niitä liberaaleja muutoksia, mitä yhteiskunnassa oli yleisesti käynnissä. Tämän tutkimuksen lähdeaineistona käytetty lainvalmisteluaineisto ei vastaa siihen, miksi lainsäädännössä otettiin aiempaan verrattuna lähes päinvastainen suunta, mutta aiemman tutkimuksen perusteella voi sanoa, että suomalaisessa politiikassa koettiin selkeä ideologinen muutos 1960–luvulle tultaessa, tai se tuli näkyviin Pekka Kuusen tuotua hyvinvointivaltio-ajattelun yhteiskunnalliseen keskusteluun, minkä myötä kansalaisten ja valtion suhde mullistui ja valtio nähtiin velvolliseksi pitämään huolta kansalaisten hyvinvoinnista, eikä toisinpäin kuten aiemmin oli ajateltu. Samanaikaisesti yksilöt, jotka aiemmin haluttiin poistaa kansanruumiista, haluttiin nyt ottamaan osaa yhteiskuntaan. Lakiuudistusten myötä valtio ei enää voinut määrätä kansalaisiaan sterilisoitavaksi. Yhtä lailla suhtautuminen aborttiin muuttui ja vielä lainvalmistelun aikana mahdottomaksi katsottu oikeus keskeyttää raskaus sosiaalisista syistä otettiin mukaan lakiin, kun taas valtion oikeus määrätä naiselle abortti poistettiin. Vuosien 1935 ja 1950 lainvalmistelujen aikana kansanedustajisto näytti puheenvuorojen perusteella uskovan tai hyväksyvän rotuhygienian teesit ja pelko yhteiskuntaa mädättävästä degeneraatiosta oli laajalti jaettu. Vuoden 1970 lainvalmisteluprosessin aikana koko tämä keskustelu oli kadonnut ja uudet vain vapaaehtoisuuteen perustuvat sterilisaatiolait menivät läpi ilman yhtäkään puheenvuoroa puolesta tai vastaan. Vastaava muutos näkyi myös aborttilain kohdalla, keskustelussa raskauden keskeytyksiä koskevasta laista puhe pyöri lähinnä sosiaalisen indikaation ja sen sallimisen ympärillä ja rotuhygieeninen puhe on kadonnut.

Tutkimuksen käsittelemän aikakauden 1935–1970, ensimmäisessä vaiheessa vuosina 1935–1950 Suomessa oli mahdollista lääkintöhallituksen määräyksellä steriloida

henkilö, joka katsottiin perimältään degeneroituneeksi. Toisessa vaiheessa vuosien 1950–1970 aikana rotuhygieenisten toimenpiteiden soveltamisen mahdollisuudet laajenivat, kun sterilisaatio perusteiden painotus siirtyi sosiaalisten syiden painottamiseen ja oikeus valittaa päätöksestä poistettiin. Sodan jälkeen tarkoituksena oli tervehdyttää yhteiskuntaa tekemällä seksuaalirikollisten halut tyhjiksi kastraatioin. Vuoden 1950 aborttilaki teki lailliseksi rotuhygieenisin syin tehdyt raskauden keskeytykset, mikä teki aiemmin ”maan tapana” paikoittain sovelletun rotuhygieenisen toimenpiteen lailliseksi. Kolmannessa vaiheessa vuoden 1970 lakimuutoksesta eteenpäin pakkosterilisaatioiden aikakausi päättyi ja aborttia ei nähty enää rotuhygieenisenä toimenpiteenä ja se sallittiin suorittaa sosiaalisista syistä.

Näistä seikoista huolimatta suomalaisen lainsäädäntöön jäi, ja siinä on edelleen voimassa samoja rotuhygieenisia piirteitä, mitä vuosien 1935 ja 1950 laeissa niihin kirjoitettiin. Sterilisaatio on mahdollista suorittaa, mikäli on syytä epäillä, että asianomaisen perinnöllinen taakka siirtyisi seuraavaan sukupolveen ja mikäli asianomainen on kyvytön arvioimaan leikkauksen merkitystä hänen huoltajansa voi päättää asiasta hänen puolestaan.⁵⁰² Vastaavasti abortti on mahdollista suorittaa, mikäli on syytä olettaa, että lapsi syntyisi kehitysvammaisena ja mikäli äiti on tilansa vuoksi kyvytön päättämään asiasta, voi naisen huoltaja tehdä päätöksen hänen puolestaan.⁵⁰³ Rotuterveydelliset kysymykset ovat muuttuneet kansanterveydellisiksi kysymyksiksi ja suhtautuminen niihin on hyvin erilainen kuin viime vuosisadan puolivälissä.

Rotuhygieenisten lakien kehitys oli selkeässä yhteydessä suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Snellmanilaisessa hengessä yhteiskunnan edun katsottiin jyräävän yksilön oikeudet niiden ollessa keskenään ristiriidassa. Kelvottomiksi yksilöiksi katsotut kansalaiset haluttiin erottaa kansanruumiista ja kansakunnan kohtalonyhteydestä lainsäädännön avulla. Yhteiskunnallista ajattelua määrittä kuri ja kansalaisten velvollisuudeksi katsottiin kansalaisihanteen toteuttaminen. Valtion oikeudeksi katsottiin evätä kehitysvammaisilta, mielisairailta, köyhänhoidon alaisilta ja vääränlaista elämää viettäviltä oikeus avioitua, oikeus hankkia lapsia ja jopa oikeus kantaa lasta. Näiden yksilöiden yhteiskunnallisesti vaarattomaksi tekeminen

⁵⁰² AsK 125/1985, 1. & 2. §.

⁵⁰³ AsK 493/2001, 2. §.

viimeisteltiin viemällä heiltä poliittiset oikeudet. Vasta 1972 äänioikeus oli todella yleinen ja yhtäläinen.⁵⁰⁴ Yhdyn Mattilan näkemyksiin siitä, että poliittisten oikeuksien vieminen osaltaan selittää, miksi rotuhygieeniset lait menivät niin helposti läpi eduskunnassa, sillä lakien kohteena olevat henkilöt eivät olleet mukana eduskunnassa päättämästä asiasta, vaan he elivät yhteiskunnan laidalla, marginaali-ihmisinä. Lakeja säädettäessä epäkelvoiksi katsotut ihmiset olivat ainoastaan lainsäädännön tähtäimessä, sillä lainsäätäjien ei tarvinnut pelätä joutuvansa lain soveltamisen kohteeksi.⁵⁰⁵ Kelvottomaksi leimatut ihmiset edustivat toiseutta suhteessa ihanteisiin kansalaisesta, niin osana väkevää kansanruumista, kuin politiikkaa sekä perhettä koskevissa ihanteissa, mikä madalsi kynnyistä näitä ainoastaan marginaali-ihmisiä koskettavan lainsäädännön luomiseen. Vasta hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen alkaessa jyrkkä yhteistä hyvää painottava ajattelu murtui.

Roll-Hansenin mukaan pohjoismaalainen sterilisaatiolainsäädäntö säädettiin sopivassa aikaikkunassa, jolloin rotuhygienian ajatusten omaksuminen oli helppoa osana yhteiskunnassa alaa valtaavan maallistuneen ja tieteellisen eetoksen kanssa. Yhtä aikaa tämän kehityksen kanssa pohjoismaissa alkoi hyvinvointivaltioprojekti, jonka utopistisen unelman toteuttamiseen rotuhygienia tarjosi työkaluja. Oman mallinsa sterilisaatiolakeihin tarjosi Saksa, jolla oli keskeinen asema Itämeren kulttuuripiirissä ja jonka laeista haettiin mallia myös pohjoisessa. Keskeinen ero Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä, etenkin suhteessa Ruotsiin, Roll-Hansenin ehdottamassa aikaikkunassa oli, että Suomi ei ollut samaan tapaan matkalla kohti hyvinvointivaltiona vielä vuosien 1935–1950 välillä. Suomalaisen hyvinvointivaltion ohjelmajulistuksena toimi vasta vuonna julkaistu Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka*,⁵⁰⁶ kun ruotsalaisen hyvinvointivaltion rakennus oli alkanut jo 1920-luvulla. Toki Suomi otti pieniä askelia 1940-luvulta alkaen kohti hyvinvointivaltiota, esimerkiksi neuvola- tai lapsilisäjärjestelmän kautta. Näillä kuitenkin voidaan nähdä olleen motiivina kansakunnan elinvoiman kasvattaminen kansalaisten hyvinvoinnin lisääntymisen ollessa vain toissijainen tarkoitus. Voisi siis sanoa, että aikaikkuna oli Suomessa erilainen – yhteiskunnallinen kehitys tarjosi rotuhygieeniselle eetokselle

⁵⁰⁴ Mattila, 2003, 113.

⁵⁰⁵ Mattila, 2003, 114–115.

⁵⁰⁶ Anttonen, 2012, 55.

mahdollisuuden kiinnittyä suomalaiseen yhteiskuntaan ja lainsäädäntöön ja kun rotuhygienian ideat oli hyväksytyt, niiden toteuttamisella ei ollut suuria esteitä yhteiskunnan ja sosiaalipolitiikan painottaessa yksilön oikeudet jyräävää yhteistä hyvää. Suomi jäi myös professionaalisesti jälkeen mielenterveys- ja kehitysvammaisuustyössä toisen maailmansodan vuoksi, mikä mahdollisti lakien tiukentamisen ja ankaran soveltamisen vielä kauan sodan jälkeen.

Omalta osaltaan sterilisaatiolainsäädännön voidaan sanoa mahdollistaneen myös todellisen vastarinnan puute. Pohjoismaissa sterilisaatiolainsäädäntö kohtasi pääasiassa vain hyvin pienimuotoista vastarintaa ja saman aikaisesti se omasi paljon kannatusta Pohjoismaissa.⁵⁰⁷ Kritiikkiä sitä kohtaan esittivät lähinnä kirkolliset ja vasemmistolaiset piirit, vaikkakaan nekään eivät yhtenäisinä rintamina nousseet lakiehdotuksia vastaan.⁵⁰⁸ Yksi kenties kovaäänisimmistä eugeniikan kritiikeistä ylipäätään, kuultiin vuonna 1930 paavi Pius XI:n antamassa bullassa *Casti Connubi*, jossa katolilainen kirkko nousi vastustamaan sterilisaatiota ja muita negatiivisen rotuhygienian keinoja.⁵⁰⁹ Protestanttisessa pohjolassa ei paavin sana omannut kovinkaan suurta painoarvoa, mutta ei se huomaamattakaan jäänyt. On myös huomattava, että monesti rotuhygienian kohtaama kritiikkikään ei tarkoittanut täyttä epäuskoa aatteeseen, vaan kriitikoita hiersi sen käytännön toteuttaminen.⁵¹⁰ Vastenmielinen ja moralistinen suhtautuminen seksuaalisuuteen näyttäytyi monien kansanedustajien puheissa. Kaikkien kolmen aikakauden edustajia huoletti moraalinen romuttuminen, mikäli seksin ei-toivotut seuraukset poistettaisiin. Tästä kielii esimerkiksi se, että ne edustajat, jotka eivät voineet puoltaa seksuaalisen kyvykkyyden säilyttävää sterilisaatiota, usein olivat valmiina puolustamaan kastaatiota. Huomattavaa on, että vuosien 1935 ja 1950 lakiehdotuksien vasemmalta saama kritiikki, siitä että ne olisivat ”luokkalakeja”, ei lakien soveltamista käytäntöön tarkasteltaessa näytä kohtuuttomalta väitteeltä, sillä sterilisaatio ja aborttilakien rotuhygieniset kohdat kohdistettiin käytännössä yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleviin. Pääosin eduskunnassa oltiin kuitenkin lakiehdotusten puolella, eikä

⁵⁰⁷ Roll-Hansen, 1996, 173.

⁵⁰⁸ Roll-Hansen, 1996, 173–177, Hansen, 1996, 37–40.

⁵⁰⁹ Dowbiggin, 1997, 188.

⁵¹⁰ Hansen, 1996, 25.

SKDL:n (jonka edustajista esimerkiksi Mauri Ryömä puolsi lakeja) lisäksi nousut esiin kuin yksittäisiä kansanedustajia, jotka vastustivat rotuhygieenisii lakeja.

Brynolf Honkasalon tapaus ilmentää osaltaan hyvin, kuinka lainvalmistelua ohjasi rotuhygieniaan uskovien yksilöiden näkemykset. Koko ilmiö oli alusta lähtien hyvin teknokraattinen ja sen asiaa ajoivat rotuhygieniaan vihkiytyneet yksilöt, jotka Suomessa ja muualla saivat ajettua sen osaksi yhteiskunnallista keskustelua ja lainsäädäntöä. Honkasalolla itsellään oli vuosien 1935 ja 1950 lakien valmistelussa keskeinen osa ja Honkasalon persoonan ja henkilöhistorian käyttö esimerkkinä vakaumuksellisesta rotuhygieenisistä selittää osaltaan, miksi Suomessa valittiin rodunjalostuksen tie lainsäädännössä. Honkasalon henkilöhistoria osoittaa, miten yksilön havainnot rappiosta yhteiskunnassa, oli mahdollista valjastaa ohjaamaan lainsäädäntöä. Vastaava ilmiö näkyi myös eduskunnassa käydyssä keskustelussa. Rotuhygieenisen ajattelun omaksuneet kansanedustajat hallitsivat keskustelua lainsäädännön kehityksestä ja todellisen vastarinnan puuttuessa keskustelussa vallitsevaa rotuhygieenistä eetosta ei haastettu, mikä näkyi lakien helppossa läpimenossa. Tieteellisyyden ja rationaliteetin viittaan verhottuna rotuhygienia tarjosi hyviä ja helppoja vastauksia hankaliin ja monimutkaisiin kysymyksiin.

Rotuhygienia oli keskeinen osa suomalaista lainsäädäntöä vuosina 1935–1970 ja vaikka perusteet sen soveltamiseen haettiin tarpeen mukaan joko biologiasta tai sosiaalisista syistä, säilytti se asemansa 1970-luvun loppuun asti, jolloin rotuterveydellinen lainsäädännön aika oli auttamattomasti ohi. Rotuhygienia saatiin implementoitua suomalaiseen lainsäädäntöön, koska sille löytyi kannattajia terveydenhuollon ammattilaisista sekä kansanedustajistosta ja rotuhygienia antoi helppoja vastauksia modernin yhteiskunnan mukanaan tuomiin ongelmiin. Lisäksi suomalainen yhteistä hyvää painottava poliittinen kulttuuri mahdollisti rotuhygieenisille ajattelulle erinomaisen mahdollisuuden kiinnittyä osaksi suomalaista lainsäädäntöä, eikä todellista vastarintaa tälle kehitykselle voida sanoa olleen ennen 1960-lukua.

Lähteet ja kirjallisuus

I Painetut lähteet

Asetuskokoelma 1935.

Asetuskokoelma 1950.

Asetuskokoelma 1970.

KM N:o 5, 1929. ”Sterilisaatiokomitea.”

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat 1934, III. (VPA)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1934, III. (VPP)

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat 1935, I. (VPA)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1935, I. (VPP)

KM N:o 16, monistettu sarja, 1944. ”Aborttikomitea”

KM N:o 6, monistettu sarja, 1945. ”Kastratiokomitea”

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat 1948, III. (VPA)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1949, I. (VPP)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1949, II. (VPP)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1949, III. (VPP)

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat 1969, I. (VPA)

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat 1969, III. (VPP)

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat 1970, I. (VPA)

II Internet-lähteet

Kivimäen hallituksen ohjelma, 15.12.1932.

https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/20-paaministeri-toivo-kivimaen-hallituksen-ohjelma. Luettu, 7.4.2019.

Fagerholmin I Hallituksen ohjelma 30.7.1948.

http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/32-fagerholmin-hallituksen-ohjelma. Luettu 7.4.2019.

Koiviston hallituksen ohjelma, 23.3.1968.

https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/50-paaministeri-mauno-koiviston-hallituksen-ohjelma. Luettu 7.4.2019.

Kansallisbiografia

<https://kansallisbiografia.fi/>

Tietokanta entisistä kansanedustajista

<https://www.eduskunta.fi/FI/search/Sivut/people/results.aspx?k=%2A#k=NykyinenKansanedustaja%3AEi>

Trends in Circumcision for Male Newborns in U.S. Hospitals 1979–2010.
https://www.cdc.gov/nchs/data/hestat/circumcision_2013/circumcision_2013.pdf.
Luettu 7.4.2019

III Aikalaiskirjallisuus

Borgström, C.A. (1958): *Tillämpingen av lagen om steriliseringen I Finland 13.6.1935–30.6.1955, kastreringarna obeaktade av medicinalstryelsen behandlade fall. Bidrag till kännedom av Finlands natur och Folk H.* 103. Helsinki, 1958.
Honkasalo, Brynolf, *Elämä antaa ja ottaa – oikeuselämässä harmaantuneen miehen kertomaa*, Arvi A. Karisto osakeyhtiö, Hämeenlinna 1967.

IV Tutkimuskirjallisuus

Adams, Mark, B. ”Eugenics in Russia, 1900–1940”. Teoksessa Mark B. Adams, (toim.), *The Wellborn Science: Eugenics in Germany, France Brazil, and Russia*, Oxford University Press, 1990, 153–201.

Ahlbeck, Jutta, ”Ratkaisuna sterilisaatio, kansakunnan parasiitit ja naisruumiinuhka”. Teoksessa Ahlbeck, Jutta; Lappalainen, Päivi; Launis, Kati; Tuohela Kirsi & Westerlund, Jasmine (toim.), *Kipupisteissä: Sairaus, kulttuuri ja modernisoitua Suomi*, Painosalama Oy, Turun Yliopisto 2015, 233–260.

Anttonen, Anneli; Sipilä, Jorma, *Suomalaista Sosiaalipolitiikka*, Vastapaino, Bookwell oy, Jyväskylä 2012 (4. painos).

Aro, Tuija, ”Suomalaisten rotu, saksalaisissa ja pohjoismaisissa tietosanakirjoissa”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja: rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 195–209.

Brober, Gunnar & Tyden, Mattias, ”Eugenics in Sweden: Efficient Care”. Teoksessa Broberg, Gunnar; Roll–Hansen, Nils (toim.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, Uppsala Studies in History of Science, Michigan University Press, 1996, 77–150.

Dowbiggin, Ian, Robert, *Keeping America Sane: Psychiatry and Eugenics in the United States and Canada 1880–1940*, Cornell University Press, 1997.

Foucault, Michel, suomentanut Nivanka, Eevi, *Tarkkailla ja rangaista*, Otava, Hansaprint Oy, Vantaa, 2014

Halmesvirta, Anssi, ”Anglo–amerikkalaisen antropologian, etnologian ja kielitieteen näkemyksiä suomalaisesta rodusta ja sen kulttuuritasosta evolutionistisen kulttuurikäsitteen valossa n. 1820–1930”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja: rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 209–248.

Hansen, Bent, Sigurd, ”Something Rotten in the State of Denmark: Eugenics and the Ascent of the Welfare state”. Teoksessa Broberg, Gunnar; Roll–Hansen, Nils (toim.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, Uppsala Studies in History of Science, Michigan University Press, 1996, 9–76.

- Harjula, Minna, *Terveysten jäljillä: Suomalainen terveystaloudellinen politiikka 1900-luvulla*, Tampere University Press, Tampereen Yliopistopaino Oy, Juvenes Print, Tampere 2007.
- Harjula, Minna, *Vainajien elämällä vaivatut: Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle*, Suomen Historiallinen Seura, Hakapaino, Helsinki, 1996.
- Helen, Ilpo, *Aidin elämän politiikka: Naissukupuolisuus, Valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*, Gaudeamus, Tammer-Paino oy, Tampere, 1997.
- Helen, Ilpo & Jauho, Mikko, ”Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka”. Teoksessa Helen, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 13–32.
- Helen, Ilpo & Yesilova, Katja, ”Vietti, väestö ja valinta: Seksuaaliterveyden kerrostumat Suomessa”. Teoksessa Helen, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 233–259.
- Hietala, Marjatta, ”From Race Hygiene to Sterilization: The Eugenics Movement in Finland”. Teoksessa Broberg, Gunnar; Roll-Hansen, Nils (toim.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, Uppsala Studies in History of Science, Michigan University Press, 1996, 195–258.
- Hietala, Marjatta, ”Rotuhygieniä”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja: rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 105–162.
- Holmila, Antero & Mikkonen, Simo, *Suomi sodan jälkeen: Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949*, Atena Kustannus Oy, Keuruu, 2015.
- Hyrkkänen, Markku, *Aatehistorian mieli*, Vastapaino, Tampere, 2002.
- Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo; Nevakivi, Jukka, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*, WSOY Oppimateriaalit Oy Helsinki, 2009 (6. uudistettu painos).
- Kaikkonen, Olli, ”Eriarvoisuusajattelu, rotukäsitykset ja sosiaalidarwinismi”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja: Rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 19–37.
- Kemiläinen, Aira: ”Mongoleista eurooppalaisiksi 1900-luvun rotuteorioissa”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 295–390.
- Kilpeläinen, Jouko, I, ”Rotuteoriat läntisistä suomalais-ugrilaisista kansoista keski-Euroopan antropologiassa 1800-luvulla ja suomalaisten reaktiot niihin”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 163–194.
- Kivimäki, Ville, *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*, WSOY, 2013.
- Kivimäki, Ville, *Psykiatrien paperisota: Suomalaissotilaiden psyykkisten vammojen diagnoosit ja hoito toisen maailmansodan aikana*, Historiallinen aikakauskirja 3/2006, 235–252.
- Kontinen, Esa, ”Uusien liikkeiden tuleminen subjektiviteetin puolustamiseen kulttuuri-ilmastossa”. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*, Vastapaino, Tampere, 1998. 187–196.

- Malinen, Anttu, *Perheet ahtaalla – Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*, Väestöliitto, Hansaprint, Helsinki, 2014.
- Mattila, Markku, ”Suomalainen rotuhygieniä”, Tieteessä tapahtuu lehti nro 8, 1997, verkkoversio <https://journal.fi/tt/article/view/58810/20354>. Luettu 5.4.2019.
- Mattila, Markku, *Kansamme parhaaksi: rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Suomen historiallinen seura, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1999.
- Mattila, Markku, ”Rotuhygieniä ja kansalaisuus”. Teoksessa Helen, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 13–32.
- Meinander, Henrik, suomentanut Autio, Paula, *Tasavallan tiellä: Suomi kansalaisuudesta 2010–luvulle*, Schildst & Söderströms, Bookwell Oy, Porvoo, 2012.
- Meskus, Minna, ”Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno: Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900–luvun alun Suomessa”. Teoksessa Helen, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 211–232.
- Mickelson, Rauli, *Suomen puolueet: historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino, Tampere, 2007.
- Pohtila, Eliisa, Liian huono kansalaiseksi? Kansalaisihanne sterilisaatioasiakirjoissa v. 1935–1949, Suomen historian pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Huhtikuu 2001.
- Ritamies, Marketta, ”Abortti- ja syntyvyyskeskustelun kehityslinjoista”. Teoksessa Hämäläinen, Hannu; Rasimus, Anja & Rimpelä, Matti (toim.) *Raskaudenkeskeytykset, Vuoteen 1991 Suomessa*, Toim. Hämäläinen, Hannu, Rasimus, Anja & Rimpelä, Matti, STAKES, Helsinki, 1993. 11–19.
- Roll-Hansen, Nils, Norwegian Eugenics: ”Sterilization as Social Reform”. Teoksessa Broberg, Gunnar; Roll-Hansen, Nils (toim.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, Uppsala Studies in History of Science, Michigan University Press, 1996, 151–194.
- Saloviita, Timo, ”Adaptive Behaviour of Institutionalized Mentally Retarded Persons”, *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 73*, Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1990.
- Schneider, William, H, ”The Eugenics Movement in France, 1890–1940”. Teoksessa Adams, Mark, B. (toim.) *The Wellborn Science. Eugenics in Germany, France Brazil, and Oxford University Press*, 1990, 69–109.
- Silvennoinen, Oula; Tikka, Marko & Roselius, Aapo, *Suomalaiset fasistit: Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Werner Söderströmin osakeyhtiö Helsinki, 2016.
- Tallgren, Vappu, ”Rotuopeista roduntutkimukseen, Suomen ”älymystön aikakauslehdissä (Arvo Grotenfeltin, Tor Karstenin ja Kaarlo Hildenin käsityksiä)”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 391–406.
- Tamminen, Tapio, *Kansakunnan pimeämpi puoli*, Atena, Otavan Kirjapaino Oy, Kolmas painos, 2015.
- Tuomaala, Saara, ”Punaiset posket ja suorat polvet kansakoulun terveydenhoidon ihanteita ja käytäntöjä, 1920– ja 1930–luvulla”, Helen, Ilpo & Mikko Jauho, toim. *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 87–109.

- Vainio, Mari, Avioton äitiys ja sterilisointikysymys: *Lastensuojelun, sterilisointipolitiikan ja psykiatrian kohtaaminen 1950-luvun Helsingissä*, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, poliittinen historia, Pro gradu – tutkielma, 2014.
- Vehmas, Ritva, *Degeneroitumisen ehkäisy: Eugeenisiin perusteisiin vuosina 1950–1970 määrättyjen sterilointien ja aborttien tarkastelua*. Erikoispedagogiikan pro gradu – tutkielma, Erityispedagogiikan laitos Jyväskylän yliopisto, Syksy 2000.
- Virtanen, Anna–Maija, ”Gobineuaun rotuoppi ja germaani ihannointi”. Teoksessa Kemiläinen, Aira (toim.) *Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset*, Historiallinen arkisto 86, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1985, 53–68.
- Weiss, Sheila, Faith, ”The Race Hygiene Movement in Germany, 1904–1945”. Teoksessa Adams, Mark, B. (toim.) *The Wellborn Science. Eugenics in Germany, France Brazil, and* Oxford University Press, 8–68.
- Wrede, Sirpa, ”Kenen neuvola? Kansanterveystyön ”naisten huoneen” rakennuspuut”. Teoksessa Helen, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Gaudeamus, Helsinki, 2003, 58–86.